

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

DISERTAČNÍ PRÁCE

2017

Marta Edith HOLEČKOVÁ

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN
HISTORICKÉ VĚDY - ČESKÉ DĚJINY
DISERTAČNÍ PRÁCE

Marta Edith HOLEČKOVÁ

**Universita 17. listopadu (1961-1974) a její místo v československém
vzdělávacím systému a společnosti**

The University of 17th November (1961-1974) and its position in Czechoslovakian
educational system and society

Praha 2017

školitel: Mgr. Jaroslav CUHRA, PhD.
konzultant: prof. PhDr. Milan HLAVAČKA, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně, s uvedením pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. listopadu 2017

Můj velký dík patří všem, kteří mě po čas mého bádání a psaní provázeli, především mým dětem a Divišově Vydře. Děkuji také mým dvěma spolucestovatelům po zemích Blízkého východu z počátku nultých let, protože také tato cesta mě inspirovala v mém badatelském zájmu.

Děkuji kolegům z Ústavu pro českou literaturu AV ČR, jmenovitě vedoucímu oddělení lexikografie Michalu Přibáňovi, který mi velkoryse poskytl čas a podporu pro dopsání práce; za příhodné poznámky děkuji Michalu Jarešovi, za revizi anglického textu Aleně Přibáňové, za kritické čtení Petru Šámalovi a za jazykovou korekturu Pavlu Šidákovi. S jazykovou úpravou mi byla dále nápomocná Adéla Petruželková, které též děkuji. Petru Cajthamlovi z Archivu Univerzity Karlovy děkuji za cenná upozornění. Michaele Tučkové z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR za poskytnutí zajímavých pramenů. Děkuji také Janu Kahudovi a Rosaně Štemberské z Národního archivu, kteří mi umožnili bádát v neutříděném fondu University 17. listopadu. Vděčná jsem též Grantové agentuře Univerzity Karlovy, která mě v letech 2012 až 2014 materiálně podpořila v mém bádání.

Konečně, nejvíc děkuji vedoucímu práce Jaroslavu Cuhrovi, který vydržel celou tu dlouhou dobu být mým rádcem.

ABSTRAKT

Zájem československé zahraniční politiky o Afriku, Asii a Latinskou Ameriku nabýval po skončení druhé světové války rozmanitých podob. Kromě různých forem hospodářské a vojenské spolupráce stojí za pozornost narůstající počet stipendií na československých vysokých školách pro studenty z rozvojových zemí, který spolu s rostoucím důrazem na podporu nově vznikajících států vyústil na počátku šedesátých let v založení nové vysoké školy pro zahraniční studenty, University 17. listopadu. Československá společnost byla díky této vysoké škole prvně konfrontována s větším množstvím etnicky a kulturně odlišných lidí. Kromě institucionálních dějin je vzájemné soužití zahraničních studentů s většinovou společností a recepce školy součástí této práce.

Založení univerzity bylo mimo jiné reakcí na trend, rozvíjející se tehdy v některých západoevropských státech a také v Sovětském svazu, kde v roce 1960 vznikla Univerzita družby národů Patrice Lumumby. Trend byl založený na optimistickém předpokladu, že nynější studenti jsou budoucí součástí nově se rodících elit, které zaujmou důležité a vlivné posty v dekolonizovaném světě. Sovětský svaz a jeho satelity (kromě Československa také NDR a Bulharsko) kopírovaly tento trend a soutěž o sféry vlivu ve světové politice získala také tento vědecký a akademický rozměr. Očekávání, vkládaná do nové vysoké školy, se ale z různých důvodů nenaplnovala, zájem československé zahraniční politiky o získání zemí třetího světa opadal a univerzita byla proto v roce 1974 zrušena.

Československý stát tehdy také podporoval vědecké bádání o zemích Afriky, Asie a Latinské Ameriky, byl kladen zvýšený důraz na výchovu československých odborníků s touto specializací a na školení expertů, které také probíhalo na Univerzitě 17. listopadu. Přestože univerzita fungovala relativně krátkou dobu, zanechala v československém vysokoškolském prostředí výraznou stopu – tu představuje především samostatný studijní obor překladatelství a tlumočnictví (translatologie) pro československé studenty. Po polovině sedmdesátých let se toto studium rozvíjelo na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Klíčová slova: třetí svět, zahraniční studenti, studená válka, vysoké školy, Univerzita 17. listopadu, komunistické Československo, translatologie

ABSTRACT

The orientation of Czechoslovakian foreign policy on Africa, Asia and Latin America took various forms after the World War II. Apart from economic and military cooperation, rising numbers of university scholarships offered to students from developing countries coming to Czechoslovakia are worth our attention. This resulted, together with increasing accent on support of emerging new states, in establishing of The University of 17th November in 1961 – a new university for foreign students. Due to the University, the Czechoslovakian society was for the first time confronted with growing numbers of ethnically and culturally different people. Along with the history of educational institution, this study focuses on the mutual coexistence of foreign students and broader society and on the general reception of the school.

Founding of the University was also a Czechoslovak response to a trend developing at the time in some states of the Western European as well as in the Soviet Union where The Patrice Lumumba Friendship University was opened in 1960 in Moscow. The trend was based on a rather optimistic assumption that present-day students later become a part of newly arising elites and occupy important and powerful positions in the decolonized world. The Soviet Union and its satellites (not only Czechoslovakia but also Eastern Germany and Bulgaria) copied this trend and thus such a scientific and academic dimension became part of the geopolitical spheres of influence race. However, as the great expectations put in the new university were not for various reasons accomplished, the efforts of Czechoslovakian foreign policy to win third world countries' favour declined and therefore the University was shut down in 1974.

Scientific research dealing with African, Asian and Latin American countries was also supported by the Czechoslovakian state at that time and stronger emphasis was placed on education of Czechoslovakian specialist and experts in this area, those were also taught at The University of 17th November. Although the University existed for a relatively short time, it affected Czechoslovakian academic *milieu* considerably: translatology was established as a separate course of study and since 1975 it has been evolving at the Faculty of Arts of the Charles University.

Keywords: third world, foreign students, Cold war, universities, The University of 17th November, communist Czechoslovakia, translatology

Obsah

ÚVOD.....	2
Současný obraz.....	6
Literatura a prameny.....	13
Struktura práce.....	17
KOMUNISTICKÉ ČESKOSLOVENSKO A TŘETÍ SVĚT.....	19
PRAHA V MEZINÁRODNÍCH SOUVISLOSTECH.....	25
ČESKOSLOVENSKÁ SPOLEČNOST A TŘETÍ SVĚT.....	31
UNIVERSITA 17. LISTOPADU.....	48
VZNIK A POSLÁNÍ.....	48
STRUKTURA ŠKOLY.....	57
VÝUKA A VYUČUJÍCÍ.....	66
ZÁNIK ŠKOLY.....	90
ZAHRANIČNÍ STUDENTI.....	101
STUDENTSKÉ KOLEJE.....	118
SPOLEČENSKÝ A VEŘEJNÝ ŽIVOT.....	124
FÓRUM ZAHRANIČNÍCH STUDENTŮ.....	141
KONFLIKTNÍ SOUŽITÍ.....	149
ZÁVĚR.....	164
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	168

ÚVOD

Na počátku šedesátých let byla v Praze založena vysoká škola pro zahraniční studenty – Universita 17. listopadu. Tato instituce stojí ve středu mého badatelského zájmu a její důležitost a pozoruhodnost spatřuji v dále rozvedených skutečnostech, které mi dovolily formulovat tři okruhy otázek. Prvním okruhem jsou podoby vzájemného soužití zahraničních studentů s většinovou společností, jejich přijímání a způsoby, jimiž byli konfrontováni s fungováním tuzemského života. Druhým pilířem mé práce jsou institucionální dějiny.¹ Mým záměrem bylo vytvořit sevřený text, který by přinášel popis vlastního fungování univerzity a její role v československém vysokoškolském prostředí a zároveň by téma otevíral pro další možné zkoumání. Třetí oblastí mého tázání je snaha nalézt odpověď na otázku, proč byla Universita 17. listopadu vytěsněna z kolektivní paměti. Různých „bílých míst“ v bádání o soudobých dějinách komunistického Československa existuje jistě celá řada a není to samo o sobě pozoruhodné. Jsou témata, která prozatím nezaujala žádného badatele k hlubšímu zkoumání, nebyla po nich „společenská poptávka“, nebyly dostupné prameny či prostě nebylo zřejmé, jak takové téma uchopit. Domnívám se nicméně, že případ University 17. listopadu je odlišný a že je na místě mu věnovat odbornou pozornost. Problematice migrace a integrace cizinců, vztahů socialistických zemí s rozvojovými zeměmi a s tím související akademické výměně a šíření idejí se v současnosti věnuje několik mezinárodních výzkumů, například „Socialism goes global“ a ELITAF.² Myslím si, že český příspěvek může obohatit tyto debaty právě prostřednictvím analýzy konkrétní vysoké školy a jejího fungování.

¹ WEINBERGER, Ota: *Inštitucionalizmus. Nová teória konania, práva a demokracie*. Bratislava 2010.

² Projekt univerzity v Exeteru „Socialism goes global“ se zabývá podobami různých strategií, které používaly socialistické státy při ovlivňování rozvojových zemí, viz socialismgoesglobal.exeter.ac.uk; francouzský projekt ELITAF, zaštitěný Fondation Maison de Sciences de l’Homme, se zaměřuje na africké elity a studenty studující v zemích někdejšího východního bloku, viz <http://www.fmsh.fr/recherche/24205>. Situaci ve východním Německu přibližuje publikace sestavená Quinnem Slobodianem nazvaná *Comrades of Color*.

Škola vznikla podle vzoru moskevské Univerzity družby národů Patrice Lumumby a její existence byla přímým dokladem vzrůstajícího zájmu československé zahraniční politiky o dekolonizovaný svět. Přicházející studenti totiž pocházeli především z Afriky, Asie a Latinské Ameriky, tedy z oblastí, které se v této době ve velké míře zbavovaly koloniální nadvlády, nebo procházely vnitřními proměnami souvisejícími s bipolárním rozdělením světa. Solidarita se třetím světem a internacionalismus byly přítomné v dobové oficiální rétorice a případ této vysoké školy ukazuje, jaký dopad měly v praxi a jak na ně reagovala společnost. Postupné opadání takto motivovaného zájmu československé zahraniční politiky bylo posléze jedním z důvodů, proč byla v polovině sedmdesátých let univerzita zrušena. Studenti sem přicházeli i nadále, ale již jim nesloužila žádná centralizovaná instituce. A především zmizela možnost studovat v angličtině a francouzštině vybrané obory, koncipované podle potřeb rozvojových zemí.

Československo mělo pro tento účel výhodnou polohu a již z prvorepublikového období pěstovalo tradici diplomatických a hospodářských kontaktů se zeměmi těchto regionů. Lze se domnívat, že Praha byla studenty ze zemí třetího světa pokládána za Západ – nikoliv podle tehdejší geopolitické mapy, ale spíše životním stylem, úrovní kultury, zdravotnictvím a podobně. Československo také postrádalo koloniální minulost a nemělo imperialistické ambice. Mohlo být také proto vnímáno jako země, kde se zdařile buduje nové společenské uspořádání – socialistická společnost – a i to zřejmě přispívalo k jeho atraktivitě. Domnívám se, že právě tyto faktory měly zásadní váhu při rozhodování o založení vysoké školy pro zahraniční studenty právě zde.

K tématu mě přivedla náhoda – s problematikou jsem se setkala dvakrát v tak nepravděpodobných souvislostech, že to zaujalo mou pozornost. K prvnímu setkání došlo při cestování po Turecku, Sýrii a Jordánsku na počátku nultých let. Ve starodávném syrském přístavním městě Latákie jsem byla, spolu se svými dvěma spolucestovateli, na ulici náhodně oslovena místním mužem středního věku. Plynulou češtinou se nás zeptal, zda snad náhodou nepocházíme z Československa. Na naše udivené přitakání reagoval smíchem a ujištěním, že Čechy prostě pozná. Následovalo pozvání do jeho domácnosti a vyprávění bohatýrských historek z dob studií na

počátku sedmdesátých let na Vysoké škole veterinárního lékařství v Brně. S nostalgií vzpomínal na Československo, které již nikdy poté nenavštívil. Ačkoliv studoval v Brně, je pravděpodobné, že absolvoval přípravný jazykový kurz zajišťovaný Universitou 17. listopadu.

Druhým zásadním momentem byl rozhovor s katolickou publicistkou a aktivistkou Michaelou Freiovou, činnou též v disentu.³ Rozhovor jsem vedla na podzim roku 2007 kvůli své diplomové práci o českém katolickém samizdatu.⁴ Tato žena, která nemohla podle svých slov kvůli rodinnému původu po maturitě studovat na vysoké škole, hovořila o tom, že se jí šance na vysokoškolské vzdělání nečekaně otevřela ve druhé polovině šedesátých let. Tehdy byla díky svému jazykovému talentu přijata na obor překladatelství a tlumočnictví na Universitě 17. listopadu. Jak ukazují dále, o škole jako celku, nikoliv o translatoologii, hovořila spíše s despektem. Pro mě bylo překvapující, že se člověk s „nevhodným kádrovým původem“ mohl octnout právě na této vysoké škole.

Kromě dvou osobních zážitků probudila můj badatelský zájem i četba článků novináře a historika Petra Zídka v sobotní příloze Orientace deníku Lidové noviny z let 2003 až 2008.⁵ Ty vyvolaly mou zvědavost a hlubší zájem o cizince studující v době studené války v Československu a o Universitu 17. listopadu, která byla založena právě pro jejich potřeby. Svou práci se pokouším v ucelené podobě popsat dějiny této instituce, protože o této škole bylo v publikovaných textech až doposud obtížné cokoliv zjistit. Navíc je poskytování stipendií studentům ze zemí třetího světa i dnes tématem, kterým se zabývá současná česká zahraniční politika ve svých strategiích rozvojové pomoci a v této souvislosti může být inspirativní zohledňovat minulou

³ Rozhovor s Michaelou Freiovou vedla Marta Edith Holečková 11. září 2007, soukromý archiv autorky.

⁴ Knižně viz: HOLEČKOVÁ, Marta Edith: *Cesty českého katolického samizdatu 80. let*. Praha 2009.

⁵ Dubček osnoval puč v Ghaně, 16. srpna 2003; Kde revolucionáři přicházeli o iluze, 10. září 2005; České snění o černé Africe, 29. března 2008 a další. Aktualizované, opravené a rozšířené články vyšly knižně ZÍDEK, Petr: *Češi v srdci temnoty. Sedmadvacet historických reportáží o prvním čtvrtstoletí vlády komunistů*. Praha 2013.

zkušenost.

V počátcích svého bádání jsem v literatuře nacházela – pokud vůbec – jen letmé a mlhavé zmínky. Ucelenější informace bylo možné čerpat jen z jedné kapitoly, kterou této univerzitě věnoval Petr Zídek v knize pojednávající o diplomatických vztazích Československa se zeměmi frankofonní Afriky.⁶ Zídek si všímá University 17. listopadu právě proto, že byla jednou z mnoha institucí, které spoluvytvářely mechanismus československé zahraniční politiky. Vedle ní uvádí stranický aparát, ministerstvo zahraničních věcí, první správu Sboru národní bezpečnosti, ministerstvo zahraničního obchodu, ministerstvo národní obrany, instituce zabývající se vědeckým výzkumem Afriky, formálně nevládní organizace (Revoluční odborové hnutí, Československý svaz mládeže, Československý červený kříž, Ústřední radu družstev a jiné), mezinárodní kryptokomunistické organizace (Mezinárodní svaz studentstva, Mezinárodní organizace novinářů, Světová odborová federace, atd.) a další státní instituce. Z jeho pojetí tedy vyplývá role univerzity jako jednoho z článků, jímž československá zahraniční politika působila za hranicemi republiky a snažila se tam jejím prostřednictvím budovat a upevňovat svůj vliv.

Univerzita zde fungovala sice jen relativně krátkou dobu, od roku 1961 do roku 1974, ale předpokládám, že byla ve své době nepřehlédnutelná. Sídlila v centru hlavního města, vyučovala na ní řada významných osobností z jiných vysokých škol a vědeckých pracovišť a byla určena specifické skupině studentů, s vizáží na středoevropské poměry velmi exotickou. Univerzita se navíc brzy po svém založení otevřela i československým studentům ke studiu překladatelství a tlumočnictví; tento obor má právě zde své kořeny. Přesto o Univerzitě 17. listopadu neexistují v odborné ani jiné literatuře téměř žádné zmínky a není ani příliš reflektována zkušenost vzájemné kulturní výměny.

Současná translátologie se ke svým základům hlásí jen velmi zdrženlivě. V nedávno publikované vzpomínkové knize *Slovo za slovem*,⁷ kterou na základě dvaceti

⁶ ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*. Praha 2006, s. 37–43.

⁷ RUBÁŠ, Stanislav (ed.): *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Praha 2012.

sedmi rozhovorů s překladateli nejstarší generace sestavil ředitel Ústavu translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Stanislav Rubáš, se o vzniku tohoto oboru vůbec nehovoří. Zmínka o Institutu překladatelství a tlumočnictví, který vznikl na konci šedesátých let v rámci University 17. listopadu z její dřívější katedry, se objevuje jen v medailoncích jeho někdejších vyučujících Josefa Forbelského a Františka Fröhliche. Lze samozřejmě namítnout, že vybranou skupinu tvoří lidé, kteří vystudovali filologické obory již v poválečném období a pracovali v nakladatelských redakcích na překladech krásné literatury. Nicméně založení nově pojatého oboru – translologie – a specializovaného pracoviště na počátku šedesátých let je zde zcela opomenuto.

Současný obraz

V dnešním obecném povědomí je stopa po existenci této školy přítomná v podobě, která je z velké části pravděpodobně ovlivněna výpovědí Josefa Frolíka,⁸ zaměstnance československé rozvědky, který na konci šedesátých let emigroval a dal se do služeb CIA. O své činnosti v československých službách vydal podrobné svědectví, které je ovšem ze své podstaty problematické.⁹ O univerzitě hovoří ve stručné samostatné kapitole, kterou uvedl patetickým tvrzením: „nemohlo být pravděpodobně větším zneuctěním památky Jana Opletala a stovek dalších studentů, kteří byli zavlčeni do nacistických táborů, než založení University 17. listopadu“. V následujícím textu tvrdí, že mezi příjemci stipendií ze zemí třetího světa byla i skupina lidí „nad určenou kvótu“. Tito lidé byli prý „vytipovaní československou rozvědkou v jednotlivých zemích a v Praze školení ve špionážním řemesle“.¹⁰ Z dalšího vyprávění vyplývá, že škola byla z velké části vytvořena jako určité krytí pro záměry tajných služeb a že tedy není třeba připisovat jí jako takové nějaký další význam.

Frolík dále uvádí některá jména důstojníků rozvědky, kteří „měli univerzitu na starosti“. Mezi jmény se objevuje i prorektor pro politickovýchovnou práci a docent

⁸ FROLÍK, Josef: *Špión vypovídá*. Kolín nad Rýnem 1982, s. 183–190.

⁹ TOMEK, Prokop: Josef Frolík – muž na nepravém místě, *Securitas Imperii* 8/2002, s. 183–202.

¹⁰ FROLÍK, Josef: c. d., s. 183.

základů marxismu-leninismu Vladimír Štěpánek,¹¹ který měl mít hodnost majora. Údaj se mi bohužel nepodařilo ověřit, protože v Archivu bezpečnostních složek k němu neexistuje žádný archivní materiál, takže nelze zjistit zda byl Štěpánek do tohoto prostředí například tajně vysazen. Nebylo by nicméně překvapivé, kdyby byla tato informace alespoň zčásti pravdivá. Otázkou zůstává, jaké by byly v takovéto roli jeho úkoly a cíle.

Kromě „cvičení ve špionážním řemesle“ byla dle Frolíka část studentů cvičena v „teroristické činnosti a ve vedení partyzánské války“, k čemuž podle jeho tvrzení sloužily dvě vily v Praze-Bubenči a využíván byl také vojenský prostor Jince. Dále se zmiňuje o demonstracích před zastupitelskými úřady západních zemí, které „byly jedním z úkolů agentury mezi studenty“.¹² Petr Zídek¹³ Frolíkova tvrzení nerozporuje a několikrát na něj v různých souvislostech odkazuje.

Ač nepopírám zájem tajných služeb o zahraniční studenty a nově vzniklou instituci, nepokládám přeci jen za příliš pravděpodobné, že by pro tyto své účely potřebovaly budovat instituci, která byla veřejná, viditelná a ve sdělovacích prostředcích se o ní otevřeně hovořilo. Československá rozvědka měla a používala spoustu dalších prostředků, jimiž pracovala a vytvářet speciální veřejnou instituci by přeci jen bylo poněkud nápadné. Navíc je nezanedbatelné, že absolvent univerzity v zemi socialistického bloku mohl být ve svém domácím prostředí a priori podezřelý, pokud nepocházel ze země explicitně se hlásící k socialismu a spolupráci se Sovětským svazem.

Možnosti československé rozvědky počátku šedesátých let ukazuje například historik Prokop Tomek,¹⁴ když detailně popisuje, jakým způsobem probíhala spolupráce československé a kubánské tajné služby. Tento příklad dokládá nenápadnou a utajenou operativní spolupráci: revolucionáři původem z různých států třetího světa, vycvičení na Kubě, byli do Československa dopravováni speciálně

¹¹ FROLÍK, Josef: c. d., s. 184.

¹² Tamtéž, s. 190.

¹³ ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská...*, c. d.

¹⁴ TOMEK, Prokop: Akce MANUEL, *Securitas Imperii* 9/2002, s. 325–333.

zřízenou leteckou linkou a Prahu používali jako zastávku na své další cestě do latinskoamerických států a v pozdějších letech též na Blízký východ, protože v této době existovalo jen málo možností, jak Kubu nenápadně opustit. Tomek se zmiňuje o tom, že cesty některých skupin, složených především z politických funkcionářů, byly vyřizovány Světovou odborovou organizací, Mezinárodním svazem studentstva nebo přímo Ústředním výborem KSČ.¹⁵ Problematika je natolik interpretačně náročná a prameny k jejímu zkoumání jsou navíc obtížně dostupné či již neexistují, že jsem se rozhodla tento aspekt ve svém bádání neotvírat a zvolit si perspektivu jinou.

Univerzita si pravděpodobně již v době své existence získala „podezřelou“ pověst. Frolíkova knížka vyšla pochopitelně až na počátku osmdesátých let, navíc byla vydána v zahraničí, a nelze proto přeceňovat její vliv. O Universitě 17. listopadu jako o „učilišti pro špióny a teroristy“ hovoří ve své monumentální práci o Filozofické fakultě Univerzity Karlovy také Josef Petráň,¹⁶ který tuto skutečnost pokládal za jakési tehdejší „veřejné tajemství“. Heslo „teroristická příprava“ jako označení University 17. listopadu se také objevuje v „lexikonu lidové tvořivosti“ Jana Nejedlého a Jakuba Šofara.¹⁷ Je otázkou, zda se jim podařilo zachytit skutečné dobové označení, či se jedná o charakteristiku novější. Podobné přízvisko zaznělo také ve výpovědi Michaely Freiové,¹⁸ z níž také vyplývalo, že tato „pravda o univerzitě“ vyšla najevo až později, zřejmě tedy až po listopadu 1989. V dalším vyprávění hovoří ale také o tom, že řada tamních vyučujících měla „pochybný kádrový profil“ a jinde by jen stěží hledala uplatnění.

Také někdejší pedagožka a redaktorka studentského listu Fórum zahraničních studentů Dagmar Vaněčková vzpomínala na jedné straně na to, že si díky kontaktům s

¹⁵ TOMEK, Prokop: Dům, v němž bydlel i Guevara. Historie konspiračního bytu „Venkov“. *Paměť a dějiny* 3/2016, s. 30–40.

¹⁶ PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha 2015, s. 54.

¹⁷ NEJEDLÝ, Jan – ŠOFAR, Jakub: *Po práci legraci. Lexikon lidové tvořivosti z dob socialismu*. Praha 2016, s. 146.

¹⁸ Rozhovor s Michaelou Freiovou vedla Marta Edith Holečková 11. září 2007, soukromý archiv autorky.

cizími studenty z exotických zemí rozšiřovala obzory, což bylo podle jejího mínění zvláště cenné v zemi obehnané ostnatým drátem, v níž bylo „cestování výsadou nemnohých, všestranně spolehlivých a prověřených“,¹⁹ zároveň však připouští,²⁰ že univerzita přitahovala zájem různých tajných služeb. V jejích dvou nepříliš dlouhých vzpomínkových textech je zjevné napětí mezi jednoznačně pozitivními zážitky spojenými s prací, v níž spatřovala smysl, byla obklopená inspirativními lidmi a která jí naplňovala, a špatnou pověstí, „temnou stránkou“ školy, kterou tehdy nevnímala či si jí nepřipouštěla. Negativní obraz o „teroristech a špionech“ vychází pravděpodobně do určité míry z odmítnutí oficiální internacionální a antikoloniální rétoriky režimu a má zřetelné rasistické a xenofobní podtexty.

Pokud se v současné publicistice objevuje zmínka o Universitě 17. listopadu, bývá kromě odkazů na „špionáž a terorismus“ spojována s kádrově prověřenými a vládnoucí ideologií věrnými studenty. S podobnou narážkou se můžeme setkat kupříkladu v recenzi Aleny Zemančíkové na knihu *Mé dětství v socialismu*, zveřejněné v internetovém *Deníku Referendum*:²¹ „Dostat se na pedagogickou fakultu nevyžadovalo zdaleka takovou prorežimní aktivitu jako dostat se třeba na Universitu 17. listopadu nebo na práva.“ Již příklad Michaely Freiové ale ukazuje, že škola mohla poskytovat prostor i lidem, kteří byli jinak na okraji společnosti. Proto jsem ve svém bádání zvolila perspektivu obrácenou dovnitř univerzity, ukazující její fungování, obsah výuky a její recepci zdejší společností.

V souvislosti s přívyskem „teroristická“ pro tuto školu musím upozornit ještě na jednu nejasnost. Domnívám se, že povědomí o terorismu jako společenské hrozbě se objevuje až od sedmdesátých let v souvislosti s rozšířením či zintenzivněním toho typu boje v masovém měřítku v Evropě. V této době se radikalizovala irská a baskická separatistická organizace, došlo k únosu a zavraždění jedenácti izraelských sportovců na mnichovské olympiádě v roce 1972 a ke vzniku extrémistické Rote Armee Fraktion

¹⁹ VANĚČKOVÁ, Dagmar: Na Universitu 17. listopadu. Z mého deníku občasníku, *Lísty* 2/2014, s. 45–48.

²⁰ VANĚČKOVÁ, Dagmar: Dvě žluté knihy, *Lísty* 2/2011, s. 48–51.

²¹ ZEMANČÍKOVÁ, Alena: Jaké to bylo dětství? *Deník Referendum* 30. prosince 2014.

(RAF), bojující prostředky „městské guerilly“ v západním Německu. Označení University 17. listopadu za „teroristickou přípravku“ vzniká tedy pravděpodobně až na sklonku její existence či po jejím zrušení a je zavádějící.

Lze se ovšem domnívat, že terorismus a špionáž splývají v jedno a že jakýkoliv příchozí student či politický aktivista ze země třetího světa, který nějakou dobu tehdy pobýval v Československu, byl zdejší veřejností vnímán jako revolucionář, který usiluje o změnu poměrů ve své domovině, a je to tedy potenciální špión či terorista. Nechci zastírat, že škola byla pravděpodobně prostředím, v němž docházelo ke kontaktům mezi studenty a vyučujícími s tajnými službami a rozvědkou. Každý stát si buduje tajnou službu a v dobovém kontextu je očekavatelné, že člověk vybavený dobrou znalostí cizích jazyků je pro tyto složky státního aparátu atraktivní. Univerzita také dbala na přípravu československých expertů vyjíždějících do rozvojových zemí a jejich úkoly mohly být různorodé. Je také možné, že zvláštní úkoly byli svěřeny právě těm vyučujícím, kteří měli problematický kádrový či rodinný původ, i když se dá spíše předpokládat, že jejich přítomnost na Universitě 17. listopadu byla spíše volbou z nouze, protože znalost cizích jazyků nebyla tehdy zdaleka běžná. Bez vyučujících hovořících anglicky, francouzsky a španělsky nebyla existence univerzity myslitelná a je tedy možné, že „kádrové problémy“ některých z nich sice ustoupily z pragmatických důvodů stranou, ale zároveň jim byla věnována zvýšená pozornost tajné policie.

V jedné zprávě StB z počátku šedesátých let²² je zachyceno, že právě „bývalí lidé“ využívali svých znalostí cizích jazyků „k otevřenému pomlouvání našeho zřízení a odrazování zahraničních studentů od myšlenek socialismu“. Kategorie „bývalých lidí“ byla v dobovém jazyce tajné policie určena pro politické protivníky z let před rokem 1948 a pro „příslušníky poražených tříd“, tedy mimo jiné pro někdejší majetné občany a pro ty, kteří během druhé světové války bojovali v západní armádě. Mezi „bývalé lidi“ patřili ideoví odpůrci, ale i ti, kteří se jimi mohli stát.²³ Ačkoliv citovaná zpráva přímo neuvádí, kde docházelo ke kontaktům zahraničních studentů s „bývalými

²² Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (F.) OB - Hradec Králové, sign. 229, „Informační zpráva k problematice zahraničních studentů a praktikantů v ČSSR“, [1962].

²³ KOUDELKA, František: *Státní bezpečnost 1954–1968*. Praha 1993, s. 88–91.

lidmi“, lze ze zjevných souvislostí dovozovat, že tomu tak bylo právě v prostředí University 17. listopadu a jejích školících středisek.

Z nemnoha dochovaných materiálů StB je také dále patrné, že příchozí studenti vzbuzovali ve zdejším bezpečnostním aparátu nedůvěru a obavy. Byli a priori podezírání z napojení na cizí tajné služby a z činnosti podryvající naše státní uspořádání. Studenti mohli navíc volně cestovat do západní Evropy a bývali v pravidelném kontaktu se svými ambasádami, což tuzemskou rozvědku také znervózňovalo, především u studentů ze Sýrie a dalších zemích Blízkého výchovu. S nelibostí byly též monitorovány návštěvy zahraničních studentů z různých zemí na čínské ambasádě. Ve zprávách se opakovaně objevují stížnosti na „valutové machinace“ a na zapojení zahraničních studentů do šedé ekonomiky („ohrožení devizového hospodářství“).²⁴ Předpokládám, že právě kvůli výše zmíněné podezřelé pověsti a svému specifickému zaměření bývala univerzita pokládána za podivnou, bizarní a nehodnou respektu či odborného i jiného zájmu. Bližší pohled, oproštěný od těchto stigmatizujících přívěsků ovšem nabízí, jak to tak bývá, pestřejší obraz.

Zvolila jsem proto přístup, který je postaven na detailním prozkoumání instituce, která již dávno zanikla a upadla v zapomnění. Hlavním pramenem pro mě byly materiály vznikající v organismu této instituce, studentský časopis zahraničních studentů a v menší míře publikované vzpomínkové texty či rozhovory s pamětníky. V takto profilovaném výzkumu jsem mimo jiné vycházela ze své zkušenosti z účasti na výzkumu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy²⁵ v normalizačním období. Také ten byl založen především na pramenné základně vzniklé uvnitř dané instituce a v menším rozsahu bylo čerpáno i z dalších pramenů. Ačkoliv pro mě byly pamětnické rozhovory a vzpomínky inspirativní a mnohdy mi pomohly upřesnit konkrétní skutečnosti, jsem si vědoma toho, že paměť mnohdy více vypovídá o současnosti než o reálné podobě minulých událostí. Mým záměrem byla snaha porozumět tehdejšímu diskurzu vztahujícímu se k zemím třetího světa a k lidem, kteří z nich přicházeli, zkoumání

²⁴ ABS, f. II. správa SNB – jednotný poznatkový fond (nezpracované), karta 137.

²⁵ JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Kateřina a další: *Náměstí Krásnoarmějců 2. Učitelé a studenti na Filozofické fakultě UK v období normalizace*. Togga, Praha 2012.

obrazu druhého a vytváření určitého stereotypu, který vstupoval do veřejného mínění.²⁶ Zaměřila jsem se na reflexi zahraničních studentů a konfliktních situacích v zápisech tvořících jednu z agend vysoké školy, na referování o nich v tisku, především ve studentských novinách. Mým cílem tak bylo analyzovat, jak obecně hlásaná ideologie proletářského internacionalismu, přítomná v zahraničněpolitických koncepcích vztahu Československa k rozvojovým zemím, pronikala do veřejného povědomí a jakým způsobem ovlivňovala sociální interakce.

Pro moje tázání je vhodným metodologickým přístupem kritická analýza diskurzu, která spočívá ve zkoumání jazyka v sociální interakci, neboť jazyk má sociální a ideologické funkce, není transparentní. Diskurzem se rozumí druh sociálního jednání, který hraje roli ve vytváření sociálního světa a udržování sociálních vzorců. Odlišné chápání světa tak vede k odlišným formám sociálního jednání. Při analýze je velký důraz kladen na jazyk, protože skrze něj jsou vytvářeny reprezentace reality, které nejsou jen jejím pouhým odrazem, ale přispívají k jejímu konstruování a k tomu, že se její význam utváří skrze diskurz. Pro jakoukoliv kritickou analýzu je nezbytné zabývat se textem, protože je nositelem významů i změn, bez něhož je není možné tak dobře pochopit.²⁷ Analyzované texty představují především prameny úřední povahy a zprávy v dobovém tisku. Úřední prameny s sebou nesou to riziko, že jednak hovoří jen o určitém typu situací a také mnohdy spíše zachycují to, jak by realita měla vypadat – jsou to například různé plány rozvoje University 17. listopadu – nikoliv tedy to, jaká byla. Dobový tisk v zemi, kde funguje cenzura, má také svá omezení, protože o některých skutečnostech se vůbec nehovoří. Přínosný je právě proto rozbor článků z Fóra zahraničních studentů, které začalo vycházet v liberální atmosféře počátku roku 1968 a je v mnoha směrech otevřené.

²⁶ KLUSÁKOVÁ, Luďa: *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*. Praha 1997.

²⁷ SCHNEIDEROVÁ, Soňa: *Analýza diskursu a mediální text*. Praha 2015, s. 26–48.

Literatura a prameny

Kromě již zmíněných Zídkových prací je pro mé potřeby relevantní syntéza Pavla Urbáška a Jiřího Pulce²⁸ o československém vysokoškolském vzdělávacím systému po roce 1948. V ní se objevují okrajové zmínky o cizincích studujících na československých vysokých školách. Zahraničním studentů jsou věnovány také dvě nepublikované absolventské práce různé úrovně, které jsou ale již novějšího data: Daniela Hannová zpracovávala téma arabských studentů v Československu padesátých a šedesátých let²⁹ a výsledky svého bádání v koncentrované podobě publikovala v historické revue *Dějiny a současnost*,³⁰ Mária Medvecová pojednávala o zahraničních studentech šedesátých a sedmdesátých let.³¹ Zatímco Hannové pojetí dokazovalo znalost arabské komunity v Československu a ukazovalo způsoby vzájemného vnímání a ovlivňování, Medvecová příliš podléhala jazyku i pohledu pramenů a často je přejímala. Sama jsem téma zahraničních studentů v Československu šedesátých let předložila odborné veřejnosti v článku otištěném v časopise *Soudobé dějiny*.³² V něm jsem se pokusila reflektovat recepci této vysoké školy a vzájemné soužití československé společnosti s komunitami studentů z rozvojových zemí. Jádrem tohoto článku je obsaženo především v kapitole nazvané „Konfliktní soužití“.

O svém někdejší pracovním se ojedinele zmiňují ve veřejně dostupných publikacích někteří tehdejší vyučující, například překladatel Josef Forbelský,³³ historik

²⁸ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Olomouc 2012.

²⁹ HANNOVÁ, Daniela: *Arabští studenti v Praze v padesátých a šedesátých letech 20. století*. FF UK: Ústav světových dějin, Praha 2013.

³⁰ HANNOVÁ, Daniela: „Většinu času věnují planým řečem a flirtu s děvčaty“. Arabští studenti v Praze (1958–1967), *Dějiny a současnost* 5/2014, s. 40–43.

³¹ MEDVECOVÁ, Mária: *Zahraniční studenti v Československu v 60. a 70. letech. Vzájemné soužití a vztah k československému obyvatelstvu*. FF UK: Ústav hospodářských a sociálních dějin, Praha 2015.

³² HOLEČKOVÁ, Marta Edith: Konfliktní lekce z internacionalismu. Studenti z „třetího světa“ a jejich konfrontace s českým prostředím (1961–1974), *Soudobé dějiny*, 1–2 /2013, s. 158–175.

³³ FORBELSKÝ, Josef: *Svět se mnou, svět bez mě*. Praha 2013, s. 312 a následující.

Alexandr Ort,³⁴ již citovaná novinářka Dagmar Vaněčková³⁵ a tlumočnice Dely Serrano.³⁶ Problém autobiografických pramenů spočívá v selektivnosti lidské paměti, která je v některých případech dána velkým časovým odstupem od popisovaných záležitostí a tím, že některé skutečnosti nejsou vnímány jako hodné zapamatování. Může ale také souviset se zamlčováním a potlačováním zážitků, které se vymykají celkovému vystavěnému obrazu či jsou z nějakých důvodů traumatizující nebo jinak nepříjemné. I jmenování pedagogové o univerzitě hovoří velmi stručně, což může být také způsobeno množstvím dalších pracovních zkušeností nebo již výše zmiňovaným vytěsňováním tématu z kolektivní paměti. Josef Forbelský jmenuje některé své kolegy z translologie, ale upozorňuje na to, že se s nimi „důkladněji neznal“, Alexandr Ort vzpomíná na návštěvy zahraničních studentů v jejich domácnosti – také jeho žena na univerzitě vyučovala a podle této výpovědi byla častou hostitelkou studentů z anglofonních a frankofonních regionů. Dagmar Vaněčková sice stručně, ale s patrným respektem reflektuje svou zkušenost a Dely Serrano žurnalistickým, na mnoha místech nepřesným a ironizujícím způsobem přibližuje dějiny University 17. listopadu.

Paměti potomků někdejších studentů jsou doposud ojedinělým typem pramene. Reflektovat svůj původ a rodinný příběh se pokusil student pražské právnické fakulty Milan Janoušek,³⁷ vnuk někdejšího guinejského studenta Institutu tělesné výchovy a sportu (dnes Fakulta tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy). Publikaci, obsahující koláž vzpomínek a citací z archivních materiálů, zasazených do dobového kontextu, vydal vlastním nákladem. Jeho práce dokládá zjevný fakt, že stopa po Univerzitě 17. listopadu není jen akademickou záležitostí. Nesouvisí jen se vznikem nového vědního oboru nebo zvýšeným akcentem na problematiku rozvojových zemí v bádání různých vědních disciplín, ale je přítomná v konkrétních lidských osudech. Řada studentů zde zůstala a založila rodiny, nebo tu zanechala potomky, kteří se staly

³⁴ ORT, Alexandr: *Stržpky vzpomínek jednoho Čecha na složitě 20. století*. Plzeň 2006, s. 98–100.

³⁵ VANĚČKOVÁ, Dagmar: Na Univerzitu 17. listopadu. Z mého deníku občasníku, *Lísty* 2/2014, s. 45–48; VANĚČKOVÁ, Dagmar: Dvě žluté knihy, *Lísty* 2/2011, s. 48–51.

³⁶ SERRANO, Dely: Mladí vpřed a staří na svá místa, *Časopis ToP* 61/2002.

³⁷ JANOUSĚK, Milan: *Kolín – Conavry. Příběh naší babičky*. Kolín 2013.

součástí jinak etnicky víceméně homogenní české a slovenské společnosti.

Nejpodstatnějším pramenným zdrojem byl zachovalý a velmi rozsáhlý, ale neutříděný fond University 17. listopadu, který je uložený v Národním archivu. Ve fondu se nachází koncepce rozvoje a fungování univerzity, učební plány, seznamy vyučujících a k některým z nich jejich kádrové materiály, zápisy z jednání disciplinární komise, dokumenty Správy kolejí a menz, archiv redakce studentského časopisu, korespondence mezi Univerzitou 17. listopadu a dalšími československými vysokými školami, a podobně. Bohužel, kvůli zákonné úpravě není možné nahlížet do osobních materiálů studentů, které jsou zde také archivovány. V menší míře jsem využívala také dalších, zde uložených fondů, především fondu Politického byra ÚV KSČ a fondu prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, které obsahují koncepce československých vztahů k rozvojovým zemím a plány na založení vysoké školy pro zahraniční studenty.

Zásadním pramenem byl měsíčník Fórum zahraničních studentů, který vycházel v letech 1968 a 1969 a stal se hlavní platformou, na níž mohli zahraniční studenti reflektovat svou zkušenost, problémy a názory. Časopis je ve veřejných knihovnách obtížně dostupný, využívala jsem proto exempláře uložené ve fondu University 17. listopadu, kde je uložena i torzovitá redakční korespondence, rukopisy některých článků a poslední číslo časopisu z podzimu 1969, které již nebylo publikováno. Jedno mimořádné číslo časopisu, které vyšlo bezprostředně po sebeupálení Jana Palacha, je dostupné v databázi studentských časopisů nezávislé knihovny a čítárny Libri prohibiti.

Kromě toho jsem učinila dílčí sondy do fondů Archivu hlavního města Prahy, kde jsem využila především kádrových materiálů k vybraným vyučujícím univerzity z počátku sedmdesátých let, dále v Archivu Univerzity Karlovy, kde jsou dostupné „Karolinky“ a časopis Universita Karlova a v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Zde jsou uloženy například pozůstalosti někdejších pedagogů University 17. listopadu Josefa Václava Bečky a Jaromíra Langa, jsou ale v neuspořádaných fondech, což značně komplikuje systematické bádání.

Zajímala jsem se také o materiály uložené v Archivu bezpečnostních složek, zejména o objektové svazky vedené na skupiny zahraničních studentů. Podle mých zjištění se zachovalo jen velmi málo těchto spisů, většina jich byla skartována, nebo se některé týkaly až pozdějšího období.³⁸ Zachovaly se karty, které si pro svou vnitřní potřebu vytvářela nejprve II. správa SNB (tzv. kontrarozvědka) a posléze její nástupci (Správa pro boj s vnitřním protivníkem, X. správa SNB). Jde o strojopisně vytvářené karty obsahující tematické záznamy vypsané z agenturních svazků k vybraným osobám či tzv. „problematikám“, záznamy z denních, týdenních a jiných „informací“ (svodek z celé republiky), ze svazků vedených na různé osoby nebo „akce“ v delším časovém horizontu. Většina primárních zdrojů je dnes ovšem skartovaná a nedohledatelná. Ukazují ale, jaký typ informací o zahraničních studentech byl pro tuto část tajné služby podstatný: cestování do západních států a udržování kontaktů s cizími státními příslušníky v Československu i za jeho hranicemi (podezření na špionáž), obchodování s valutami a tuzexovými poukázkami a „pití, hry v karty a ženy“.³⁹

Pokusila jsem se také prověřit jednoho z externích vyučujících University 17. listopadu, který měl „pochybný kádrový profil“ – překladatele a spisovatele Petra Pujmana. K němu se zachovalo jen velmi málo archivních dokumentů, navíc s nízkou výpovědní hodnotou. Vztahů se zahraničím se týká jen jeden z pramenů z počátku sedmdesátých let, který dokládá Pujmanovy kontakty s členem svazu spisovatelů z Burundi.⁴⁰

V menší míře využívám také vzpomínek pamětníků, pořízených metodou oral history. Záměrně jsem se ale nepouštěla do systematického orálněhistorického výzkumu, protože by se mi pro tyto účely nepodařilo sestavit reprezentativní vzorek pamětníků. Obtížně bych totiž sháněla ty někdejší studenty, kteří nezůstali v Československu a vrátili se do svých domovů, a také někdejší československé experty, kteří na univerzitu nastupovali v drtivé většině případů již po absolvování

³⁸ Například materiál, který sleduje situaci mezi zahraničními studenty na konci sedmdesátých let, viz ABS, fond OB – Hradec Králové, sign. 593, Studijní středisko Dobruška.

³⁹ ABS, f. II. správa SNB – jednotný poznatkový fond (nezpracované), karta 137.

⁴⁰ ABS, f. Svazky kontrarozvědného rozpracování – Centrála, sign. KR-MV, inv. j. 668353.

vysokoškolského studia, a pokud jsou ještě naživu, jsou již velmi staří. Nejpočetnější skupinu by bylo možné sestavit z absolventů oboru překladatelství a tlumočnictví, ale jejich výpověď by byla příliš jednostranná a mýjela by se s hlavními formulovanými otázkami.

Struktura práce

V úvodní kapitole stručně popisují, jaký měla Praha a Československo význam v mezinárodním kontextu v poválečném období. V následující části se pokouším zachytit, s jakými představami o zemích Afriky, Asie a Latinské Ameriky byla od počátku padesátých let konfrontována československá společnost, jak se téma přicházejících studentů objevovalo v dobové literatuře a filmu a jaký měla otevřenost těmto regionům vliv na rozvoj některých vědních odvětví. Klíčové jsou dvě následující části: ve třetí, nejpodstatnější části se zabývám již samotnou institucí – přibližuji její vznik, poslání, strukturu a její vnitřní proměny, výuku a vyučující a nakonec okolnosti jejího zániku. Čtvrtá, nejobsáhlejší a závěrečná část, je podrobněji zaměřena na zahraniční studenty, na jejich ubytování, společenský a veřejný život, jejich studentský časopis a soužití s většinovou společností.

Ve své práci používám označení „země třetího světa“ pro dekolonizované oblasti Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Termín vznikl během studené války a byly jím označovány státy, které nepatřily ani do prvního (západní kapitalistické státy), ani do druhého světa (země socialistického bloku) a jimž byla společná jistá ekonomická zaostalost. Problematizovaný pojem byl nicméně akceptován a běžně se objevuje v odborné literatuře.⁴¹ Ve stejném významu používám obecného označení „rozvojové státy“, které zde slouží jako účelové synonymum. V dobových pramenech bývá používána kategorie „pokrokové státy“ pro tu skupinu zemí, která se podle různých ukazatelů jevila jako vhodný partner pro rozvíjení všestranných vztahů. „Pokrokové“ bylo v dobovém jazyce to, co směřovalo k objektivnímu cíli dějin, co bylo „v souladu s objektivním společenským vývojem“,⁴² byl to tedy přívlastek, který dodával vysokou

⁴¹ GIDDENS, Anthony: *Sociologie*, Praha 1999, s. 77–78.

⁴² FIDELIUS, Petr: *Řeč komunistické moci*. Praha 1998, s. 151.

hodnotu připojenému subjektu. V praxi byly takto označovány země se socialistickým či k socialismu se hlásícími režimy a zároveň orientující se na Sovětský svaz.

KOMUNISTICKÉ ČESKOSLOVENSKO A TŘETÍ SVĚT

„Kriegel žil s Rivou v Havaně jako poradce Castrovy vlády pro otázky zdravotnictví. [...] Ukázal se jako skvělý, zábavný hostitel, který nadto dobře chápal moje nadšení nad tehdejší Kubou. Fidel Castro se teprve vyvíjel ke komunismu a staří kubánští partajníci, jako např. Guillén, kteří za Batisty žili v emigraci, uznávali jeho zásluhy jako partyzánského vůdce, ale skepticky pozorovali, jak si bude vést jako státník.“⁴³

Výhodná poloha Československa spolu s jeho tradicí diplomatických a hospodářských kontaktů se zeměmi Asie, Afriky a Latinské Ameriky mohla hrát hlavní roli při rozhodování o založení vysoké školy pro zahraniční studenty právě zde. V koncentrované podobě zde ukazují zásadní momenty československé zahraniční politiky a upozorňují na specifický význam Prahy na tehdejší politické mapě. Samostatné Československo si po roce 1918 budovalo svou síť zastupitelských úřadů po celém světě, což bylo motivováno především ekonomickými zájmy. Československý průmysl byl orientován na export, a proto bylo vytvoření celosvětové sítě zastupitelských úřadů nezbytné.⁴⁴ Kromě toho se také rozšiřovalo zastoupení československých podniků (Baťa, Nehera a další) a průmyslových závodů. Po roce 1950, kdy byly vládním usnesením zrušeny honorární konzuláty, se síť diplomatického zastoupení rozpadla, nicméně po polovině padesátých let se začala opětovně budovat, částečně v návaznosti na tradici předchozích vzájemných diplomatických a obchodních vztahů. V subsaharské Africe jako první vznikly zastupitelské úřady v Etiopii (1955), Guinei a Ghaně (1959).

Československá zahraniční politika byla ve zkoumaném období úzce propojena se sovětskými zájmy. Sovětský svaz až do Stalinovy smrti postrádal konkrétní a propracovanou politickou koncepci vůči rozvojovým zemím – s výjimkou obecně

⁴³ ČIVRNÝ, Lumír: *Co se vejde do života*. Praha 2000, s. 159.

⁴⁴ OLŠA, Jaroslav jr.: Českoslovenští diplomaté v černé Africe 1918–1955. Počátky budování sítě československých zastupitelských úřadů na jih od Sahary, *Mezinárodní vztahy* 2/2005.

deklarované podpory protikoloniálnímu zápasu. Existující i nově vznikající státy třetího světa byly většinou považovány za pouhé satelity kapitalistických mocností a sovětské styky s jejich vládami nezacházely za hranici běžného diplomatického kontaktu. Ke změně sovětského postoje ke „koloniálním a závislým zemím“ došlo po roce 1956⁴⁵ a Československo, jakožto země s výhodnou geografickou polohou a tradičními vztahy s těmito zeměmi, se stávalo na mnoha místech prostředníkem sovětského vlivu.⁴⁶

Sověti se snažili cíleně využívat různých třecích ploch mezi západními mocnostmi a rozvojovými státy, nabízeli jim výhodné půjčky, hospodářskou a vojenskou pomoc, a tím se snažili využívat tamních emancipačních snah ve svůj prospěch.⁴⁷ Větší otevřenost vůči třetímu světu byla ideologicky vysvětlována tak, že národně-osvobozenecký zápas v koloniích je vlastně totožný s tzv. konečnou fází všeobecné krize kapitalismu.⁴⁸ Jakkoliv je zřejmé, že aplikace marxistického pojmu „národně-osvobozenecké hnutí“ je značně problematičtější sama o sobě – nešlo o národy v pravém smyslu tohoto slova ani o skutečné osvobození – jednalo se o hojně

⁴⁵ DURMAN, Karel: *Popely ještě žhavé: velká politika 1938–1991. Díl II. Konce dobrodružství 1964–1991*. Praha 2009, s. 425.

⁴⁶ ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha 2009.

⁴⁷ NÁLEVKA, Vladimír: *Čas soumraku. Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*. Praha 2004, s. 78–79.

⁴⁸ NÁLEVKA, Vladimír: *Soumrak...*, c. d. K pojmu blíže viz Kol. autorů: *Filozofický slovník*. Praha 1981, heslo všeobecná krize kapitalismu: „proces rozkladu světové kapitalistické soustavy, který zasahuje všechny stránky buržoazní společnosti: ekonomickou, politickou, ideologickou. [...] Všeobecná krize kapitalismu se zrodila z imanentních zákonů imperialismu. Jejím hlavním rysem je zúžení sféry panství světové kapitalistické soustavy, jež se projevuje vytvořením socialistických států a krizí koloniální soustavy imperialismu, krajním zostřením vnitřních ekonomických a politických rozporů imperialismu. Všeobecná krize kapitalismu je krizí kapitalistické soustavy jako celku, avšak nevylučuje možnost rozvoje kapitalismu v jeho jednotlivých člancích. [...] Jednou ze zvláštností soudobého kapitalismu je, že se přizpůsobuje nové situaci ve světě (používání stále lépe maskovaných forem vykořisťování, je ochoten v mnoha případech přistoupit k částečným reformám). Takovéto přizpůsobování však neznamená stabilizaci kapitalismu jako systému. Všeobecná krize kapitalismu, jak bylo řečeno na XXIV. Sjezdu KSSS, se nadále prohlubuje.“

skloňovaný pojem, který byl obsáhle ideologicky vysvětlován v různých brožurách a studijních a „osvětových“ materiálech.⁴⁹

Poskytování československé pomoci bylo systémově roztržštěné a obvykle podléhalo hlavně ideologickým kritériím a logice studené války. Všechna důležitá zahraničněpolitická rozhodnutí vydával aparát Ústředního výboru KSČ, konkrétně Politické byro (Politbyro) a často jeho první tajemník, jímž byl po většinu zkoumaného období Antonín Novotný. Materiály a koncepce, které vznikaly v prostředí špiček komunistického aparátu, ukazují především, jaké země byly v té které době pokládány za prioritní pro československou, potažmo sovětskou zahraniční politiku a jaký typ pomoci byl aktuálně preferován.⁵⁰ Vzhledem k postupující dekolonizaci se na počátku šedesátých let stala prioritní oblastí československé zahraniční politiky Afrika, jak dokládá mj. více než stostránková první ucelená koncepce zahraniční politiky vůči Africe vypracována v srpnu 1961.⁵¹ Československo mělo pomáhat postkoloniálním africkým státům v upevňování politické a hospodářské samostatnosti a poskytovat jim politickou a materiální podporu v boji za nezávislost. Dokument uvádí následující země přednostního zájmu: Ghana, Guinea, Mali, Nigérie a Sjednocená arabská republika.⁵² Koncepce počítala s nárůstem ve všech oblastech vzájemných vztahů, jimiž bylo zřizování zastupitelských úřadů, vysílání československých expertů, vypisování stipendií, poskytování úvěrů, a podobně.

Experti byli nejen specialisté na danou kulturní a geografickou oblast, ale také odborníci, kteří v nových státech pomáhali s výstavbou průmyslu, zdravotnictví, kulturních institucí, a tak dále. Na přelomu padesátých a šedesátých let byl například

⁴⁹ Viz například řada *Otázky mezinárodní politiky*, kterou vydávalo na přelomu padesátých a šedesátých let Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ v Praze. Brožury jsou dostupné např. v Národní knihovně ČR.

⁵⁰ BORTLOVÁ, Hana: *Československo a Kuba 1959–1962*. Praha 2011, s. 14.

⁵¹ Zahraniční rozvojová spolupráce ČR, 27. 12. 2005, dostupné online na www.rozvojovka.cz, nahlédnuto v červnu 2009.

⁵² SAR – Sjednocená arabská republika (SAR) byl název federativního státního útvaru, který vznikl v roce 1958 uzavřením unie mezi Sýrií a Egyptem. V roce 1961 z unie Sýrie vystoupila a název SAR používal až do roku 1972 Egypt, který se následně přejmenoval na Egyptskou arabskou republiku.

jako expert-muzeolog v Číně, Mongolsku, Severní Koreji a Vietnamu Václav Šolc,⁵³ který zde měl pomáhat s budování sítě regionálních muzeí. V zemích třetího světa v průběhu šedesátých let působili řádově stovky československých expertů.⁵⁴ Po založení University 17. listopadu se právě tato instituce stala hlavním místem, kde se vybraní odborníci připravovali k výjezdu do zahraničí a mnozí z nich zde také vyučovali. Jedním z nich byl geograf Ctibor Votrubec,⁵⁵ který opakovaně pobýval jako expert v Ghaně a byl autorem prvního ghanského národního atlasu. Africkou zkušenost měl také další pozdější vyučující University 17. listopadu, Bohdan Růffer,⁵⁶ který v průběhu šedesátých let opakovaně vyučoval v Guinei. Kontakty navázané experty jsou v některých případech životaschopné dosud, což se ukazuje například v obchodní a vědecké spolupráci.

Někteří někdejší experti reflektovali svou zahraniční zkušenost ve vzpomínkové nebo reportážní literatuře. Jednou z takovýchto publikací je knížka Evžena Menerta⁵⁷

⁵³ Václav **Šolc** (1919–1995) etnograf, amerikanista a muzeolog, v sedmdesátých letech byl ředitelem Náprstkova muzea v Praze. Autor odborné, popularizační a dobrodružné literatury, např. *Indiáni na jezeře Titicaca*, Praha 1966; *Pod chilskými sopkami*, Praha 1969 a dalších.

⁵⁴ ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská Afrika...*, c. d., s. 34–35.

⁵⁵ Ctibor **Votrubec** (1925–1997) geograf, geolog a afrikanista. V padesátých letech vyučoval na Přírodovědecké fakultě UK a na VŠE, pak přešel do ČSAV a podílel se na budování Geografického ústavu. V sedmdesátých letech pracoval v Ústředním geologickém ústavu (dnes Česká geologická služba), kde se zabýval geografí nerostných surovin.

⁵⁶ Bohdan **Růffer** (1908–?) absolvent Přírodovědecké fakulty UK, v letech 1946–1951 byl tajemníkem Ústřední rady družstev, posléze vyučoval na různých školách. V letech 1960–1963 a 1965–1967 působil jako pedagog v Guinei. Od roku 1963 členem pedagogického sboru USL, v roce 1969 se stal proděkanem fakulty jazykové a odborné přípravy. Archiv hlavního města Prahy (AHMP), f. KSČ, MV Praha 1950–1990, archivní jednotka (a. j.) 766, 4. února 1970.

⁵⁷ Evžen **Menert** (1931) filosof a publicista, působil od října 1964 do února 1966 v Ghaně, odkud se pak narychlo musel evakuovat kvůli započatým vnitrostátním nepokojům, jež vyústily v pád prezidenta země. Nejprve pracoval v Ideologickém institutu Kwame Nkrumaha ve Winnebě, později se navíc stal děkanem fakulty politických věd a práva na univerzitě v Akkrě, hlavním městě Ghany. V Africe pobýval spolu se svou ženou a pětiletou dcerou. Ve svých postřezích neskrýval obdiv k dědictví britského kolonialismu, všímal si jeho prolínání s kapitalistickou praxí i novým, myšlenkově

Na západ od Londýna,⁵⁸ která vyšla krátce po Menertově návratu z Ghany. Svou činnost na Kubě popisuje Valtr Komárek,⁵⁹ významná osobnost polistopadové politiky, který byl v letech 1964 až 1967 poradcem tehdejšího ministra průmyslu Ernesta Che Guevary.

Právě Kuba se stala důležitým latinskoamerickým partnerem Československa. Vzájemné vztahy obou zemí trvaly celých třicet let.⁶⁰ Tamní situace přiměla Politbyro ÚV KSČ v červnu roku 1959 ke schválení nové koncepce vztahů se zeměmi Latinské Ameriky.⁶¹ Podle ní měla Praha v „nových ohniscích revoluce“ usilovat o rozšíření diplomatické sítě, o budování kulturních a obchodních kontaktů a o navazování vztahů v kultuře a školství. Kulturní výměna a udělování stipendií představovaly tehdy funkční a praxí ověřené nástroje politické a ideologické propagandy. Latinskoamerické státy byly rozděleny do tří skupin, přičemž zásadním kritériem k navázání všestranných vztahů bylo, jaký vztah vyjadřují tyto země ke Kubě. První skupinu tvořily země, „které se jeví pokrokovější, tj. země, kde existuje široké lidové hnutí posilované vlivem kubánské revoluce, kde i vlády [...] byly nuceny dát najevo určité sympatie vůči Kubě.“

Na konci roku 1960 patřilo do této skupiny například Mexiko, Bolívie, Ekvádor a Venezuela. Do druhé skupiny byly zařazeny země, „kde reakční síly podřízené mezinárodnímu imperialismu nebyly dosud vlastním lidem donuceny k ústupkům a nepodporovaly výrazněji Kubu“. Zahrnovala v této době Argentinu, Uruguay, Brazílii, Kolumbii a Peru. Poslední skupinou byly „země s diktátorskými režimy“ – Nikaragua a Paraguay –, kde bylo vzhledem k nulovým kontaktům s Československem kulturní pronikání bezpředmětné. V roce 1963 studovalo na československých vysokých

originálním modelem socialismu, který reprezentoval právě vládnoucí prezident Kwame Nkrumah.

⁵⁸ MENERT, Evžen: *Na západ od Londýna: nepřilíš souvislé vyprávění o Ghaně a okolí, přerušované zcela nesouvislými úvahami a doplněné odon na bridž, anglický kolonialismus, pivo a armádu*. Praha 1967.

⁵⁹ KOMÁREK, Valtr: *Kronika zoufalství a naděje: sága z hlubin 20. století*. Praha 2004.

⁶⁰ OPATRŇÝ, Josef (ed.): *Las relaciones entre Europa Oriental y América Latina 1945–1989*. Praga: Karolinum 2015.

⁶¹ BORTLOVÁ, Hana: *Československo a Kuba 1959–1962*. Praha 2011.

školách asi šest set latinskoamerických studentů. K jistému vystřízlivění v otázce expanze do Latinské Ameriky došlo již krátce po Karibské krizi. Koncepce československé zahraniční politiky ve vztahu k latinskoamerickým zemím v roce 1964 již otevřeně doporučovala „více zdrženlivosti“ a zdůrazňovala nutnost zvažovat reálné možnosti a náklady. Nereálné byly zejména možnosti skomírající československé ekonomiky, paradoxně bylo toto skomírání v tehdejší společnosti často interpretováno jako jakási daň za spolupráci se třetím světem.

Ačkoliv Československo hrálo jedinečnou roli při zakládání státu Izrael, zejména dodávkami zbraní přes embargo OSN, začalo se od poloviny padesátých let orientovat na „pokrokové arabské státy“. V době suezské krize se stalo dodavatelem (sovětských) zbraní Násirovu Egyptu a postupně si vytvářelo spojení i v dalších státech na Blízkém východě.⁶²

Československo svým vlivem pronikalo i do zemí jihovýchodní Asie, především do Indonésie. Na počátku šedesátých let se do vztahů československé reprezentace s místními komunistickými stranami začala promítat sovětsko-čínská roztržka, která postupně marginalizovala ultralevicové strany v těchto státech. Roztržka vrcholila v polovině šedesátých let, kdy se Československými partnery stávají neutralistické státy jako Indie, Cejlon, Barma a Kambodža.

V období pražského jara bylo československé angažmá ve třetím světě zpochybňováno, poukazovalo se zejména na ztrátovost vzájemné obchodní výměny a na sporný přínos těchto vztahů. Skeptické názory byly namířeny i proti projektu, který se snažil získávat si kontakty v nově vznikajících zemích prostřednictvím poskytovaných stipendií, tedy proti Universitě 17. listopadu. Názory zpochybňující efektivitu vyplácených stipendií se sice objevovaly již od počátku šedesátých let, ale v souvislosti s dalšími mezinárodně politickými událostmi měly po roce 1968 na univerzitu fatální dopad. Jak ukazují v příslušné kapitole, byly pro její konec rozhodující také rozsáhlé čistky z přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Ty podlomily také efektivitu československé diplomacie, a jejich účinek byl navíc v tomto

⁶² ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha 2009.

ohledu umocněn nedůvěrou představitelů některých států k reprezentantům normalizovaného Československa. Od druhé poloviny sedmdesátých let docházelo k opětovnému probuzení československého zájmu o země třetího světa, ale nedostávalo se mu již tak výlučného postavení, jako na přelomu padesátých a šedesátých let.

PRAHA V MEZINÁRODNÍCH SOUVISLOSTECH

Československo bylo v poválečném období chápáno ve většině evropských zemí jako země blahobytu a vyspělého hospodářství. Jeho výhodou bylo, že leželo v rámci sovětského bloku sice na jeho okraji, ale uprostřed Evropy. Postupně se vytvářelo dobré dopravní spojení nejen s východem a západem Evropy, ale také se severní a západní Afrikou, Asií a Latinskou Amerikou, od roku 1960 existovala například letecká linka do Jakarty.⁶³

Poválečné Československo se stávalo útočištěm emigrantských komunit z nejrůznějších částí světa⁶⁴ a také sídlem několika mezinárodních organizací, které mimo jiné sloužily jako poskytovatelé stipendií studentům z rozvojových zemí. Praha proto bývá někdy nazývána metaforickým označením, které vymyslela francouzská historička Annie Kriegel – „komunistická Ženeva“⁶⁵ či „Ženeva východu“. Označení se stalo v Československu známým díky českému historikovi Karlu Bartoškovi, žijícímu od roku 1982 ve Francii. Odkazuje na švýcarské sídlo mnoha mezinárodních organizací a implikuje tak skutečnost, že také tehdejší Praha byla z tohoto hlediska zajímavou destinací. Podle Vladimíra Nálevky byla „sovětskou předsunutou pozicí“ pro kontakt se západoevropskými komunistickými stranami⁶⁶ právě proto, že se díky své geografické poloze stala sídlem mnoha mezinárodních organizací, z velké části

⁶³ Viz <http://www.flymag.cz/article.php?id=6624>, nahlédnuto 29. listopadu 2012.

⁶⁴ K tématu viz například OLŠÁKOVÁ, Doubravka: V krajině za zrcadlem. Politictí emigranti v pouornovém Československu a případ Aymonin, *Soudobé dějiny* 4/2007, s. 719–741.

⁶⁵ BARTOŠEK, Karel: *Zpráva o putování v komunistických archívech*. Praha – Litomyšl 2000, s. 103.

⁶⁶ NÁLEVKA, Vladimír: Španělé v poválečném Československu. In: KOVÁŘ, Martin – NÁLEVKA, Vladimír: *Dvacáté století: Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Praha 2005, s. 77–95.

financovaných a kontrolovaných Moskvou.

V roce 1946 zde byl založen Mezinárodní svaz studentstva (MSS) a sídlil zde jeho sekretariát, od stejného roku zde sídlila Mezinárodní organizace novinářů. Své sídlo zde měla také Světová federace demokratické mládeže a od roku 1951 Světová rada míru a další. Právě Světová federace demokratické mládeže byla vedle MSS významným poskytovatelem či prostředníkem pro vyplácení stipendií zahraničním studentům na československých vysokých školách. Kromě studentů přitahovaly tyto organizace řadu dalších lidí s různými motivacemi pro setrvávání v Československu; hovoří se o nich jako o „kryptokomunistických“ organizacích, protože byly z velké části řízeny a financovány komunistickým aparátem,⁶⁷ byť se prezentovaly jako nezávislé, s vlastní agendou.

Mezi výrazné emigrantské komunity patřili zejména uprchlíci z Řecka, Španělska a Jugoslávie. Nezanedbatelnou skupinu, která ovšem netvořila sevřené komunity, tvořili anglofonní lidé, kteří přišli do Československa buď před rokem 1948 (manželky vojáků československé zahraniční armády,⁶⁸ pracovníci British Council, a podobně), nebo po komunistickém převratu (novináři a levicoví idealisté z Velké Británie, USA, Nového Zélandu a Austrálie).⁶⁹ Australský komunistka Herbert Cecil Williams byl tajemníkem Světové federace demokratické mládeže⁷⁰ a jeho krajan Ian Frank Milner, který se v Praze usadil v roce 1950, byl docentem anglistiky na Karlově univerzitě a spolupracovníkem československé a sovětské tajné služby.⁷¹ Několik osob z těchto komunit v šedesátých letech patřilo do pedagogického sboru University 17. listopadu, jako například Rosemary Kavanová, ale již dříve někteří z nich působili na jiných vysokých školách a v Československé akademii věd (ČSAV). Menší skupinu tvořili také Italové. Šlo buď o idealistické komunisty nebo o někdejší partyzány, kterým doma

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Viz například vzpomínkové knihy Rosemary Kavanové (*Cena svobody. Život Angličanky v Praze*. Brno 1997), Marian Šlingové (*Truth will prevail*. London 1968) a dalších.

⁶⁹ Tématu se ve své dosud neobhájené disertační práci věnuje historička Kathleen Brenda Geaney.

⁷⁰ BARTOŠEK, Karel: c. d., s 105.

⁷¹ OLŠÁKOVÁ, Doubravka: c. d.

hrozila perzekuce za činnost v závěrečné fázi druhé světové války. Relativně početná byla též skupina francouzských komunistů; v Praze byl až do roku 1985 ukryt osobní archiv francouzského komunisty André Martyho.⁷²

Krátce po vypuknutí občanské války v Řecku v roce 1946 poskytlo Československo azyl⁷³ řeckým, albánským a makedonským uprchlíkům, z nichž část se v polovině 50. let vrátila do vlasti, ale početná skupina zůstala usazena na našem území, zejména v severomoravských regionech (okresy Ostrava, Opava, Bruntál, a jinde) a v pohraničí severovýchodních Čech. Azyl byl poskytován nejprve dětem, které byly umístovány do dětských domovů a následně na základě dohod o slučování rodin přicházeli i dospělí imigranti.⁷⁴

Azyl byl udělován španělským republikánům již po vypuknutí španělské občanské války v roce 1936 a další imigrační vlny přicházely po druhé světové válce. Důležitými kontakty pro ně byli „španěláci“, tedy bývalí bojovníci mezinárodních brigád, kteří v poválečném Československu získali dočasně vysoké posty ve státním aparátu, především v bezpečnostních složkách.⁷⁵ Právě mezi nimi přetrvaly pevné a neformální přátelské vztahy z doby občanské války nebo francouzské rezistence.

⁷² NÁLEVKA, Vladimír: Španělé v poválečném Československu. In: KOVÁŘ, Martin – NÁLEVKA, Vladimír: *Dvacáté století: Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Praha 2005, s. 77–95.

⁷³ Přesto ale československý právní řád neznal až do roku 1960 institut politického azylu. Článek 33 Ústavy Československé socialistické republiky ho definoval takto: „Československá socialistická republika poskytuje právo azylu cizím státním příslušníkům pronásledovaným za hájení zájmů pracujícího lidu, za účast na národně osvobozovacím boji, za vědeckou a uměleckou tvorbu nebo za činnost na obranu míru.“

⁷⁴ BÁRTA, Milan: Právo azylu. Vznik politické emigrace v Československu po roce 1948, *Paměť a dějiny* 1/2011, s. 15–22.

⁷⁵ Byli mezi nimi například Karel Dufek, Ota Hromádka, Miloš Nekvasil, Josef Pavel, Otto Šling a Osvald Závodský. Někdejší velitel protiletadlové baterie Klementa Gottwalda Bohumil Lašťovička se stal ředitelem Československého rozhlasu a Artur London, v době španělské občanské války vedoucí slovansko-balkánského oddělení vojenské rozvědky, byl po roce 1949 náměstkem ministra zahraničních věcí. K tématu viz též BARTOŠEK, Karel: c. d.

Tehdy našel v Praze útočiště například republikánský ministr zemědělství a vysoký funkcionář španělské komunistické strany Vicente Uribe, či generálové Juan Modesto a Antonio Cerdón García. García vyučoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy⁷⁶ a významně přispěl k rozvoji tamní hispanistiky. Kromě těchto někdejších reprezentantů přicházela také řada dalších lidí. Velká část z nich od poloviny padesátých let odcházela buď do Francie, z níž původně přišla, anebo do států Latinské Ameriky.⁷⁷ Nicméně zde až do konce šedesátých let měla ústředí španělská komunistická strana a Prahu také často navštěvovala čelní představitelka španělských komunistů, Dolores Ibárruri.⁷⁸

Početně malou exulantskou komunitu vytvořili v Praze portugalská emigranti,⁷⁹ kteří byli v opozici k domácímu autoritativnímu režimu Antónia de Oliveiry Salazara. Salazarův „Nový stát“ byl po dobu druhé světové války neutrální a po roce 1945 se stal spojencem Velké Británie a později Spojených států. Portugalsko pronajalo západním spojencům vojenskou základnu na Azorských ostrovech, a tak se, byť bylo nedemokratickým státem, stalo členem Severoatlantické aliance. Pro opozici, v níž navíc na konci čtyřicátých let převažovali socialisté a komunisté,⁸⁰ bylo proto obtížné hledat azyl v Paříži nebo v Londýně. Jejich nejvýznamnějším spojencem se stal Sovětský svaz a právě Praha byla často využívaným místem pro jejich vzájemná setkávání.⁸¹

⁷⁶ PETRÁŇ, Josef: c. d., 186.

⁷⁷ NÁLEVKA, Vladimír: Španěle..., c. d.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ SZOBI, Pavel: Portugalci v „komunistické Ženevě“. Praha jako středisko antisalazarovské opozice. *Soudobé dějiny* 4/2014, s. 609–634.

⁸⁰ Dva představitelé portugalské komunistické strany vydali knižně svoje vzpomínky na pražský pobyt, které bohužel nebyly přeloženy do češtiny, viz Cândida Ventura: *O „socialismo“ que eu vivi („Socialismus“, který jsem žil)* a Flausino Torres: *Diário da batalha de Praga: socialismo e humanismo (Bitevní deníky z Prahy: Socialismus a humanismus)*. Venturová pracovala v pražské redakci časopisu *Otázky míru a socialismu*, listu mezinárodního komunistického hnutí, který v Praze vycházel od roku 1958. Torres ve svém deníku popisuje pražské jaro a sovětskou invazi.

⁸¹ SZOBI, Pavel: c. d.

Další výraznou skupinou politické emigrace byla jugoslávská protititovská opozice,⁸² která se zde vytvořila po propuknutí sovětsko-jugoslávské roztržky v roce 1948. Zhruba prvních pět let se její představitelé připravovali na převzetí moci ve vlasti, od druhé poloviny padesátých let pak řešili otázku, zda se mají vrátit domů, či zůstat v exilu na trvalo. V českém prostředí dnes patří ke známým postavám, nikoliv však díky příslušnosti k této skupině, Anton Rupnik, otec politologa a historika Jacquese Rupnika a Theodor Balk se svou ženou Lenkou Reinerovou, „poslední pražskou spisovatelkou německého jazyka“.

Praha byla také vyhlášeným cílem latinskoamerických levicových exulantů, z nichž mnozí mají dnes mezinárodní renomé. Pobýval zde například chilský básník Pablo Neruda, brazilský spisovatel Jorge Amado a na jeden rok tu na počátku padesátých let našel azyl haitský spisovatel René Depestre,⁸³ který se po roce 1959 usídlil na Kubě a stal se podporovatelem Fidela Castra a jeho režimu. Zprávy těchto návštěvníků nebo lidí, kteří se zde dlouhodoběji usadili, představují pozoruhodný pramen k pochopení každodenní reality „budovatelského“ Československa.

V polovině padesátých let Prahu navštívil tehdy ještě neznámý kolumbijský spisovatel Gabriel García Márquez,⁸⁴ který byl roku 1955 poslán do Evropy jako dopisovatel liberálního večerníku *El Espectador*. Jeho úkolem bylo informovat o ženevské konferenci Velké čtyřky,⁸⁵ benátském filmovém festivalu a zdravotním stavu papeže Pia XII. Kromě toho chtěl soukromě navštívit země za železnou oponou, v čemž mu byli nápomocni právě latinskoameričtí političtí exulanti ve středoevropských

⁸² VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej: *Z Prahy proti Titovi. Jugoslávská prosovětská emigrace v Československu*. Praha 2012.

⁸³ *V Praze jsem přišel o své sny*. Rozhovor Hany Zahradníčkové s René Depestem, *Lidové noviny* 9. 6. 2001, dostupné na iLiteratura.cz.

⁸⁴ FORBELSKÝ, Josef: Gabriel García Márquez v Praze padesátých let, *Literární noviny* 11/2003, dostupné na iLiteratura.cz.

⁸⁵ Konference za účasti představitelů USA, SSSR, Velké Británie a Francie, která se konala ve dnech 18.–23. 7. 1955 a kladla si za cíl obnovit důvěru v mezinárodních vztazích a reagovat na hlavní politické problémy: celoevropskou bezpečnost a Německo, snížení stavu vojsk, rozvoj vztahů mezi Východem a Západem.

zemích. Jedním z nich byl kolumbijský spisovatel Jorge Zalamea, delegát Světového mírového kongresu, pořádaného Světovou radou míru.⁸⁶

Márquez postupně navštívil Československo, Polsko, Maďarsko a Sovětský svaz a své zážitky z cest popsal v sérii reportáží *De viaje por los países socialistas: 90 días en la „Cortina de hierro“*⁸⁷ (Cestování po socialistických zemích: 90 dní za železnou oponou), která byla publikována v Bogotském časopise *Cromos* od roku 1957. V Praze se zřejmě setkal se spisovatelem, překladatelem a politickým činníkem Lumírem Čivrným, kterého sice nejmenuje, ale hovoří o něm nepřímou, a pravděpodobně též s některými blíže neurčenými hispanisty.

Československé prostředí zachycují především dvě reportáže,⁸⁸ které jsou v souborném knižním vydání zařazeny pod srpen 1959, ačkoliv Márquez cesty podnikl prokazatelně dříve. Všiml si v nich detailů z každodenního života, například důstojníků, kteří se chovali jako běžní civilisté, jen oblečení do uniforem – nosili kufry a nákupy, stáli ve frontě na jízdenky na nádraží, dávali vyčurat svoje děti, a podobně. Československo pokládal za jedinou socialistickou zemi, v níž se zdálo, že lidé netrpí stresem a kde návštěvník neměl dojem, že je sledován tajnou policií. Přestože se říkalo, že „vládci Československa“ jsou ti Moskvě nejvěrnější, bylo pro něj obtížné definovat sovětský vliv v běžných situacích. Jako cizinci budili pozornost jen jednou věcí – svými džínami.⁸⁹

⁸⁶ Světová rada míru – založena v roce 1950 ve Varšavě, mezi její členy patří mj. Hnutí nezúčastněných zemí, Liga arabských států, aj. Po rozpadu Sovětského svazu se její vliv marginalizoval.

⁸⁷ MÁRQUEZ, Gabriel García: *De Europa y América. Obra periodística 3, 1955–1960*. Madrid 2002, s. 586–592, 594–601.

⁸⁸ *Para una checa las medias de nylon son una joya* (Pro Češku jsou nylonky pokladem), *La gente reacciona en Praga como en cualquier país capitalista* (Lidé v Praze reagují stejně, jako v kterékoliv kapitalistické zemi), .

⁸⁹ MÁRQUEZ, Gabriel García: c. d., s. 595.

ČESKOSLOVENSKÁ SPOLEČNOST A TŘETÍ SVĚT

„S lodí jež dováží čaj a kávu
pojedu jednou na dalekou Jávu
Za měsíc loď když vypluje z Janova
stane u zeleného ostrova
Pojedem spolu já a ty
vezmeš s sebou jen kufrík a svoje rty.“⁹⁰

Pro zkoumané téma je důležité ukázat, s jakými představami a obrazy zemí Afriky, Asie a Latinské Ameriky byla konfrontována československá společnost a jakým způsobem jí to formovalo. Vzrůstající zájem o dekolonizovaný svět je patrný z množství cestopisné a reportážní literatury,⁹¹ která byla systematicky vydávána od počátku šedesátých let.⁹² Vedle ní vycházela také řada propagandistických publikací, jejichž snahou bylo spojit proces dekolonizace s marxisticko-leninskou ideologií, a byť takovýchto prací existovalo ve zkoumané době mnoho, byly cíleny především na odbornou veřejnost, politické pracovníky, a podobně, nikoliv tedy na laického čtenáře. Kromě české literatury o zemích Afriky, Asie a Latinské Ameriky se na počátku šedesátých let začínala ve větší míře vydávat také původní literární tvorba autorů z těchto regionů. Překlady byly pořizovány podle předloh v evropských jazycích, nikoliv

⁹⁰ BIEBEL, Konstatntin: *S lodí jež dováží čaj a kávu*. In: BIEBEL, Konstantin: *Cesta na Jávu*. Praha 2001, s. 86.

⁹¹ Kromě reportáží z cest Hanzelky a Zikmunda stojí za zmínku rozhlasové reportáže Věry Šťovíčkové-Heroldové, která byla od roku 1959 zpravodajkou Československého rozhlasu v Africe a zážitky ze svého afrického pobytu literárně zpracovala, viz *Africké perokresby*. 1960; *Afrika rok jedna*. 1963; *Prostor pro naději*. 1967; *Bouře nad rovníkem*. Praha 1967.

⁹² V roce 1960 bylo založeno několik edičních řad, zejména rozsáhlá edice *Kolombus* nakladatelství Mladá fronta a *Cesty v Orbisu*, které se specializovaly na cestopisy a tomuto žánru se také dostávalo prostoru v konkrétních rubrikách v týdenících *Literární noviny*, *Kultura* a *Kulturní tvorba*, ve společenských časopisech *Květy*, *Svět v obrazech*, *Zápisník* a ve specializovaném popularizačním časopise *Lidé a země*, který vycházel ve vysokém nákladu již od roku 1952 a u jehož zrodu stál mimo jiné cestovatel Ladislav Mikeš Pařízek. Pro cestopisnou beletrii byla zásadní edice *Svět kolem nás* nakladatelství Československý spisovatel.

z místních jazyků (svahilština, amharština, a podobně).⁹³

Pro vytváření představ o těchto oblastech byla zásadní cestovatelská dvojice tvořená Jiřím Hanzelkou a Miroslavem Zikmundem. Zprávy o jejich expedicích se objevovaly v tisku, rozhlase a jejich cestopisy byly opakovaně vydávány v padesátých a šedesátých letech. Domnívám se proto, že jejich vliv na budování obrazu především afrických zemí byl zásadní. Spolužáci z Vysoké školy obchodní Hanzelka a Zikmund uskutečnili svou první cestu po Africe v letech 1947–1950. Během této cesty natočili tři celovečerní filmy, deset filmů dokumentárních, napsali více než sedm set rozhlasových reportáží a téměř tři stovky novinových reportáží.⁹⁴ Nad jejich druhou, „asijskou cestou“ v roce 1953 převzala záštitu Československá akademie věd, protože panovalo přesvědčení o její vědecké a politické důležitosti.⁹⁵

Prvním jejich knižně publikovaných cestopisem byla trilogie Afrika snů a skutečností,⁹⁶ která svým rozsahem a způsobem zpracování nabízela laickému čtenáři ucelený pohled na soudobou Afriku. Kniha byla pro domácího čtenáře plná zajímavých postřehů, oba cestovatelé měli hluboké znalosti míst, o nichž psali, a dokázali své texty oživovat detaily z každodenního života místních obyvatel. Zabývali se také politickými poměry navštívených míst a tematizovali vykořisťování afrických národů a úlohou místních osvobozeneckých hnutí. Trilogii uzavřeli poněkud patetickým zvoláním: „Dnešní Afrika – to je sopka, jejíž podzemí se otrásá strašlivou,

⁹³ V roce 1961 vyšel například román někdejšího venezuelského prezidenta Rómula Gallegase *Canaima* v překladu Zdeňka Velíška nebo próza jihoafrického spisovatele Petera Abrahamse *Cesta bouře*, do češtiny převedená Emanuelem a Emanuelou Tilschovými. Vydávána byla kromě prózy také poezie, pohádky a ostatní žánry.

⁹⁴ SKOPAL, Petr: „Na cestu kolem světa nebo na výlet do Krče? Recepcce filmových cestopisů Hanzelky a Zikmunda v 50. letech“, *Illuminace* 1, 1/2008, s. 85–125.

⁹⁵ FRANC, Martin: Výpravy M. Zikmunda a J. Hanzelky a Československá akademie věd. In: BARVÍKOVÁ, Hana a kol.: *Věda v Československu v letech 1953–1963. Sborník z konference 23.–24. listopadu 1999*. Praha 2000, s. 197–203.

⁹⁶ Trilogie vyšla poprvé v roce 1952 v nakladatelství Družstevní práce a dočkala se několika reedic: Orbis 1953, Orbis 1954, Orbis 1955, Státní nakladatelství dětské knihy – SNDK 1956, SNDK 1957, Naše vojsko 1957, a další.

dodnes ještě spoutanou silou. Ale i tato sopka vybuchne a její čistý plamen sežehne všechno nečisté, sobecké i nemravné, co sem nanесли samozvaní vládcové z Evropy a jejich novodobí soupeři z Ameriky.“⁹⁷

Pro vytváření obrazu Afriky (a později i dalších lokalit) byl důležitým médiem film. Materiály, pořízené při africké cestě, daly vzniknout dvěma cestopisným dokumentům: „Afrika I. – Z Maroka na Kilimandžáro“ z roku 1952 a „Afrika II. – Od rovníku ke Stolové hoře“ z roku následujícího. Oba filmy měly mimořádnou návštěvnost (uvádí se milion a půl až skoro dva miliony diváků jen v prvním půlroce promítání).⁹⁸ Filmy měly mít hlavně edukační hodnotu a měla v nich být přítomna kritika kolonialismu prováděného západními státy. Ta vycházela z osobních názorů Hanzelky a Zikmunda, které se formovaly ještě před rokem 1948, ale později přejala dobové ideologické argumenty.

V jejich afrických filmech byla obsažena i etnografická rovina, především při popisu návštěvy pygmejů, kde je patrný respekt k jejich původnímu způsobu života. Jinak je ale Afrika a její obyvatelstvo rámována dějinami jako pokrokem, a vývojem k lepší, socialistické společnosti.⁹⁹ Významná byla edukativní úloha filmu, která měla převážet před jejich sledováním jen kvůli exotičnosti a dobrodružnosti. Přesto byl ale leták zvoucí ke shlédnutí druhého dílu Afriky doplněn obrázky polonahých žen a zobrazování ženských ňader bylo patrně důvodem, proč byl film nepřístupný mládeži. I text letáku opomíjí kritiku kolonialismu a vykořisťování afrických zemí, ale vyzdvihuje jeho obrazovou atraktivitu.

Jejich zprávy a filmy o Africe budovaly určitý stereotyp, který by bylo možné shrnout takto: domorodé obyvatelstvo bylo zachycováno jako ryzí, dobrosrdečné, nicméně naivně věřící různým „animistickým bludům“. Běloši bývali vykreslováni buď jako vykořisťující kolonisté, často těžaři, nebo jako hodní cestovatelé a lékaři. Rozpad koloniální soustavy je viděn jako výsledek „mírových snah socialistického tábora“,

⁹⁷ ZIKMUND, Miroslav – HANZELKA, Jirí: *Afrika snů a skutečností III*. Praha 1952. s. 230.

⁹⁸ SKOPAL, Petr: c. d.

⁹⁹ Tamtéž.

kteří mají hlavní emancipační vliv na porobené obyvatelstvo.

Tématika zahraničních studentů, kteří přišli studovat do Československa šedesátých let, se přímo objevuje v knížce novináře Stanislava Budína, zajímavé postavy československé žurnalistiky.¹⁰⁰ Jeho *Probuzený světadíl*¹⁰¹ představuje angažovaný přístup k tématu, který je založený na idealistické představě o tom, jak má být svět uspořádán, nikoliv na autorově přímé osobní zkušenosti s „černým kontinentem“.

Knížka je rozdělena do pěti hlavních oddílů (Afrika má dějiny, Bohatství a bída Afriky, Afrika bojuje za svobodu, Problémy nezávislé Afriky a Africké perspektivy), které se dále dělí do kapitol, v nichž autor poučeně sleduje historické, hospodářské, kulturní a politické poměry afrických států, líčí národně osvobozenecý boj v nově vznikajících státech a předjímá postupný rozpad koloniálního panství a angažmá „imperialistických“ států v nových zemích. Autor se mimo jiné pokoušel podle marxistické teorie definovat africký proletariát a okrajově se také zmiňoval o africkém školství a vzdělanosti. Upozorňoval na skutečnost, že jediné školství, dostupné v Africe, je školství církevní (muslimské, křesťanské: katolické a protestantské). Univerzitní školství bylo podle jeho soudu velmi zanedbané, kromě muslimské univerzity v Káhiře existovaly „černošské“ univerzity jen v Jihoafrické republice, Ugandě a Ghaně. Podle jeho tvrzení si mohl univerzitní vzdělání dopřát jen malý počet dětí z „náčelnických nebo buržoazních rodin“. Za studiem se zpravidla vydávali do Paříže, Londýna nebo na „černošské univerzity“ v USA.¹⁰²

Pro mé téma jsou nejzajímavější závěrečné kapitoly nazvané „Africký socialismus“ a „Afrika a svět socialismu“. V té první je definován a problematizován „africký socialismus“, ve druhé je vyzdvižena a specifikována odlišnost pomoci Africe z řad zemí „socialistického tábora“. Africký model socialismu byl pokládán za svérázný, přizpůsobený místním tradicím a poměrům a zákonitě byl odlišný od

¹⁰⁰ BUDÍN, Stanislav: *Jak to vlastně bylo*. Praha 2007 a internetový *Slovník české literatury po roce 1945*.

¹⁰¹ BUDÍN, Stanislav: *Probuzený světadíl: včerejšek a dnešek Afriky*. Praha 1962.

¹⁰² Tamtéž, s. 81.

socialismu v jiných státech. Jak autor ukazuje, pracovala s touto představou řada tehdejších afrických vůdců, kteří byli podporováni sovětským blokem (Kwame Nkrumah, Gamál Násir, Sékou Touré, a další).

„Africký socialismus“ prvního ghanského prezidenta Kwame Nkruhama byl vlastně synkretickým myšlenkovým modelem, nemajícím se socialismem ideologicky propracovávaným v zemích „socialistického tábora“ nic moc společného. Tento nelad byl v podstatě nepřekonatelný. Kwame Nkrumah definoval svou ideologii – „nkrumahismus“ – jako „vědecký socialismus, aplikovaný na podmínky afrického národně a sociálně osvobozenického boje“. Za své ideové zdroje pokládal vše z dějin filosofie a ideologie, Tháletem a Platónem počínaje, přes Machiavelliho s Nietzsche až k Marxovi.¹⁰³

Tento model v sobě podle Budínova mínění obsahuje závažná úskalí: „nedoceňoval třídní diferenciaci, k níž už africká společnost došla, a naopak přeceňoval selskou občinu, která se zachovala na africkém venkově. Popírání třídního charakteru socialismu, snaha líčit vytvoření vrstvy „vlastníků majetku“ jako socialistický cíl, iluze o jednotném a beztřídním charakteru africké společnosti a nepochopení úlohy dělnické třídy při budování socialismu – to jsou znaky všech těchto teorií afrického socialismu“.¹⁰⁴

V závěru poslední kapitoly vyzdvihuje pomoc „socialistických států“ Africe s důrazem na skutečnost, že tyto státy nedodávají rozvojovým zemím pouze technologie, investiční půjčky, a podobně, ale také „přijímají značné břemeno při výcviku kádrů na svých vysokých a odborných školách“.¹⁰⁵ Jmenovitě uvedl moskevskou Univerzitu Patrice Lumumby a pražskou Univerzitu 17. listopadu a tvrdil, že „na všech univerzitách socialistických zemí studuje značné množství afrických studentů“.¹⁰⁶

¹⁰³ MENERT, Evžen: c. d., s. 65.

¹⁰⁴ BUDÍN, Stanislav: *Probužený...*, c. d., s. 339–340.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 344.

¹⁰⁶ Tamtéž.

Knižkou reportáží Jindřicha Liona *Od Limpopa k Vltavě*¹⁰⁷ se zabývám nejpodrobněji, protože přináší přímou zkušenost afrických studentů v Praze a je tedy v této podobě unikátní ukázkou toho, jak se ve veřejnosti hovořilo o problematice příchozích studentů. Přes zájem široké veřejnosti o exotické končiny a oficiálně hláсанé bratrství s „ujařmeným lidem“ byly přímé reakce na studenty z rozvojových zemí mnohdy nedůvěřivé, až otevřeně nepřátelské. Již v počátcích existence University 17. listopadu se jasně ukazovalo, že bude nejen potřeba seznamovat cizí studenty s místními poměry, ale také československým občanům přibližovat prostředí, z něhož příchozí pocházejí, protože řada konfliktů pramenila právě z neznalosti těchto odlišných světů. Za tímto účelem byla v roce 1963 vydána v nákladu pět tisíc kusů propagační publikace Jindřicha Liona. Autorem byl redaktor týdeníku *Mladá fronta*, spisovatel a fejetonista, který po roce 1968 nakrátko emigroval do Izraele a o rok později se natrvalo usadil ve Vídni.

Také Jindřich Lion, stejně jako Stanislav Budín, Afriku osobně nenavštívil, ale při práci na knize vycházel z rozhovorů s africkými studenty v Praze a dal jejich vzpomínkám, zkušenostem a zážitkům literární podobu. Celkem je v knize dvanáct příběhů, z nichž jeden je stylizovaným vyprávěním černého nemluvněte narozeného v Opočně rodičům - cizím studentům a jen v jednom figuruje jako hlavní postava žena-studentka. Jak sám autor v úvodu upozorňuje, byl při psaní odkázán jen na tyto subjektivní výpovědi, neměl možnost si tvrzení jakkoliv ověřovat.

Hned na počátku knihy také upozorňuje na význam vzdělání na emancipaci afrického obyvatelstva – bílí kolonizátoři místnímu obyvatelstvu upírali vzdělání, protože si byli vědomi nebezpečí, jaké to pro ně představuje. Proto dnešní mladí Afričané neváhají překonávat nebezpečí a obtíže, které je provází na cestě za získáním univerzitního diplomu na evropských univerzitách. Motiv vzdělání jako nástroje moci a osvobození, je v knize stále přítomný. Nenabývá ale vždy jen symbolické hodnoty. Hned první příběh líčí osudy medika, který se složitě dostával do Evropy z Keni s touhou stát se lékařem, protože „v celé Keni je osm miliónů černošských obyvatel a

¹⁰⁷ LION, Jindřich: *Od Limpopa k Vltavě*. Praha 1963.

pouze šest set černých lékařů. Počet jejich bílých kolegů byl několikanásobně vyšší, ačkoliv v zemi žije pouze sedmdesát pět tisíc Evropanů. Běloch by k černému lékaři nikdy nešel. Jde-li černochoch k bílému doktorovi, musí čekat, až odbaví všechny evropské pacienty, i ty, kteří přišli po něm“.¹⁰⁸

Příběh studenta stavební fakulty ze Somálska se vypořádával s náboženstvím jako myšlenkovým systémem vhodným pro zaostalé a kočující obyvatelstvo, které se ale v modernější společnosti redukuje jen na memorování nesmyslných přikázání a mravoučných citátů, a nemá jako takové pro život žádný smysl. Jako budoucí stavař tento student také doufal, že se v budoucnu podaří vybudovat v Somálsku vlastní panelárnu a zahájit „velkorysý stavební program“.

Na otázku, zda nemá dojem, že by se v jiné zemi naučil ve svém oboru víc, protože Československo pokulhává třeba za Itálií, Bulharskem, Francií, Rumunskem a Finskem, odpovídá: „Pravda – vašim novým stavbám chybí odvážnost, rozlet, barvy a fantazie. Jde vám o to, aby všichni lidé co nejdříve dobře bydlili. Ale před podobným problémem budeme stát i my. Proto se zde mohu mnohému přiučit.“¹⁰⁹

Vyprávění mladíka z Konga je dobrodružným líčením cesty přes zemi zmítanou nepokoji a boji. V jeho rozhodnutí odejít studovat do Evropy hrála rozhodující úlohu násilná smrt Patrice Lumumby,¹¹⁰ „který zasvětil svůj život boji za svobodu celého černého světadílu“, protože díky ní pochopil, že „není možno žít pouze z radosti nad vlastní, osobní svobodou. [...] Svoboda má cenu jen tehdy, když je spojena se

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 18.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 32.

¹¹⁰ Patrice Émery **Lumumba** (1925–1961), vůdčí postava osvobozenického hnutí v bývalém Belgickém Kongu, který se stal nakrátko prvním předsedou vlády nově vyhlášené Konžské republiky (nyní Demokratická republika Kongo) a v září 1960 byl sesazen vojenským převratem vedeným plukovníkem Mobutu Sese Seko a uvězněn. Při pokusu o útěk byl zadržen a deportován do odtržené provincie Katangy. Přes protesty světové veřejnosti byl v lednu 1961 zavražděn belgickými důstojníky. Jeho osud inspiroval řadu literárních děl, např. divadelní hru *Sezóna v Kongu* (orig. *Une saison en Congo*) básníka, spisovatele, politika a významného černošského intelektuála 20. století Aimé Césaire z Martiniku. Byly po něm pojmenovány ulice a moskevská univerzita vzdělávající studenty ze zemí třetího světa.

svobodou celku, se svobodou všech lidí“.¹¹¹ Patrice Lumumba se díky svým postojům a násilné smrti stal hrdinou-mučedníkem nejen ve své zemi, ale v celé černé Africe a jako „globální symbol“ protikoloniálního boje počátku šedesátých let rezonovalo jeho jméno i ve zbytku světa.

Student z Kamerunu byl ve své vlasti dokonce zapojen do podzemního hnutí bojujícího proti koloniální správě, pro svou činnost byl zatčen a mučen, a proto vedení ilegální organizace rozhodlo o jeho odchodu do exilu. Nejprve se dostal do Ghany, ale tam se rozhodl odcestovat do Evropy za vzděláním, protože „existovala ještě druhá fronta tohoto boje, a tou bylo učení“.¹¹² Toto přesvědčení jinými slovy vyjadřuje i student z Bečuánska (dnes Botswana): „vlast potřebuje lidi s vyšším vzděláním. [...] Všichni dohromady si zde postaví vlastní průmysl, vždyť [...] země je tak bohatá na mangan, rudy a jiné suroviny!“¹¹³

Mladík z Horní Volty (dnes Burkina Faso) se ve svém stylizovaném dopisu matce, která si ho musela nechat předčítat, protože sama číst neuměla, rozohňoval nad mírou negramotnosti v Africe a nad tím, že starobylé a mocné africké říše byly kdysi zadupány bílými kolonizátory. Bídu Afriky si podle svých slov uvědomil až s odstupem geografické vzdálenosti a díky studiu, ačkoliv i doma cítil, „že něco není v pořádku“. Barvitě líčil podmínky, v nichž studuje a žije, chválí si zdejší ubytování i stravu a jednoznačně odmítá, že „by zde měl někdo něco proti nám, protože máme jinou barvu pleti“.¹¹⁴

Popisoval ovšem chování některých svých spolužáků, kteří jsou bohatě finančně dotováni z domova a studium je pro ně jen druhořadou záležitostí, nepřiměřeně si ho protahují, zatímco místní studenti musí ukončit svá studia v co nejkratší možné době. Hovoří také o úlevách, které cizí studenti mají při zkouškách, a pokládá to za praxi, která byt' je míněná dobře, je nakonec škodlivá, protože „budeme mít menší znalosti a

¹¹¹ LION, Jindřich: c. d., s. 44.

¹¹² Tamtéž, s. 51.

¹¹³ Tamtéž, s. 107.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 57.

ještě to celkem právem popuzuje některé naše domácí kamarády“.¹¹⁵

Jedinou ženou ve skupině zahraničních studentů představených v knize byla studentka žurnalistiky z Dahome (dnes Benin), jejíž vyprávění je v knize strukturováno do formy rozhovoru. Pro studium svého oboru se rozhodla poté, co si ve své zemi uvědomila existenci cenzury a dala si předsevzetí, že bude dělat všechno proto, aby „noviny mohly psát pravdu“.¹¹⁶

Téma rasismu československé společnosti bylo tabu, v knize se jen letmo objevuje zmínka o náhodných konfliktech, jejichž podstatou ale nebyla podle autorova tvrzení odlišná barva pleti. Rasismu jako takový se v knize objevuje jen jednou, ve výpovědi súdánského studenta filosofie, který upozorňuje na rasistickou politiku jihoafrické vlády a tvrdí, že „černé obyvatelstvo Afriky se ani v době svého nejprudšího proti kolonialistického boje nedalo strhnout k jakýmkoliv rasistickým akcím“.¹¹⁷

Etiopský student FAMU zdůrazňoval tradici vzájemných vztahů obou zemí, které jsou ještě dnes utužovány hospodářskou spoluprací a vyjadřuje naději, že „až se vrátí domů, utvoří jistě další článek tohoto řetězu přátelství, které se utvořilo mezi oběma národy stejně mírumilovných tradic“.¹¹⁸

Lionův jazyk a styl je místy až naivně prostý, podle anotace knihy je tato stylizace záměrná a slouží mu jako umělecký prostředek. Nejvíce je patrná v příběhu, který je líčen z perspektivy nemluvněte, jehož ústy autor tlumočil naději na lepší budoucnost všech afrických dětí, kterým se dostane takové životní úrovně, jakou známe z Československa. Chlapcův sen má konkrétní obrysy: „až budu velký, založím v Togu spoustu takových krásných jeslí, jako jsou ty Na Kotlářce. Aby všechny tamní děti měly jednou stejně krásné dny plné slunce, her a pěkné pohody, jaké jsem měl já v Praze“.¹¹⁹

¹¹⁵ Tamtéž, s. 57.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 63.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 82.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 101.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 28.

Kniha měla přispět ke zlepšení obrazu zahraničních studentů, idealizovala jejich zdejší pobyt a jen náznakem se dotkla konfliktních témat, která se týkala jejich vzájemného soužití s Čechy. „Nedovedli si dost vynachválit přátelství, se kterým byli přijati obyvatelstvem měst, v nichž studovali. Ale mezi hovorem se zmínili i o ojedinělých případech, kdy se střetli se zjevy svědčícími o určitém neporozumění. Někdy to byla žárlivost ze strany chlapců, když je viděli v zábavě s děvčaty. Jindy to bylo nepochopení dospělých, kteří již zapomněli na vlastní mládí se všemi jeho vrtochy a typicky „študáckým chováním“. Tito lidé byli jistě stejně nevrlí ve styku s lidmi z jiných zemí či s mládeží vlastní. Ale chlapci a děvčata z Afriky jsou velmi citliví. Příliš dlouho jim bylo ve vlastních zemích dáváno bílými pány najevo, že jsou něčím méněcenným.“¹²⁰

V jednotlivých příbězích, které mohou být upravenou autentickou výpovědí, ale také mohou být autorem zcela vymyšlené, se objevují narážky na problémy, s nimiž se ve zdejším prostředí zahraniční studenti opakovaně setkávali a které byly konfliktní. Zajímavý je z tohoto hlediska i dopis negramotné matce – v materiálu, který byl připojen k rozhodnutí o založení vysoké školy pro zahraniční studenty v Praze,¹²¹ je boj proti negramotnosti v Africe a Latinské Americe kladen mezi hlavní úkoly této školy, u níž byl právě proto zpočátku kladen velký důraz na přípravu učitelů. Náhodné zmínky o „pěkném pokojíčku v moderní koleji“, či „knedlíkách, jimž by ses hodně nasmála“, stejně jako nápadné zdůrazňování dobrého přijetí ze strany domácího obyvatelstva dávají tušit, že situace zdaleka tak ideální nebyla. K jednotlivým oblastem života zahraničních studentů (ubytování, stravování, soužití s ostatními studenty, problém s vízy a očkováním¹²², a podobně) se podrobněji dostávám v dalších kapitolách.

Na závěr exkurzu do české cestopisné a reportážní literatury, jejíž obsah bývá českým čtenářem běžně vnímán jako jednoznačně kladné, až idealizované a

¹²⁰ Tamtéž, s. 8.

¹²¹ NA f. ÚV KSČ 02/2, sv. 306, arch. j. 389/11.

¹²² LION, Jindřich: c. d., s. 108.

romantizující líčení exotických poměrů, je třeba zdůraznit, že u některých zahraničních studentů naopak budil značnou nevoli. Podle jejich mínění přinášely zvláště knížky *Od Limpopa k Vltavě* a *Afrika snů a skutečností* zkreslený obraz Afriky jako špinavého a degenerujícího kontinentu, což podle jejich mínění sugeroval i jejich fotografický doprovod. Tento obraz jim připadal ponižující, a navíc podle nich nahrával negativnímu vnímání Afričanů v československé společnosti.

Jak uvádějí studenti z Rhodésie (dnešní Zimbabwe) ve svém prohlášení, v němž hovoří jménem „všech afrických studentů“, domnívají se dle jejich mínění místní obyvatelé, že „Afričané jsou žebráci, kteří přišli z Afriky nazí a viděli šaty poprvé až na pražském letišti [...] a že Afričané žijí buď v korunách stromů, nebo někde pod vodou. To bylo prokázáno hlubokými, opakujícími se a spíše naivními otázkami [...], které mají vyvolat provokativní situaci a již se místní lidé chápou jako příležitosti k týrání Afričanů fyzicky i duševně.“¹²³

V dopise mexických postgraduálních studentů adresovaném vedení University 17. listopadu v červnu 1962¹²⁴ se také objevila nelichotivá narážka na cestopisy Hanzelky & Zikmunda. Studenti v obsáhlém dopise shrnuli svůj studijní pobyt a navrhovali různé změny, které by zahraničním studentům prospěly. Jako poslední vítanou potřebou by bylo podle jejich mínění založení Ústavu pro studium hospodářsko-politických podmínek „nevyvinutých“ zemí, který by „československým čtenářům pomohl opatřit díla z hlediska marxistických daleko vhodnějších než politické pohádky Hanzelky a Zikmunda“. Takovéto názory však nemohly na počátku šedesátých let proniknout do veřejné diskuse a byly ventilovány jen v prostředí University 17. listopadu.¹²⁵

Zahraniční studenti se objevují také ve filmové a televizní tvorbě. Rasismus jako problém „dnešní doby“ je naznačen ve filmu Jaromila Jireše *Křik* (1963, 77 min.),

¹²³ Národní archiv (NA), fond (f.) Univerzita 17. listopadu (USL), karton (k.) 207, „Sdělení rhodeských studentů, které napsali Univerzitě 17. listopadu“, nedatováno [1963].

¹²⁴ NA, f. USL, k. 136.

¹²⁵ NA, f. USL, k. 207, „Sdělení rhodeských studentů, které napsali Univerzitě 17. listopadu“, nedatováno [1963].

natočeného podle literární předlohy Ludvíka Aškenazyho. Téma jinakosti, samoty, nepřijetí a opuštěnosti rozvíjí absolventský film režisérky Drahomíry Vihanové, jedné z představitelk československé filmové nové vlny, nazvaný *Fuga na černých klávesách* (1964, 34 min.). Námětem je příběh afrického studenta hudby Fati Farariho, který se chystá na svou závěrečnou zkoušku na Hudební akademii múzických umění. Na absolventském koncertě má zahrát skladbu Johanna Sebastiana Bacha, než k němu ale dojde, sleduje kamera mladíka navštěvujícího své přátele, cvičícího na klavír a bloumajícího pražskými ulicemi. Ačkoliv hovoří výborně česky, naráží všude na nepřijetí, neochotu a jednou jen svou přítomností v bufetu vyvolá rvačku mezi spolustolovníky. Skličující jsou záběry z jeho domova – pokoje v bytě u české rodiny, která dává okatě najevo, že podnájemník je jim na obtíž a hodí se jim jen jako zdroj příjmu. Samota, kterou zažívá a která je nepřekonatelná vlastním úsilím, triumfuje v samém závěru snímku. Těsně před koncertem se student dozvídá, že na něj doma již nikdo nečeká, protože členové jeho rodiny tragicky zahynuli. Film zvítězil na Festivalu studentského filmu v Marseille a byl oceněn v roce 1966 na festivalu filmů pro mládež v Cannes.

V rozhovoru, který Drahomíra Vihanová poskytla České televizi v rámci dokumentárního cyklu *Zlatá šedesátá*,¹²⁶ tvrdí v souvislosti s tímto filmem, že svaz afrických studentů protestoval¹²⁷ proti tomu, aby do hlavní role obsadila Afričana. Důvodem snad byla, jak nepřímo vyplývá z citovaného rozhovoru, nepřátelská atmosféra ve společnosti, zaměřená proti cizím studentům, především proti černochům, která se i před snahy „osvětových pracovníků“ příliš nelepšila. Jako hlavního protagonistu si nakonec režisérka vybrala Juliana Díaze, kubánského studenta tělesné výchovy, který sice vůbec neuměl hrát na klavír, ale měl alespoň černou pleť.

¹²⁶ Česká televize, *Zlatá šedesátá: Drahomíra Vihanová*, díl 14/26, 2009.

¹²⁷ V archivních fondech jsem bohužel nenašla potvrzení této informace.

Dokumentární film Vladimíra Síse¹²⁸ z roku 1967 *Jiný malý princ*¹²⁹ popisoval osudy kambodžského prince Norodoma Sihamoniho,¹³⁰ který v Praze studoval od roku 1962 a absolvoval zde základní školu, Pražskou konzervatoř a tanec na Akademii múzických umění, kterou ukončil v roce 1975. Tento Sísův film je dnes bohužel ztracen.

Hovoří-li se dnes o významných zahraničních absolventech FAMU ze šedesátých let, kteří dosáhli světového renomé, připomíná se nejčastěji a téměř výhradně polská režisérka Agnieszka Hollandová. Opomíjí se ale vliv československého umění na kulturní emancipaci zemí třetího světa a zřejmá skutečnost, že řada absolventů filmové akademie přispívala k rozvoji africké, asijské a latinskoamerické kinematografie, nebo stála ve svých domovinách u zrodu národních kinematografií, ale právě pro své vnímání světa si získali také mezinárodní renomé (např. Alžířan Mohammed Lakhdar-Hamina nebo Syřan Nabil Maleh).

Samostatnou kapitolou pak jsou filmy, které natočili studenti FAMU ze zemí třetího světa a které reflektovaly vzájemné soužití a originálním způsobem zachycovali československou realitu, např. *Pražské blues* (1963, 72 min.) řeckého režiséra Georgise Skalenakise, *Zima v Československu* (1964, 21 min.) cejlonského režiséra Piyasiri Gunaratny, *Pozor! Dítě?* (1963, 13 min.) syrského režiséra Nabila Maleha a mnoho dalších. Recepce zkušeností zahraničních studentů v Československu v některých filmech „nové vlny“ je také dobře patrná, ale tato badatelská oblast již bohužel přesahuje rámec mé práce.¹³¹

¹²⁸ Vladimír Sís (1925–2001) režisér a scénárista. Slavná je Sísova filmová adaptace divadelní hry Milana Uhdeho *Balada pro banditu* z roku 1978 s Ivou Bittovou a Miroslavem Donutílem v hlavních rolích; natočil také řadu dokumentárních filmů, cestopisných reportáží a hraných filmů.

¹²⁹ *Jiný malý princ*, *Filmový přehled* č. 2/1968.

¹³⁰ Vzpomínku na tohoto svého slavného spolužáka literárně zpracoval ve své autobiografické knize *Jiříkovy starosti o minulost* českoněmecký spisovatel Jan Faktor, viz FAKTOR, Jan: *Jiříkovy starosti o minulost. Román o dospívání v divoké době*. Praha 2015, str. 177–195.

¹³¹ Tohoto aspektu si všímá výstava „Biafra ducha“ realizovaná kurátorkou Terezou Stejskalovou z iniciativy tranzit.cz představená v Bratislavě (7. 10.–26.11. 2016, prostory tranzit.sk) a Praze (19.10.–7.1. 2018, Národní galerie, Veletržní palác).

Kromě propagačních textů, cestopisné a reportážní literatury, filmů, rozhlasových reportáží a expedičních cest podporoval československý stát také vědecké bádání o zemích Asie, Afriky a Latinské Ameriky; zájem o tyto oblasti měl u nás ostatně bohatou tradici.¹³² V této době byl kladen zvýšený důraz na výchovu odborníků s touto specializací a uvažovalo se o vybudování celostátního dokumentačního střediska pro výzkum rozvojových zemí.¹³³ Projekt sice nebyl realizován, je ale nepochybné, že na počátku šedesátých let zažívaly vědy o zemích Asie, Afriky a Latinské Ameriky a částečně také etnografie svůj rozkvět, zejména na půdě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Československé akademie věd, ale školení odborníků probíhalo také ve výzkumných ústavech přiřčených k jednotlivým ministerstvům.¹³⁴ Pro potřeby československé zahraniční politiky byl v roce 1957 založen Ústav pro mezinárodní politiku a ekonomii (ÚMPE, zrušen 1970, respektive nahrazen Ústavem mezinárodních vztahů),¹³⁵ spadající pod ministerstvo zahraničních věcí. Ústav se dělil na oddělení socialistických zemí (Václav Kotyk), oddělení kapitalistických zemí (Alexandr Ort) a oddělení rozvojových zemí (Jiří Štěpánovský). Zdejší pracovníci se zasloužili o zavedení termínu „rozvojové země“ nejen ve vědecké terminologii, který postupně nahradil do té doby užívané pojmy „nové nezávislé země“, „hospodářsky méně vyvinuté země“, „neangažované země“, a podobně. Pracovníci tohoto ústavu, stejně jako různých dalších výzkumných institucí a vysokoškolských pracovišť zaměřených na země třetího světa, tvořili jako externí vyučující část pedagogického sboru University 17. listopadu.

Afrikanistika jako samostatný obor byla založena v roce 1960 na pražské filozofické fakultě a zahrnovala dějiny, antropologii, sociologii a jazyky subsaharské Afriky. Rok poté byla založena Univerzita 17. listopadu jako vysoká škola zaměřená na vzdělávání studentů ze zemí třetího světa a o necelý rok později byla z rozhodnutí

¹³² FILIPSKÝ, Jan a kol: *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha 1999.

¹³³ NA, f. 1261/0/43, k. 158.

¹³⁴ NA f. ÚV KSČ 02/2, sv. 306, arch. j. 389/11.

¹³⁵ ZÍDEK, Petr: Od ÚMPE k ÚMV. Proměny komunistického „think tanku“. In: DRULÁK, Petr a kol.: *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů. Od ÚMPE k ÚMV*. Praha 2007, s. 117–147.

Politického byra ÚV KSČ založena Komise prezidia Československé akademie věd (ČSAV) pro komplexní výzkum rozvojových zemí,¹³⁶ která měla za úkol „provádět hloubkové rozbory problematiky rozvojových zemí i tendencí dalšího vývoje, má napomáhat ustanovením zahraniční politiky a tím ke zvýšení našeho přínosu v rámci společné zahraniční politiky celého socialistického tábora“.¹³⁷ V komisi zasedali pověřeni úředníci ministerstev a ředitelé výzkumných ústavů. V dnešní době se již afrikanistika na filozofické fakultě bohužel nevyučuje, zřejmě z materiálních a personálních důvodů; existuje zde pouze možnost doktorského studia a habilitace v oboru.

V roce 1967 bylo na Filozofické fakultě UK v Praze vybudováno interdisciplinární Středisko iberó-amerických studií, jejíž členové využili vhodné politické situace a soustředili sem odborníky dosud rozptýlené na různých romanistických katedrách (např. Josef Polišenský, Oldřich Bělič, ad.).¹³⁸ Středisko začalo vydávat ročenku *Ibero-Americana Pragensia* a bezprostředně po svém založení navázalo spolupráci s vědci z Chile. Československo nemělo sice od roku 1947 s Chile diplomatické styky, podle vzpomínek Josefa Polišenského¹³⁹ měl ale Oldřich Bělič kontakty s rektorem chilské univerzity Gómezem Millasem, který Prahu znal od padesátých let jakožto delegát Světové rady míru.

V době, kdy bojovaly o nezávislost někdejší africké portugalské kolonie (Angola, Mosambik a Portugalská Guinea) a tyto země se stávaly zajímavé i pro sovětskou, potažmo československou¹⁴⁰ zahraniční politiku, bylo na pražské Filozofické fakultě zahájeno studium portugalistiky jako samostatného oboru. Hlavní postavou tohoto

¹³⁶ NA, f. ÚV KSČ, Antonín Novotný I, k. 158, „Zajištění komplexního vědeckého zpracování problematiky rozvojových zemí, 29. 3. 1962“.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ OPATRNÝ, Josef: Tradice české iberóamerikanistiky. In: FILIPSKÝ, Jan a kol.: *Kdo byl kdo: Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberóamerikanisté*. Praha 1999, s. 48–54.

¹³⁹ POLIŠENSKÝ, Josef: *Historik v měnícím se světě*. Praha 2001.

¹⁴⁰ NA, f. ÚV KSČ, Antonín Novotný I, k. 158, „Koncepte hospodářských styků s HMVZ na období 3. pětiletky a generální perspektivy do roku 1980, II. část, V. Koucký: Některé aktuální otázky vývoje v rozvojových zemích“, 13. prosince 1967.

oboru byl Zdeněk Hampl (původním jménem Hampejs/Hampejz), který měl pravděpodobně kontakty na protisalazarovskou emigraci usazenou v Československu a pokoušel se z této komunity získávat lektory.¹⁴¹ Na novou katedru tak přišel Álvaro Bandarra, předseda sekretariátu sdružujícího portugalské studenty v zahraničí a někdejší student University 17. listopadu¹⁴² a Flausino Correia Torres, jehož syn na této univerzitě studoval. Oba tito učitelé odsoudili sovětskou invazi do Československa, byli z katedry vyhozeni a tím se nadlouho portugalistika uzavřela rodilým mluvčím. Studenti tohoto oboru měli možnost v Praze oslovovat studenty z Brazílie nebo lusofonní Afriky, pokud chtěli slyšet živý jazyk, jinak mohli nabývat dojmu, že studují „moderní latinu“.

V této době se rozvíjelo také studium dalších malých oborů odrážejících mezinárodně politický zájem – novořečtiny, sinologie, koreanistiky a jazykových oborů zemí východního bloku,¹⁴³ a také indologie, indonésistiky, barmštiny. Časová shoda panující mezi rozvojem některých specializovaných vědních odvětví, zakládáním nových odborných pracovišť a podporovaným bádáním na jedné straně a prioritami zahraniční politiky na straně druhé, může v takto zhuštěném výčtu působit příliš účelově, pragmaticky a utilitárně. Zjednodušeně lze tvrdit, že i politické rozhodování a směřování jeví se jako vzdálené a izolované má konkrétní viditelné dopady a ovlivňuje společenský a vědecký život hlouběji a trvaleji, než předpokládaly nejrůznější „koncepce rozvoje“ a „dlouhodobé plány“. Na tuto skutečnost ještě upozorňuji v té části mé práce, která se věnuje vzniku oboru translatologie na Univerzitě 17. listopadu.

Prvním uceleným badatelským dílem věnovaným Africe byla rozsáhlá dvojdílná publikace *Dějiny Afriky*, vydaná v roce 1966.¹⁴⁴ Autorský kolektiv, vedený afrikanistou Ivanem Hrbkem, se skládal z archeologů, historiků, etnologů a jazykovědců. Zajímavé

¹⁴¹ VAVŘÍNEK, Filip: *Portugalistika na FF UK. Vznik a dějiny oboru*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ PETRÁŇ, Josef: c. d., s. 166.

¹⁴⁴ HRBEK, Ivan a kol.: *Dějiny Afriky*. Praha, Svoboda 1966. K tématu více viz ZÁHOŘÍK, Jan: Česká afrikanistika před rokem 1989. *Nový orient* 4/2006, s. 59–61.

postřehy, odkrývající problematiku reflektování afrických témat v dosud publikované neodborné literatuře, obsahuje recenze na první díl *Dějiny Afriky*, uveřejněná v *Literárních novinách*.¹⁴⁵ Autorem byl Otakar Hulec, zaměstnanec nového oddělení Afriky v Orientálním ústavu ČSAV, který názvem své recenze – *Afrika představ a faktů* – snad ironicky odkazoval k populárnímu cestopisu Hanzelky & Zikmunda. V textu upozorňoval na povrchnost novinových článků, které informují jen o hospodářských problémech nově vznikajících států a o hrozícím hladomoru a na jednostrannost cestopisů. „Afriku však známe jen z četby lepších či horších a hlavně dobrodružných cestopisů. V poslední době se rojily brožury, které mnohým spíš jen zamotaly hlavu svými povrchními informacemi, druhořadými postřehy a většinou nadneseným tónem podání. K podstatě africké skutečnosti vlastně neměly mnohdy co říci, naopak možná u mnohých lidí jen ještě, třebaže nechtěně, mimoděk, posilovaly nedůvěru k Afričanům a z ní plynoucí pohrdání jimi.“ Podle Hulcovy úvahy si čtenář na základě takovéto četby může vytvořit představu o „lenivosti Afričanů a jejich neschopnosti moderně hospodařit“.

Jak se pokouším ukázat v dalším textu, otevřelo se právě na konci šedesátých let téma rasismu československé společnosti na stránkách tisku a nezůstávalo jen v interních zápisech, jak tomu bylo v případě zmíněných stížností rhodéských a mexických studentů na knížky J. Liona, J. Hanzelky a M. Zikmunda.

¹⁴⁵ HULEC, Otakar: *Afrika představ a faktů*. *Literární noviny* 13/1967, s. 4.

UNIVERSITA 17. LISTOPADU

VZNIK A POSLÁNÍ

„My, kteří dnes s ostatní mládeží tvoříme jednotu, ucelenou frontu proti všem druhům fašismu a nesvobody, bez rozdílů politických, národnostních a náboženských, kteří se zbraní v ruce bojujeme na všech bojištích za svobodu svého lidu, skláníme se před oběťmi barbarského násilí, posílení jejich příkladem vybojovat budoucím generacím lepší a spravedlnější budoucnost. 17. listopad bude pro nás navždy dnem, kdy studentstvo celého světa uctí na svých školách nejen památku popravených československých kolegů, ale i dnem, kdy si znovu a znovu připomeneme ideály, za které tito hrdinové padli.“¹⁴⁶

Otevřenost československých vysokých škol zahraničním studentům z dekolonizovaných zemí přímo souvisela se změnou vztahu Sovětského svazu a potažmo Československa k zemím třetího světa. Po roce 1956 se poskytování stipendií studentům z těchto regionů stávalo výraznou součástí rozvojové pomoci, která samozřejmě nebyla nezištná a představovala jeden ze způsobů, jakým si bylo možné upevňovat vliv v kýžených regionech. V tomto období byli zahraniční studenti přijímáni na zdejší vysoké školy prostřednictvím oddělení pro zahraniční studenty při ministerstvu školství a kultury. V souvislosti s postupující dekolonizací narůstal výrazně počet poskytovaných stipendií;¹⁴⁷ na sklonku padesátých let zde studovaly necelé dva tisíce studentů z pětadesáti zemí.¹⁴⁸ V této době vznikla katedra pro

¹⁴⁶ Úryvek z prohlášení, jímž byl 17. listopad deklarován v roce 1941 Mezinárodním dnem studentstva, více viz PASÁK, Tomáš: *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha 1997.

¹⁴⁷ JELÍNEK, Petr – DESSIEOVÁ, Květa – NÁPRSTEK, Martin: *Analýza poskytování vládních stipendií ke studiu na veřejných vysokých školách občanům z rozvojových a jiných potřebných zemí*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2004 (Výstup z řešení výzkumného úkolu MZV RB 1/7/03).

¹⁴⁸ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, 1957–59.

organizování studia zahraničních studentů na Vysoké škole ekonomické,¹⁴⁹ jejíž kapacity byly ale velmi omezené – katedra měla pouhých sedm zaměstnanců a nedostatečné prostory.

Nejpočetnější skupinou byli zastoupeni studenti ze socialistických zemí (Korejská lidově demokratická republika, Bulharsko, ad.); zhruba stejným poměrem byli zastoupeni studenti z evropských a mimoevropských států. Studenti byli přijímáni na základě kulturních dohod, v rámci pomoci socialistickým zemím nebo v souladu s rezolucemi OSN jako forma technické pomoci málo vyvinutým zemím či poručenským a nesamosprávným územím. Studenti byli přijímáni také na základě žádostí mezinárodních organizací a prostřednictvím individuálních přihlášek doporučených československými zastupitelskými úřady.¹⁵⁰

Poměr studentů z evropských a mimoevropských států se na počátku šedesátých let obrátil ve prospěch studentů ze zemí třetího světa,¹⁵¹ což souviselo s novými prioritami a prostředky k jejich dosažení, které odpovídaly změnám na globální mocenské mapě světa. V roce 1963 bylo na československých vysokých školách již 3500 zahraničních posluchačů, z nichž 2183 pocházelo ze zemí třetího světa. Studenti studovali na Universitě 17. listopadu v počtu 657 osob, na Českém vysokém učení technickém (543 osob), na Univerzitě Karlově (402 osob), Vysoké škole ekonomické (304 osob), Vysokém učení technickém v Brně (150 osob), Univerzitě Palackého v Olomouci (109 osob), Slovenské škole technické (234 osob) a Univerzitě Komenského v Bratislavě (172 osob).¹⁵² Ministerstvo školství a kultury každoročně vypisovalo určitý počet stipendijních míst, které se jednak řídily směrnicemi, které dále rozvíjely způsoby a náplň práce se zahraničními studenty,¹⁵³ navíc závisely na počtu vyjednaných míst s

¹⁴⁹ Do té doby byli studenti přijímáni prostřednictvím oddělení pro zahraniční studenty Ministerstva školství a kultury, které existovalo od r. 1955. NA, f. USL, k. 22, „Konceptce rozvoje Univerzity 17. listopadu“.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ URBAŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: c. d.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1679, inv. č. 26, 1945–56.

konkrétními vládami.

Stipendia bylo možné čerpat z různých zdrojů. Určitý počet stipendií byl zakotvený v mezistátních dohodách, v nichž se československá i její partnerská strana zavazovaly k vytvoření určitého počtu studijních míst. Československo nabízelo také stipendia prostřednictvím Organizace spojených národů (OSN), pro ilustraci – v roce 1960 Československo chtělo takovouto cestou podpořit třicet studentů. Nabídka byla určena těm zemím, s nimiž mělo Československo navázané diplomatické vztahy. Dalším poskytovatelem stipendií byl Mezinárodní svaz studentstva (MSS), počet jím zajišťovaných míst se pohyboval v řádu několika desítek. Další mládežnická organizace, Československý svaz mládeže, disponoval na přelomu padesátých a šedesátých let asi desítkou míst, která nabízel prostřednictvím Světové federace demokratické mládeže.¹⁵⁴

Existovala také možnost studovat na vlastní náklady, ale i k tomu bylo zapotřebí získat doporučení zastupitelského úřadu. V roce 1964 požádalo Československo Radu vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) o „výukovou koordinaci“ cizinců v rámci východního bloku v důsledku kulminace problémů se zahraničními studenty na území ČSSR. Situace se měla řešit diferencovaným rozmístěním studentů v komunistických zemích podle optimálních místních podmínek v oblasti vědy a výuky.¹⁵⁵ Vypracovat přesné statistiky počtu zahraničních studentů je obtížné nejen s časovým odstupem, ale bylo to obtížné i tehdy, protože ne všichni studenti, kteří dostali stipendium či povolení ke studiu, nakonec skutečně do Československa dorazili. Někteří naopak dorazili, ačkoliv jim chybělo povolení, nebo sice dorazili, ale zakrátko odjeli do některé západoevropské země. Studenti bývali také vylučováni ze studia pro neplnění povinností, měnili fakulty a studijní obory a tím ztěžovali možnosti přesné evidence ve skupině studentů.

Po založení University 17. listopadu vládním usnesením č. 108/1961 Sb. s účinností od 1. září 1961 se výrazně změnilo složení zahraničních studentů, protože

¹⁵⁴ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: c. d.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 353.

univerzita začala nabízet vlastní stipendia, která byla určena pouze pro studenty z rozvojových zemí. V době, kdy do Československa přicházelo v důsledku postupující dekolonizace stále více cizích studentů, již nedostačovalo dosavadní zázemí, které jim mělo sloužit. Navíc tehdy vznikla v Moskvě vysoká škola pro zahraniční studenty, Univerzita družby národů Patrice Lumumby, která sloužila jako přímá inspirace pro založení obdobné instituce v Praze. Existoval totiž oprávněný předpoklad, že počet zájemců o studium se bude zvyšovat úměrně rostoucímu počtu států, které nově získají nezávislost. Jen v roce 1960 získalo nezávislost sedmnáct afrických států a podle statistických údajů z konce tohoto roku u nás bylo celkem 1809 zahraničních studentů a aspirantů ze sedmdesáti zemí světa.

Podstatná část studentů (1068) pocházela z evropských a asijských zemí, které patřily do „socialistického tábora“, 119 studentů bylo z řad řecké a španělské politické emigrace bez státní příslušnosti, dále 285 afrických studentů, 240 studentů z Asie (s výjimkou Číny, Koreje a Vietnamu), 56 latinoameričanů a 41 studentů z „kapitalistických zemí“. Naprostá většina cizích studentů studovala v Praze (1151) a v dalších tradičních vysokoškolských městech, tj. v Brně (204) a v Bratislavě (173). Rozsáhlá podpora přichozích studentů především z rozvojových zemí vycházela z přesvědčení, že takovýto člověk zde získá kvalitní vzdělání, bude patričně ideologicky proškolen a takto formován se vrátí do své vlasti, kde zaujme významné místo ve státní správě a na dalších důležitých postech a díky svým kontaktům s Československem bude prostředníkem při diplomatických a obchodních jednáních. V jednáních, která souvisela se založením nové vysoké školy pro zahraniční studenty, se objevuje nesouhlasné stanovisko ministerstva financí¹⁵⁶ a Státní plánovací komise, jejíž úředníci upozorňovali na to, že vznikající koncepce zaměřené na vzdělávání studentů ze zemí třetího světa dostatečně nezohledňují konkrétní potřeby jednotlivých regionů a zároveň v nich chybí přesněji vysvětlené československé zájmy a potřeby v daných lokalitách.¹⁵⁷ Ministerstvo školství a kultury také doporučilo, aby byly záležitosti související s přijímáním studentů z rozvojových zemí koordinovány a

¹⁵⁶ NA f. ÚV KSČ 02/2, sv. 306, arch. j. 389/11.

¹⁵⁷ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: c. d., s. 352

sledovány Radou vzájemné hospodářské pomoci (RVHP).

V koncepcích řešících československou pomoc rozvojovým zemím¹⁵⁸ se také diskutovala možnost posílat do rozvojových zemí naše odborníky a vysokoškolské učitele, kteří by přímo na místě pomáhali s budováním sítě vysokých škol a s rozvojem vědních oborů. Poukazovalo se na situaci v Africe, kde v mnoha místech „vysoké školy“ v našem slova smyslu vůbec neexistují. Pro rozvojové země bylo výhodnější posílat studenty na studia do evropských zemí s rozvinutým vysokoškolským systémem než například do sousední africké země, kde by vyučovali zahraniční profesori. Navíc počet československých vysokoškolských profesorů, kteří měli dostatečné jazykové znalosti k přednášení na zahraniční vysoké škole, byl omezený. Vliv takového profesora by byl omezen jen na jednu zemi, naopak při výuce zahraničních studentů v Československu má vliv na lidi z nejrůznějších zemí a tím „je jeho pedagogická činnost efektivnější“.

Jak se ukázalo později, očekávání se v podstatě nenaplnovala, protože velký počet studentů se z různých důvodů domů nevracel, nicméně zprvu byl tento projekt pokládán za natolik perspektivní, že Politické byro ÚV KSČ jednalo na svém zasedání 2. května 1961 o možnosti zřídit novou vysokou školu pro zahraniční studenty.¹⁵⁹ Návrh byl přijat, i když se v dokumentu ještě nehovoří o konkrétním názvu nové instituce. K zápisu z jednání je připojena poměrně obsáhlá, více než třicetistránková zpráva. Dokument shrnuje dosavadní zkušenosti s cizími studenty a poukazuje na třetí plochy, které se již projevíly: vzájemná nevraživost studentů ze států Blízkého a Středního východu a rostoucí nacionalistické tendence v jednotlivých skupinách studentů, velmi rozdílná úroveň předchozího vzdělání, odpor k fyzické práci, jež „je jako součást výchovného a vzdělávacího procesu zařazena do nynějších učebních plánů našich vysokých škol“, apod. Upozorňuje na změnu trendu v západní Evropě, kde také narůstá počet vypisovaných stipendijních míst pro studenty z rozvojových zemí, a podtrhuje význam nově založené moskevské Univerzity družby národů Patrice

¹⁵⁸ NA, f. USL, k. 144.

¹⁵⁹ NA f. ÚV KSČ 02/2, sv. 306, arch. j. 389/11.

Lumumby, která fungovala od 1. října 1960 jako protiváha snahám západních zemí (především Francie, Rakouska, Švýcarska, USA, Velké Británie a západního Německa) o získání vlivu na inteligenci nově vznikajících zemí. Tento trend není ale ve zprávě nijak podrobně analyzován a dá se usuzovat, že v konečném rozhodnutí hrála rozhodující roli právě existence moskevské univerzity a potřeba mít obdobnou instituci v další zemi socialistického tábora, která má navíc geograficky výhodnou polohu a jejíž vztahy se zeměmi třetího světa se již úspěšně rozvíjejí, jak jsem se pokusila ukázat v předchozí kapitole.

Součástí zprávy byly plánované počty studentů, odhady nákladů a výše stipendií, pamatuje se zde na potřebnost speciální lékařské péče, stavbu nových kolejí, apod. Usnesení souhlasilo s tím, že nová vysoká škola pro zahraniční studenty začne fungovat 1. září 1961 a stanovilo, že do roku 1965 stoupne počet zahraničních studentů v jazykových kurzech a na vysokých školách v Československu na čtyři tisíce. Tento předpoklad počítal primárně se studenty z rozvojových zemí, ale také z dalších zemí „socialistického tábora“ a v menší míře i z evropských „kapitalistických států“. V dokumentu bylo také přislíbeno budoucím absolventům, že s nimi univerzita zůstane i po návratu do vlasti v kontaktu a bude jim nápomocná při dalším „odborném i politickém růstu“.

I když byl kontakt s absolventy zásadním prvkem projektu univerzity pro zahraniční studenty, nedostávalo se mu vždy patřičné péče, jak upozorňují některé zápisy z porad vedení univerzity ze šedesátých let. Problematické bylo následné uplatnění těch absolventů, kteří přicházeli ze zemí, které se neprofilovali jako socialistické či se socialismem sympatizující. Tehdy mohl být absolvent vysoké školy v zemi „sovětského bloku“ a priori podezřelý a případné udržování kontaktů s komunistickou zemí by toto podezření jen prohlubovalo. Domnívám se, že vedení univerzity dostatečně nepočítalo se všemi možnostmi, které mohou na navrátilšího se absolventa doma čekat, a stávalo se proto laxním v budování dalších vztahů.

Nedlouho před uzavřením školy se v jedné koncepci dalšího rozvoje objevuje seznam absolventů společenskovední fakulty s jejich „odpovědnými místy v

centrálních úřadech“. Mezi nimi je například velvyslanecký rada, velvyslanec, vyučující na vysoké škole, vedoucí odboru při OSN v Ženevě, pracovník předsednictva vlády, středoškolský učitel, pracovník výzkumného ústavu, a podobně.¹⁶⁰ Vzhledem k tomu, že tento materiál vznikl až na sklonku existence univerzity, lze usuzovat, že tento údaj mohl sloužit jako argument zdůrazňující úspěšnost univerzity, která tímto naplňovala svoje poslání.

Jako závažná byla řešena otázka výběru studentů a jejich dopravy do Československa – většina stávajících studentů byla vybrána svými vládami na základě stipendií nabídnutých československou vládou prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí a našich zastupitelských úřadů. Ve zprávě se zdůrazňuje skutečnost, že „návrh, který ministerstvo školství a kultury předkládá, nevychází z potřeb a požadavků hospodářsky méně vyvinutých zemí, nýbrž z reálných možností československého hospodářství, pokud jde o investiční, finanční a kádrové zajištění úkolů s přijímáním zahraničních studentů spojených“.

Vysoká škola pro zahraniční studenty jednak měla vzdělávat cizince v oborech, které neexistují na žádné další vysoké škole v Československu a které budou přizpůsobeny jejich potřebám. Předpokládalo se, že půjde zejména o výchovu a vzdělávání budoucích učitelů, protože za klíčovou potřebu afrických a latinskoamerických zemí bylo považováno odstranění negramotnosti a inženýrů „širokého profilu“,¹⁶¹ což v dobové terminologii znamenalo, že student obsáhne znalosti z matematiky, fyziky, chemie, z obecných inženýrských disciplín a obecně technických věd. Studium bylo rozvrženo do čtyř let a po absolutoriu měl dotyčný získat možnost rok pracovat v nějakém československém podniku, aby získal praktické zkušenosti. Po uzavření prvního běhu studentů, tj. od školního roku 1964 – 1965, bylo v plánu studijní nabídku rozšířit o další obory, např. o právo, žurnalistiku, ekonomiku, strojírenství, chemickou technologii, a další. Jak ukazuji v následující kapitole, tyto ambiciózní plány se uskutečňovaly v menší míře jen zpočátku, po roce 1966 se těžiště činnosti University 17. listopadu přeneslo na fakultu jazykové a odborné přípravy a

¹⁶⁰ NA, f. USL, k. 25, „Stanovisko ke stavu a perspektivám Univerzity 17. listopadu, nedatováno“, [1972].

¹⁶¹ NA f. ÚV KSČ 02/2, sv. 306, arch. j. 389/11.

docházelo k redukci studijních oborů vypisovaných přímo Universitou 17. listopadu.

Dále měla zajišťovat výuku češtiny jako cizího jazyka a připravovat cizí studenty ke studiu na našich vysokých školách. Výuka češtiny (slovenštiny) měla být vědecky zpracována, aby z ní mohly metodicky čerpat také vyučující ostatních vysokých škol. Další úkol spočíval ve shromažďování informací o politické a kulturní (školské a vědecké) problematice jednotlivých států pro potřeby škol, kde cizinci studují, a pro vysílání československých expertů do těchto zemí. Bylo žádoucí, aby se studenti soustředovali do hlavních československých univerzitních měst (Praha, Brno, Bratislava, Plzeň), „kde jsou optimální předpoklady pro to, aby velké studentské i učitelské kolektivy na ně působily kladně, a kde jsou i dobré možnosti poznat politický i kulturní život naší země“.

Od počátku existence University 17. listopadu se počítalo s výstavbou nové budovy školy, budované v letech 1966–1968. Nikdy k tomu ale nedošlo a až do svého zrušení fungovala škola v prostorách na Gorkého náměstí 26 (dnes Senovážné náměstí)¹⁶² a ve školicích střediscích po celé republice. Krátce po založení University 17. listopadu se začalo hovořit o tom, že by bylo prospěšné, kdyby zde studovali i čeští studenti (cca 10 % z celkového počtu studentů), protože společné studium má mít jednak výchovný efekt na zahraniční studenty a dále se tím mají podchycovat kádry pro nejrůznější instituce zabývající se problematikou rozvojových zemí.¹⁶³

Pojmenování nové univerzity nepředcházela žádná debata o vhodném názvu, respektive žádná taková není doložená. Dá se předpokládat, že při výběru 17. listopadu¹⁶⁴ hrály rozhodující úlohu dvě okolnosti – toto datum bylo spojeno se

¹⁶² V letech 1948–1954 v těchto prostorách sídlil tzv. Jugoslávský klub, kancelář všech postupně existujících organizací členů protititovské emigrace. V roce 1949 v tomto domě měla kancelář také Společnost československo-izraelského přátelství, viz VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej: c. d., s. 684.

¹⁶³ NA f. USL, k. 26, „Informace o některých naléhavých problémech budování USL a zajištění šk. roku 1962/63 pro poradu u s. Zdeňka Urbana, vedoucího IV. odd. ÚV KS“.

¹⁶⁴ Na sklonku října roku 1939 se u příležitosti 21. výročí vzniku Československa sešla na Václavském náměstí v Praze pokojná demonstrace, která byla tvrdě potlačena. Během ní byl zabit dvaadvacetiletý pekařský učeň Václav Sedláček, jehož smrt se podařilo protektorátní správě utajit, a vážně raněn

vznikem Mezinárodního svazu studentstva¹⁶⁵ a mohlo se jevit jako pravděpodobné, že díky univerzálnosti této organizace bude symbolický význam 17. listopadu znám i v krajinách geograficky odlehlých. Druhou okolností mohla být snaha o překlenutí kulturní a společenské propasti, která zela mezi Československem a třetím světem. Tomuto datu byl dán obsah, který býval používán právě v souvislosti s dekolonizovaným světem snad se záměrem, že dojde k nějakému předpochopení, či k představě, že česká historická zkušenost je přeci jen něčím blízká té koloniální. 17. listopad byl tak interpretován jako „symbol boje proti národnostnímu útlaku a hospodářskému vykořisťování“.¹⁶⁶

Název mohl také implikovat přesvědčení, že díky vzdělání získanému na univerzitě se člověk stává svobodným. Otázkou zůstává, nakolik bylo rozšířeno povědomí o událostech z počátku II. světové války i v oblastech geograficky a kulturně vzdálených, a nakolik byl tedy tento symbol univerzální. Pro již nevydané číslo studentského časopisu Fórum zahraničních studentů z podzimu 1969 byla v

čtyřicetiletý student fakulty všeobecného lékařství Univerzity Karlovy Jan Opletal, který svému zranění podlehl 11. listopadu. Jeho symbolický pohřeb se konal 15. listopadu na Albertově, odkud byla rakev s ostatky přenesena na nádraží a odeslána do rodné Lhoty nad Moravou mezi Litovlí a Olomoucí. Vzpomínkový akt, jehož se zúčastnilo několik tisíc lidí, se změnil v protest proti okupaci. Následující den se v Berlíně konala porada na nejvyšších místech, na níž demonstrace posloužila jako záminka k již dříve plánovanému uzavření českých vysokých škol a k zásahu proti intelektuálním elitám. V ranních hodinách 17. listopadu byly obsazeny vysokoškolské koleje v Praze a Brně. Téhož dne bylo v Ruzyni bez soudu popraveno devět představitelů studentské organizace, stovky dalších byly internovány v koncentračním táboře Sachsenhausen-Oranienburg. Provoz Univerzity Karlovy a dalších českých vysokých škol byl obnoven v květnu 1945. Většina z uvězněných studentů byla propuštěna koncem roku 1942, zbytek v lednu 1943. Z celkového počtu 1200 studentů jich 35 věznění nepřežilo.

¹⁶⁵ Tento den byl zásluhou českých studentských emigrantů, sdružených do Ústředního svazu československého studentstva, prohlášen v roce 1941 na manifestaci v Caxton Hall v Londýně Mezinárodním dnem studentstva. S podobným étosem jako studentské setkání v Londýně se 18.–31. srpna 1946 konal v Praze 1. světový kongres studentstva, na kterém byl ustanoven Mezinárodní svaz studentstva (MSS).

¹⁶⁶ *10 let Univerzity 17. listopadu v Praze 1961–1971*. Praha 1971.

souvislosti s blížícím se výročím připravována anketa o 17. listopadu,¹⁶⁷ z níž vyplynulo, že téměř žádný ze zahraničních studentů nevěděl, k jakým událostem toto výročí odkazuje. Aniž bych chtěla jakkoliv snižovat nacistickou krutost namířenou proti českým studentům, nabízí se otázka, zda mohly tyto historické události nějak významně rezonovat u studentů ze zemí, kde válka a násilí tvořily zkušenost každodenního života.

V roce 1969 se ostatně do debaty¹⁶⁸ o symbolice 17. listopadu zapojil levicový radikál, politik a literární vědec Jaromír Lang, který na Universitě 17. listopadu dlouhodobě přednášel a byl sám „vězněm 17. listopadu“. Ve svém textu se dosti zmateně pokoušel legitimizovat a obhajovat sovětskou invazi do Československa na pozadí událostí 17. listopadu.

STRUKTURA ŠKOLY

V předchozí kapitole jsem se pokusila ukázat, s jakými očekáváními byla nová univerzita pro zahraniční studenty založena a jaká byla její specifika. V době jejího založení spočívala ve snaze poskytnout příchozím studentům možnost začlenit se do československého vzdělávacího systému tím, že si na Universitě 17. listopadu osvojí v dostačující míře češtinu nebo slovenštinu a budou v dalším studiu pokračovat buď přímo na univerzitě, nebo na kterékoliv jiné československé vysoké škole. V průběhu existence univerzity se ale studium otevřelo také československým studentům a expertům, kteří již měly zpravidla ukončené vysokoškolské studium a chystali se vyjet do zahraničí v roli poradců pro některé z průmyslových odvětvích, pro zdravotnictví, kulturu apod. Univerzita byla založena s velkými očekáváními, proti nimž se ale již od počátku ozývaly skeptičtější a zdrženlivější hlasy. V průběhu roku 1964 došlo k úpravě plánu na počet přijatých studentů na náklady československé strany – počty klesly z očekávaných pěti set míst na čtyři sta osob. Zároveň s tím došlo k jistému utlumení vlastní pedagogické činnosti University 17. listopadu – škola se měla zaměřovat především na výuku češtiny a slovenštiny, posilovat svou úlohu metodického a

¹⁶⁷ NA, f. USL, k. 159.

¹⁶⁸ LANG, Jaromír: V duchu tradic 17. listopadu. *Nová mysl* 11/1969, s. 1427–1432.

informačního centra pro zahraniční studenty, vzdělávat experty a budoucí překladatele a tlumočníky. K této změně koncepce došlo v roce 1966.¹⁶⁹ Konečně poslední velkou reorganizací a koncepční proměnou prošla univerzita v roce 1971. V závislosti na těchto proměnách se také měnila struktura University 17. listopadu, což se pokouším v nejpodstatnějších bodech popsat na následujících stránkách.

Podle statutu přijatého v roce 1966¹⁷⁰ zůstalo univerzitě pedagogické, vědecké a politicko- výchovné poslání, které zajišťovala fakulta společenských věd a fakulta jazykové a odborné přípravy. Dále měla úsek hospodářské a správní činnosti podléhající rektorátu a konečně vědecko- výzkumná pracoviště a účelová zařízení. Při univerzitě byla zřízena vědecká rada a poradní orgány rektora: kolegium rektora, ediční rada a poradní sbor pro dislokovaná pracoviště na Slovensku. Univerzita 17. listopadu vydávala vědecký sborník, skripta a učebnice. Přímo rektorovi podléhal mimo jiné odbor tiskový a propagační, jehož úlohou bylo „propagovat výsledky a úkoly činnosti školy a všech jejích součástí, které souvisejí s pobytem a studiem zahraničních studentů v ČSSR.“ Cílovou skupinou byli samotní zahraniční studenti, československá veřejnost a zahraničí (bez bližšího vysvětlení, kdo se tím myslí, případně jakými prostředky má být působeno). Významným nástrojem v plnění stanovených úkolů se měl stát časopis Fórum, který měl „ovlivňovat zahraniční studenty v duchu zásad socialistické společnosti, internacionalismu, mírové koexistence [...]“. Při univerzitě také fungovalo „zvláštní oddělení“, které mělo na starosti komunikaci se zastupitelskými úřady a vše s tím související, agendu civilní obrany a bezpečnosti práce.

Další změna ve struktuře univerzity, nikoliv ale v její celkové koncepci, přišla v návaznosti na zákon o federalizaci republiky, díky němuž byla od 1. září 1969 zřízena slovenská pobočka University 17. listopadu se sídlem v Bratislavě a jí podléhající školicí střediska v Senci a Herľanech. Praktické provádění dohod obou republikových ministerstev školství o postupném budování slovenského pracoviště bylo ale dosti

¹⁶⁹ Viz vládní nařízení č. 5/1966 Sb. ze dne 19. ledna 1966 (toto vládní nařízení ruší fakultu přírodovědeckou a technickou a jinak formuluje úkoly této vysoké školy), NA, f. USL, k. 22.

¹⁷⁰ NA, f. USL, k. 22.

liknavé a v úplnosti nebylo nikdy realizováno. Od počátku bylo zřejmé,¹⁷¹ že slovenská odnož univerzity nebude symetrickým obrazem české instituce, že tedy nebude budována stejně zaměřená vysoká škola, ale jen některá její pracoviště. O její přesné podobě se vedly diskuse, až do zrušení celé univerzity v roce 1974 fungovala při slovenské Univerzitě 17. novembra fakulta jazykové a odborné přípravy se dvěma regionálními centry, Institut překladatelství a tlumočnictví (zanikl v roce 1974) při zdejší fakultě společenských věd a Institut pro výchovu vysokoškolsky vzdělaných pracovníků pro zahraniční služby. V roce 1971 byl v Bratislavě nově zřízen Institut pro výuku expertů.

Reorganizace z roku 1971¹⁷² probíhala v době, když už byla škola pro zahraniční studenty za svým zenitem a pomalu šla ke svému zániku. V popisu organizační struktury se jako hlavní argumenty pro zahájenou proměnu objevoval apel na nutnost ušetřit peníze („komplexní socialistická racionalizace“) a „jednat v souladu s usneseními XIV. sjezdu KSČ“. V tomto roce bylo také při Univerzitě 17. listopadu založeno kádrové oddělení,¹⁷³ do něž byla začleněna někdejší agenda osobního oddělení a které podléhalo přímo rektorovi. Došlo i k dalším změnám, na ty nejpodstatnější upozorňuji konkrétně v dalším textu.

V čele školy stál rektor, který měl k dispozici poradní orgán – kolegium rektora a tři prorektory. V čele jednotlivých fakult stál děkan, dva proděkani, vědecká rada a kolegium děkana. Základní jednotku školy představovaly katedry. V čele rektorátu stál kvestor. Rektorovi přímo podléhala účelová zařízení, především knihovna a dokumentační středisko, jejichž základním úkolem bylo shromažďování, zkoumání a zpracování všech otázek školské, politické, ekonomické, sociální a kulturní problematiky rozvojových zemí.¹⁷⁴ Prvním rektorem Univerzity 17. listopadu byl právník, někdejší politik a diplomat Jaroslav Martinic.¹⁷⁵ Ve funkci ho v roce 1969

¹⁷¹ NA, f. USL, k. 30, inv. č. 187, „Akční program Univerzity 17. listopadu“, [1968].

¹⁷² NA, f. USL, k. 22.

¹⁷³ NA, f. USL, k. 22, „Zpráva o zřízení kádrového odboru na Univerzitě 17. listopadu“, nedatováno.

¹⁷⁴ NA f. USL, k. 22.

¹⁷⁵ Jaroslav **Martinic** (1909–1981), právník, na sklonku 30. let advokátní koncipient u olomouckého

vystřídal také právník, dosavadní děkan fakulty společenských věd University 17. listopadu a vedoucí její katedry mezinárodních ekonomických vztahů Otakar Taufer,¹⁷⁶ který vedl univerzitu až do jejího zrušení.

Univerzita 17. listopadu měla zpočátku tři fakulty: fakultu jazykové a odborné přípravy (původně Propedeutická fakulta jazykové a odborné přípravy, FJOP), fakultu společenských věd (FSV) a fakultu přírodovědeckou a technickou (FPT). Posledně jmenovaná fakulta měla poskytovat vzdělání budoucím středoškolským učitelům přírodovědných předmětů a zajišťovala také neučitelské studium stavebního a zemědělského inženýrství. Fakulta přírodovědecká a technická byla zrušena v roce 1966 vládním nařízením ze dne 19.1. 1966,¹⁷⁷ protože sekretariát ÚV KSČ vydal usnesení, že Univerzita 17. listopadu má poskytovat studium jen takových oborů, kterým se dostatečně nevěnují ostatní vysoké školy v Československu, nebo ty, které

advokáta Leopolda Pospíšila, po válce působil jako vyšetřovatel ministerstva spravedlnosti v retribučních trestně-právních sporech. Na přelomu 40. a 50. let byl československým velvyslancem v Holandsku. Poté působil jako docent politické ekonomie na Univerzitě Palackého v Olomouci (od r. 1954), následně se stal přednostou odboru univerzit ministerstva školství a kultury (náměstek MŠK) v době funkčního období ministra Františka Kahudy. Od roku 1956 vyučoval na katedře politické ekonomie Právnické fakulty UK a v letech 1961–1969 byl rektorem University 17. listopadu a konzultantem ÚV KSČ v zahraničněpolitických otázkách. Od roku 1964 byl profesorem politické ekonomie. Překládal z francouzštiny (Guillaume Apollinaire, Arthur Rimbaud ad.) a věnoval se také vlastní literární tvorbě. AHMP, f. KSČ, MV Praha 1950–1990, a. j. 766, 4. února 1970; BIEBERLE, Josef: *Letopis intelektuála ze ztracené generace*. Olomouc 2010.

¹⁷⁶ Otakar **Taufer** (1909–1981), právník a ekonom, který do KSČ vstoupil již na počátku 30. let, v době Protektorátu se účastnil odboje a byl v letech 1940–1945 vězněn gestapem. V 50. letech byl vedoucím odboru na ministerstvu zahraničního obchodu, v letech 1955–1958 byl vedoucím obchodního oddělení v Paříži. V letech 1958–1966 vyučoval na katedře ekonomiky mezinárodního obchodu VŠE. Od roku 1966 byl vedoucím katedry mezinárodních ekonomických vztahů FSV USL a děkanem této fakulty až do svého jmenování rektorem USL. Jeho bratrem byl Jiří Taufer (1911–1986), komunistický básník, překladatel a politik.

¹⁷⁷ Sbírka zákonů ČSSR, zákon č. 5/1966, Vládní nařízení, kterým se mění a doplňuje vládní nařízení č. 108/1961 Sb., o zřízení University 17. listopadu v Praze.

potřebují speciální koncepci vzhledem k potřebám domovských zemí studentů.¹⁷⁸ Toto opatření souviselo s proměnou zaměření University 17. listopadu, kterou nastiňuji v úvodu této kapitoly.

Fakulta jazykové a odborné přípravy zajišťovala roční jazykový přípravný kurz, na němž si měli příchodzí studenti osvojit český nebo slovenský jazyk na takové úrovni, aby dokázali pokračovat ve studiu na některé ze zdejších vysokých škol. Kurz probíhal ve školicích střediscích, které disponovaly studentským ubytováním a menzou a kromě jednoho pražského střediska se nacházely na různých místech republiky (Mariánské Lázně, Teplice, Dobruška, Zahrádky u České Lípy, Holešov, Senec, Herlany – od roku 1969, na počátku šedesátých let fungovalo středisko v Hamru na Jezeře a v Houšťce u Staré Boleslavi). Studenti byli v kurzech rozděleni podle pozdějšího studijního oboru, aby bylo možné respektovat specifika potřebné slovní zásoby. Během fungování USL se rozdělení studentů ustálilo takto:¹⁷⁹ středisko v Praze připravovalo studenty humanitních a uměleckých škol (existovalo až od roku 1971), v Mariánských Lázních studenty lékařství a přírodních věd, v Teplicích, Holešově a Dobrušce studenty technických oborů a v Zahrádkách studenty ekonomie a společenských věd. Slovenské středisko v Senci připravovalo studenty lékařství a přírodních věd, v Herlanech studenty technického zaměření. Kurz byl zakončen závěrečnou zkouškou, která zároveň suplovala přijímací zkoušku na konkrétní vysokoškolský obor. Podle údajů dostupných na přelomu šedesátých a sedmdesátých let nastupovalo na fakultu jazykové a odborné přípravy každoročně zhruba šest set studentů ze šedesáti zemí celého světa, tedy ze socialistického bloku, ze zemí třetího světa i z kapitalistických států.¹⁸⁰ Výuku ve studijních střediscích zajišťovali středoškolští učitelé.

Fakulta společenských věd umožňovala dosáhnout úplného vysokoškolského studia také v angličtině nebo francouzštině. Záměr otevřít studium i ve španělštině nebyl realizován. Absolvent obdržel titul MA, respektive DEA (Diplôme d'Études

¹⁷⁸ NA f. USL, k. 22, „Koncepce rozvoje University 17. listopadu“, nedatováno.

¹⁷⁹ NA, f. USL, k. 11, „Informace o studiu na fakultě jazykové a odborné přípravy ve studijním roce 1971–72“.

¹⁸⁰ *10 let University 17. listopadu v Praze*. Praha 1971, s. 11.

Aprofondies) v oboru společenských věd. Studium bylo čtyřleté, první dva roky se student věnoval studiu společného společenskovědního základu, který v koncentrované podobě přinášel vhled do historie, filosofie, sociologie, politologie, ekonomie, teorie státu a práva a mezinárodních vztahů. Následně si student vybral některou ze specializací: mezinárodní vztahy politické, mezinárodní vztahy ekonomické, národohospodářské plánování, teorie a plánování výchovy, sociologie, kulturní politika, veřejná správa nebo družstevnictví. Studentů v cizojazyčném programu se netýkala povinnost absolvovat roční jazykový kurz češtiny nebo slovenštiny. Po roce 1971 byla značná část specializací na společenskovědní fakultě zrušena a došlo zde ke sloučení některých kateder.

Důležitou součástí univerzity bylo studijní oddělení, v roce 1966 transformované do Ústavu pro organizaci a metodiku studia zahraničních studentů (ÚOMS, existoval v letech 1966–1971).¹⁸¹ Jeho ředitelem byl chemický technolog Břetislav Hojdem. Ústav evidoval všechny zahraniční studenty v Československu a prostřednictvím zastupitelských úřadů, případně podniků zahraničního obchodu, udržoval kontakty s absolventy. Staral se o hmotné a sociální zajištění studentů, obstarával letenky, víza, vyřizoval žádosti o prodloužení pobytu, řešil konflikty, apod. Tento ústav také shromažďoval úřední, kádrovou a studijní dokumentaci o všech československých studentech v zahraničí. Při ústavu byly zřízeny odborné komise pro jednotlivé studijní obory (strojírenství, stavebnictví, elektrotechnika, chemie, těžářství, přírodní vědy, zemědělství, ekonomie, lékařství, filosofie, tělovýchova, umění), složené většinou z vysokoškolských učitelů jmenovaných rektorem USL.¹⁸² Tyto komise zpracovávaly metodické plány výuky a měly za úkol vyhovět v nich specifickým potřebám rozvojových zemí. Při sestavování plánů čerpaly také z poznatků československých expertů, kteří měli zkušenost s prací v rozvojových zemích. Formálně bylo studijní oddělení součástí Fakulty společenských věd University 17. listopadu. Reorganizací z

¹⁸¹ Sbírka zákonů ČSSR, zákon č. 5/1966, Vládní nařízení, kterým se mění a doplňuje vládní nařízení č. 108/1961 Sb., o zřízení University 17. listopadu v Praze.

¹⁸² NA, f. USL, k. 25, „Podklady k vypracování zprávy Univerzity 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ“, [1967].

roku 1971 byl zřízen zahraniční odbor University 17. listopadu, který podléhal přímo rektorovi a převzal podstatnou část činnosti studijního oddělení, tzv. organizační agendu, a také bývalého studijního a zahraničního odboru rektorátu. Metodická část agendy někdejšího studijního oddělení byla převedena na katedru metodiky výuky zahraničních studentů na Fakultě jazykové a odborné přípravy.

Do organizační struktury University 17. listopadu patřily také studentské svazy, které ale měly vlastní samosprávu, jejich činnost bývala často koordinována s konkrétními zastupitelskými úřady a partnerskou organizací jim měl být Československý svaz mládeže (ČSM). Po dobu existence univerzity existovalo celkem třicet devět národních svazů, devatenáct studentských skupin a dvě federace (federace afrických studentů a federace latinskoamerických studentů). Výnosem rektora z 22. 10. 1962 byl jako účelové zařízení univerzity zřízen Klub přátelství mládeže, o jehož programu se podrobněji zmiňuji v kapitole o zahraničních studentech.

Při fakultě společenských věd bylo pro československé studenty zahájeno od 1. září 1963 studium překladatelství a tlumočnictví na příslušné katedře, která se v roce 1969 transformovala na Institut překladatelství a tlumočnictví. Studenti si mohli vybírat z hlavních (angličtina, francouzština, španělština) a vedlejších jazyků (ruština a němčina).

Kromě studentů překladatelství a tlumočnictví přicházela na Univerzitu 17. listopadu ke studiu ještě další, početnější skupina domácích studentů, kteří se studiem cizího jazyka, reálií daného regionu a zdravotnického minima připravovali na povolání experta. Tito studenti byli až na výjimky absolventy československých vysokých škol. Navazující studium jim mělo usnadnit výjezd do některé ze zemí třetího světa v roli odborníků na pomoc tamějšímu hospodářství, průmyslu a dalším odvětvím. Byli mezi nimi lékaři, ekonomové, lidé rozličných technických profesí, geologové, lékaři, ale i pracovníci kulturních zařízení a podobně. Každoročně bylo přijímáno více než pět set lidí; zpráva z roku 1967¹⁸³ hovoří skoro o dvou tisícovkách absolventů expertního

¹⁸³ NA, f. USL, k. 25, „Podklady k vypracování zprávy University 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ“, [1967].

studia. Pro účely takovéhoho typu studia existoval od 1. prosince 1966 Studijní a informační ústav pro československou expertizní činnost (SIUEX).¹⁸⁴ Příprava expertů probíhala ve večerní nebo dálkové formě studia. Večerní studium, které bylo zavedeno jen v Praze,¹⁸⁵ trvalo dva roky, studenti měly kurz v rozsahu osm hodin týdně. Dálkové studium zahrnovalo pravidelné konzultace a povinný seminář v každém semestru. Příprava expertů byla zakončena státní zkouškou.

Ústav měl kromě zajišťování výuky také shromažďovat, dokumentovat a zpracovávat zprávy expertů působících v rozvojových zemích,¹⁸⁶ s výjimkou zpráv lékařů a zdravotníků. V „univerzitním organismu“ byl ústav podřízen přímo rektorovi. Kromě pražského studijního ústavu měla společenskovední fakulta studijní a konzultační střediska pro přípravu československých expertů při Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně a při Univerzitě Jana Amose Komenského v Bratislavě.¹⁸⁷ Ústav byl zrušen v roce 1971, podle návrhu na jeho zrušení,¹⁸⁸ který podal tehdejší rektor University 17. listopadu Otakar Taufer, neodpovídala náplň jeho činnosti celkové koncepci univerzity, a dále „jeho existence představuje zbytečné tříštění sil, které není v souladu s očekávanými výsledky“. Jeho činnost „vhodně a střízlivě koncipovaná“ měla být začleněna do agendy nového Dokumentačního střediska při Fakultě společenských věd University 17. listopadu, které bylo založeno v roce 1971 a na činnost Střediska částečně navazovalo. Případně měla sloužit pro potřeby Institutu pro jazykovou výuku a výchovu československých expertů a společenskovedních kateder této fakulty. Zprávy a materiály, které se týkaly přírodních, lékařských,

¹⁸⁴ NA, f. USL, k. 22, „Zřízení Studijního a informačního ústavu pro československou expertizní činnost v rozvojových zemích na Univerzitě 17. listopadu v Praze“, nedatováno.

¹⁸⁵ NA, f. USL, k. 25, „Podklady k vypracování zprávy University 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ“, [1967].

¹⁸⁶ Konkrétně viz např. NA, f. USL, k. 22, „Seznam expertíz převzatých ze SIUEX od doc. dr. Zd. Filipa, CSc.“. Expertní zprávy byly pořízeny z oborů biologie, geologie, geografie, hornictví, lékařské vědy, lesnické a dřevařské vědy, společenské vědy, technické vědy, zemědělství a chemie.

¹⁸⁷ NA, f. USL, k. 22.

¹⁸⁸ NA, f. USL, k. 22, „Návrh na zrušení Studijního a informačního ústavu pro československou expertizní činnost v rozvojových zemích, 12. 1. 1971“.

technických a některých příbuzných oborů přešly do sbírek katedry zdravotnictví rozvojových zemí při fakultě hygienické UK (dnes 3. lékařská fakulta UK), nově se formujícího Ústavu techniky a práva při ČVUT a Institutu pro tropické a subtropické zemědělství při Vysoké škole zemědělské v Praze (dnes Česká zemědělská univerzita). Materiály z oboru společenských věd zůstaly ve fondech University 17. listopadu.

V roce 1971 byla také redefinovaná role československého experta: „expert je nejen vysoce kvalifikovaným odborníkem, ale i politickým představitelem socialistického Československa v cizině. Tuto skutečnost je třeba zvýraznit v koncepci a promítnout ji konkrétněji do plánů a zejména do osnov. Půjde o to, aby expert byl schopen cizojazyčně vysvětlovat československou socialistickou realitu a správně ji konfrontovat s jinými nesocialistickými systémy“.¹⁸⁹

Univerzita umožňovala také postgraduální studium zakončené titulem PhDr. a doplňující vysokoškolské kurzy v oborech technická normalizace a tropikalizace, pedagogika, pro československé studenty mezinárodní vztahy a mezinárodní právo. Tyto kurzy byly zahájeny v akademickém roce 1964–1965. Katedra technické normalizace bylo pracoviště pro technicky a ekonomicky specializované externisty. Katedra tropikalizace sloužila především jako výzkumné pracoviště, které řešilo problematiku adaptace přístrojů, zařízení a technologických celků v klimatických podmínkách zemí třetího světa.¹⁹⁰ Obě katedry byly podřízeny přímo rektorovi (stejně jako katedra hospodářské spolupráce a katedra tělesné výchovy), respektive byly to katedry „celoškolní“, k 1. prosinci roku 1971 byly převedeny na České vysoké učení technické (ČVUT) v Praze.¹⁹¹

V souvislosti s poslední reorganizací University 17. listopadu v roce 1971 byla s účinností od roku 1972 do její struktury začleněna Mezinárodní bankovní škola.¹⁹² Toto pracoviště bylo založeno v rámci Státní banky československé Usnesením vlády č. 330 z 21. dubna 1961, oficiální název školy byl „Středisko pro výuku a praxi

¹⁸⁹ NA, f. USL, k. 187.

¹⁹⁰ NA, f. USL, k. 30, inv. č. 187.

¹⁹¹ NA, f. USL, k. 11.

¹⁹² NA, f. USL, k. 22.

zahraničních finančních a bankovních pracovníků z hospodářsky málo vyvinutých zemí“. Škola každoročně organizovala dvousemestrové kurzy pro vysoké úředníky z rozvojových zemí, které probíhaly v angličtině a francouzštině. Kromě přednášek zajištěných mimo jiné vyučujícími z University 17. listopadu se konaly také besedy, exkurze, konzultace a setkání s oficiálními osobnostmi, které měly frekventanty kurzů přesvědčit o „výhodnosti socialistického státního zřízení“.¹⁹³ Po zrušení University 17. listopadu byla Mezinárodní bankovní škola převedena na Vysokou školu ekonomickou v Praze.

VÝUKA A VYUČUJÍCÍ

V předchozích kapitolách jsem se pokusila formulovat poslání University 17. listopadu a proměny, jimiž tato škola procházela od svého vzniku. Univerzita měla podle původního záměru velké ambice. Měla jednak za úkol vyučovat zahraniční studenty češtině a slovenštině; v pokračujícím studiu měla připravovat širokoprofilové odborníky stavebního oboru, oboru tropického zemědělství a širokoprofilové odborníky v sociálních vědách. Původním záměrem bylo také, aby univerzita připravovala i lékaře subtropického a tropického pásma, ale tato výuka nebyla ani zahájena pro prudký odpor Fakulty všeobecného lékařství UK. O studium učitelství nebyl příliš velký zájem ze strany studentů, a také proto se postupně záměr projektu proměňoval a ambice celého projektu slábly, škola se svým zaměřením otevřela ve větší míře také domácím studentům: bylo zavedeno studium tlumočnictví a překladatelství a zahájena příprava expertů pro práci v zemích třetího světa. Usnesením sekretariátu ÚV KSČ z 12. dubna 1963 byl posílen záměr budovat novou univerzitu jako metodické a organizační centrum pro zahraniční studenty z rozvojových zemích studujících na všech československých vysokých školách.¹⁹⁴ V souvislosti s touto proměnou došlo později k zrušení jedné z fakult University 17. listopadu, převedení zde studovaných oborů na České vysoké učení technické a Vysokou školu ekonomickou a založení centralizovaného metodického a studijního

¹⁹³ ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská...*, c.d., s. 42.

¹⁹⁴ NA, f. USL, k. 137, „Stručný popis postupného budování University 17. listopadu“, nedatováno.

ústavu. Změny byly zakotveny v novém vysokoškolském zákonu z roku 1966.

Samotná Univerzita 17. listopadu měla velmi málo vlastních, „kmenových“ zaměstnanců, tato skutečnost vyplývala ze Statutu Univerzity 17. listopadu.¹⁹⁵ Univerzita měla koordinovat pedagogickou činnost externích odborníků tak, aby pro zahraniční studenty byly zajištěny nejlepší podmínky.¹⁹⁶ Většinu pedagogů tvořili externisté z jiných vysokých škol, z Československé akademie věd, vědeckých ústavů a dalších institucí (Ústřední rada československé vědeckotechnické společnosti, Ústřední rada družstev, apod.), výuka budoucích zemědělských inženýrů probíhala ve spolupráci s Vysokou školou zemědělskou. Právě sem bylo z Univerzity 17. listopadu převedeno studium specifického oboru přímo pro studenty z rozvojových zemí, především ze subsaharské Afriky: tropické zemědělství. Obor bylo možné studovat od září 1961, později při Lesnické fakultě Vysoké školy zemědělské v Praze na katedře světového lesnictví a zemědělství (dnes Fakulta tropického zemědělství České zemědělské univerzity v Praze).¹⁹⁷ Zakladatelem katedry byl Ferdinand Stočes,¹⁹⁸ který také externě přednášel na katedře hospodářské spolupráce s rozvojovými zeměmi Univerzity 17. listopadu.¹⁹⁹

Dohoda s Vysokou školou ekonomickou (VŠE)²⁰⁰ zaručovala především možnost

¹⁹⁵ NA, f. USL, k. 49, „Statut Univerzity 17. listopadu“.

¹⁹⁶ NA, f. USL, k. 25, „Podklady k vypracování zprávy Univerzity 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ“, [1967].

¹⁹⁷ Viz web České zemědělské univerzity v Praze www.ftz.czu.cz.

¹⁹⁸ Ferdinand **Stočes** (*1929) absolvent Vysoké školy obchodní v Praze, po ukončení studií vyučoval na Vysoké škole zemědělské. V roce 1964 krátce působil jako děkan zemědělské fakulty na University of Ghana v Akkře. Po pádu Kwame Nkrumaha ze země odešel. Působil jako expert na tropické zemědělství při Hospodářské komisi pro Afriku OSN a v řadě afrických zemí (Togo, Senegal, Keňa) jako expert Organizace pro výživu a zemědělství OSN, zabýval se též financováním rozvojových projektů v Latinské Americe. V roce 1971 emigroval do Francie, usadil se v Montpellier a začal se zabývat překlady starověké čínské poezie.

¹⁹⁹ NA, f. USL, k. 134, BLOCH, Jan a kol.: *Studijní program*, Praha 1967.

²⁰⁰ NA, f. USL, k. 25, „Návrh rámcové smlouvy o spolupráci Univerzity 17. listopadu s Vysokou školou ekonomickou v Praze“, nedatováno.

studia družstevnictví pro rozvojové země; spolupráce s Vojenskou akademií Antonína Zápotockého v Brně²⁰¹ zahrnovala spoluúčast obou škol na vydávání metodického Bulletinu pro výuku češtiny jako cizího jazyka, sdílení vysokoškolských skript, pomoc při vědecké a výzkumné práci a spolupráci při výuce vietnamských studentů, atd. Vědecké a pedagogické vztahy s Československou akademií věd²⁰² byly budovány od počátku existence univerzity a řada vyučujících přicházela právě z některého ústavu akademie věd.

V souladu s hlavním zaměřením školy lze tamní pedagogy rozdělit do tří skupin a jednu specifickou podskupinu. Podobně jako v případě studentů, o kterých píše v jedné z následujících kapitol, jsem si vědoma, že se dopouštím generalizace, která jako taková s sebou nese různá rizika, přesto se domnívám, že určité zjednodušení a zobecnění může být v kontextu této práce funkční. Skupiny vyučujících je možné vymezit takto: „kmenoví“ učitelé školy, silné a ideologicky spolehlivé kádry; „kmenoví“ učitelé školy, prověřeni, ale zaměstnaní zde převážně pro jejich odborné kvality; externisté, specialisté v nejrůznějších oborech, které byly ze své podstaty více či méně náchylné k ideologizaci. Po roce 1969, respektive 1970 se toto rozvrstvení setřelo a působili zde především vyučující někdejší první kategorie, výrazně odlišnou skupinu tvořili vyučující překladatelství a tlumočnictví, kteří si většinou udrželi vysokou odbornou úroveň i po „očistě“ školy. Zajímavou menštinovou skupinou vyučujících byli lidé, kteří měli dost „pochybný kádrový profil“ (manželka letce RAF, bývalý voják československé zahraniční armády z druhé světové války, dcera španělských politických emigrantů, řecký politický emigrant, člověk souzený v politickém procesu padesátých let, atd.), ale univerzita se zřejmě neobešla bez jejich odborných znalostí, a proto je zaměstnávala často na plný úvazek jako „kmenové“ vyučující. Vedení školy si udržovalo jejich loajalitu tím, že jim dalo možnost zastávat odborné a kvalifikované místo, a zároveň muselo být těmto pedagogům zřejmé, že

²⁰¹ NA, f. USL, k. 25, „Plán spolupráce mezi Univerzitou 17. listopadu a Vojenskou akademií Antonína Zápotockého v Brně ve šk. r. 1968/69“, 1. prosince 1968.

²⁰² NA, f. USL, k. 25, „Záznam o jednáních představitelů ČSAV a University 17. listopadu konaném 22. 5. 1963 na rektorátě Univerzity 17. listopadu“, nedatováno.

jejich pozice jsou velmi křehké a nesamozřejmé.

V předchozí kapitole jsem zmínila jména dvou rektorů univerzity se stručnými biogramy. V tomto textu takto připomínám ty vyučující, kteří se svým působením významně otiskli do podoby školy nebo konkrétního vědního oboru, ale nečiním si v tomto ohledu nárok na úplnost.

Fakulta jazykové a odborné přípravy poskytovala roční přípravný jazykový kurz pro studenty, kteří neovládali vyučovací jazyky společenskovední fakulty, tedy angličtinu a francouzštinu, nebo se chystali k vysokoškolskému studiu na jiné univerzitě, než na Universitě 17. listopadu. Přípravný jazykový kurz probíhal ve třech trimestrech a byl zakončen zkouškou z českého nebo slovenského jazyka a z vybraných odborných předmětů. Závěrečná zkouška byla zároveň přijímací zkouškou na konkrétní vysokou školu, protože ve zkušební komisi zasedali i zástupci vysokých škol a fakult, na něž odcházeli zahraniční studenti studovat. Fakulta odborné a jazykové přípravy tvořila jeden z pilířů univerzity.

Hlavním problémem této fakulty bylo roztržité vyučování do regionálních středisek, což komplikovalo jejich vzájemnou spolupráci, a také velmi odlišná úroveň znalostí příchozích studentů. Kromě jazykové výuky měla zajišťovat také správné ideologické působení na studenty, tedy „politicko-výchovnou práci“. Již na počátku šedesátých let, kdy univerzita existovala zatím jen v představách, a přípravné kurzy pro zahraniční studenty zajišťovala katedra pro zahraniční studenty Vysoké školy ekonomické, se ve zprávách inspektorů ministerstva školství objevují výhrady a obtíže, které se ani vznikem nové instituce nepodařilo odstranit. Nejslabším článkem v pedagogické práci bylo podle nich právě „politicko-výchovné působení“. Ačkoliv byla odborná úroveň poskytovaného studia podle jejich úsudku na vysoké úrovni, nedařilo se najít takovou formu výuky, která by srozumitelně podávala požadovanou politickou látku.²⁰³ V tomto ohledu selhávala dlouhodobě i mládežnická organizace, který měl za úkol přimět své členy, aby se účastnili akcí pořádaných zahraničními studenty, a když už se podařilo zajistit společné setkávání na akcích, nedokázali zase českoslovenští studenti

²⁰³ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, obecné 1960–62.

obstát v diskusích o vnitropolitických a zahraničních otázkách.

Po vzniku University 17. listopadu se situace příliš nezměnila. Za klíčový byl v tomto ohledu pokládán přípravný rok, během něhož si zahraniční studenti zpravidla vytvořili hrubou představu o fungování „socialistické“ společnosti, který si v následujících letech studií jen utvrzovali a takový si ho přinášeli do svých domovů. S ohledem na ty studenty, kteří byli členy „pokrokových organizací“, respektive byli ideologicky proškoleni již v zemích svého původu, se hovořilo o deziluzi, již zde po svém příchodu zažívali. Právě tito studenti přicházeli s idealizovanými představami o socialistické společnosti, které mnohdy dost tvrdě narážely na československou realitu. Jiní studenti zase „mívají nesprávné představy o svobodě, dostávají se do konfliktu s pracovním režimem, do něhož jsou zapojeni, nesnášejí často jakákoliv omezování, nedovedou pochopit, že máme určité období, kdy je plynulý tok našeho života brzděn ekonomickými potížemi“. Střet představ s realitou a z něho vyplývající rozčarování mohly vést k pocitu podvedenosti a k přesvědčení, že „socialismus je jinde“.

Problém „politického profilu“ příjíždějících studentů byl mnohovrstevnatý. Záleželo na mnoha specifických okolnostech, které formovaly myšlenkový svět každého jednotlivce – studenti pocházeli z rozličných sociálních a kulturních prostředí, měli různorodé názory a zkušenosti, a jen obtížně se nacházely společné průsečíky. Myšlenkové koncepty významných a charismatických vůdců třetího světa, kterými na přelomu padesátých a šedesátých let byli především Násir, Nehru, Sukarno a Nkrumah, byly dost svérázné a pro zdejší ideology asi těžko pochopitelné. Bylo proto velmi komplikované vymyslet a aplikovat nějaký osvědčený postup, který by byl funkční, promyšlený a univerzální a navíc přinášel z hlediska „politicko-výchovné práce“ kýžené výsledky. Přesto se ministerští úředníci v souladu s přáními politických míst pokoušeli najít nějaký klíč k efektivní politické výchově.

Velkým nedostatkem byla podle doložených zpráv skutečnost, že jen málo vyučujících v jazykových kurzech tvořili členové KSČ. Někteří studenti měli „pokrokové názory“, většina jich ale byla „politicky dezorientovaných“, bez celkového přehledu, anebo se zájmy omezenými jen na konkrétní zemi svého původu a tamní

boje za svobodu. V těchto pozorováních se ukazovalo, že „proletářský internacionalismus“ byl spíše doktrínou mocenských špiček, ale pro studující mládež nebyl nijak oslovující, respektive naplňovali jej různými obsahy, které nebyvaly československým pedagogům srozumitelné, anebo pro ně nebyly přijatelné. O tom, že získat zahraniční studenty pro myšlenky socialismu nebude tak snadné, svědčí dokument z roku 1964, v němž byly zaznamenány velmi kritické hlasy na adresu Sovětského svazu a dalších zemí socialistického tábora, kromě Číny, která je hodnocena pozitivně.²⁰⁴

Mezi výhradami se objevila například námitka, proč je tolik akcentována družba se Sovětským svazem namísto „boje proti imperialismu“, který je klíčový pro (stále ještě) koloniální země. Kritizována byla i hospodářská a technická pomoc Československa africkým zemím: „Češi vyvázejí staré stroje, velmi dobře nalakované, aby vypadaly jako nové. [...] Vyváží se starý (velmi starý) cukr, který se v kávě rozpouští po dvaceti minutách. [...] Evropští komunisté nemohou pochopit život v Latinské Americe a Africe tak, jako Čína, protože u nich je život na mnohem vyšší úrovni. Proto jim pomáhá pouze Čína.“²⁰⁵

Politických názorů a preferencí zahraničních studentů si pochopitelně všímala Státní bezpečnost, i když dochovaných zpráv o jejích pozorováních se nezachovalo příliš velké množství.²⁰⁶ Z jednoho hlášení z počátku šedesátých let vyplývá, že příchozí studenti nejsou socialismu příliš nakloněni, ale zpráva si ponechávala prostor pro optimismus, v této době ještě běžný: „na druhé straně však do ČSSR přijíždějí poctiví, pokrokoví studenti, zapálení pro věc komunismu, které při dobré politické práci lze vychovat v odhodlané bojovníky za komunismus ve svých zemích“. Někteří studenti přicházeli s úmyslem vystudovat a politické aspekty československé reality jim

²⁰⁴ NA, f. USL, k. 26, „Otázky, o kterých hovoří studenti afrických a latinskoamerických zemí (přehled zpracovaný bulharskými studenty a odevzdaný ministerstvu zahraničních věcí bulharským velvyslancem v Praze)“, [1964].

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ ABS, f. OB – HK, sign. 229, „Informační zpráva k problematice zahraničních studentů a praktikantů v ČSSR“, [1962].

byli vcelku lhostejné.²⁰⁷

Z těchto ohlasů se pak jakákoliv ideologická práce se studenty jeví jako téměř vyloučená, i vzhledem k tomu, že základní práce v regionálních střediscích ležela na bedrech vyučujících, kteří nemohli být všestranně a důkladně připraveni. Důležité bylo v první řadě sehnat vyučující, kteří ovládali některý světový jazyk, a ostatní kritéria byla, vzhledem k nedostatku takovýchto učitelů na počátku šedesátých let, druhotná. V plánech výuky z období okolo poloviny šedesátých let sice zůstává hlavní zdroj ideologického působení ve školicích střediscích, zároveň ale měla být posílena přítomnost ideologické výchovy i v další výuce na Universitě 17. listopadu a v mimoškolní činnosti.²⁰⁸ Slabinou tohoto plánu ale bylo, že ideologická výchova byla (respektive měla být) kromě přípravných kurzů začleněna do učebních plánů na společenskovědní fakultě, ale pokud zahraniční student přešel na jinou vysokou školu, bylo toto působení velmi oslabeno. Hlavním vyučovacím předmětem, v němž se koncentrovalo ideologické poselství, byly „nejnovější dějiny ČSSR“ (nebo Soudobé ČSSR), což byl v podstatě základní kurz marxismu-leninismu a byl pro všechny studenty povinný.²⁰⁹

Autorem osnovy tohoto předmětu byl prorektor pro výchovu Vladimír Štěpánek,²¹⁰ tyto osnovy byly přijaty ministerstvem školství a kultury jako vzorové a předmět měl být zaveden na všech vysokých školách v Československu, pro zahraniční

²⁰⁷ NA, f. USL, k. 137, inv. č. 263, „Zpráva o politicko-výchovné činnosti za léta 1964/65 a plán na 65/66“.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ NA, f. USL, k. 25, „Podklady k vypracování zprávy Univerzity 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ“, [1967].

²¹⁰ Vladimír **Štěpánek** (1922–1977) absolvent reálného gymnázia a Vysoké stranické školy při ÚV KSČ. Před nástupem na USL pracoval na ÚV KSČ jako instruktor pro vysoké školy. Od roku 1959 byl členem vědecké rady Ústavu po výuku a vědeckou práci kateder marxismu-leninismu. V roce 1961 byl jmenován docentem základů marxismu-leninismu bez habilitace a prorektorem pro výchovnou práci na USL. Zastával řadu stranických funkcí. V letech 1962–1964 vedl katedru nejnovějších dějin na FSV USL. Člen komise RVHP pro zahraniční studenty. AHMP, f. KSČ, MV Praha 1950–1990, a. j. 467, 10. listopadu 1961.

studenty měl být povinný.²¹¹ Na tento kurz navazovaly nepovinné přednášky a semináře věnované konkrétním aktuálním tématům, například kolonialismu, národnostním otázkám, a podobně. Na ostatních vysokých školách, kde kromě University 17. listopadu studovali zahraniční studenti, pro ně nebyla výuka marxismu-leninismu jako takového povinná.²¹² V kurzu nejnovějších dějin Československa bylo období od Mnichovské dohody do konce druhé světové války nazváno „národněosvobozeneckým bojem“.²¹³ Tato snaha nazývat události či období z našich dějin pojmy, které jsou běžné pro popisování aktuálních situací v dekolonizovaných zemích, svědčí o (marné) snaze najít nějaký vhodný sémantický rámec, v němž by československá historická zkušenost rezonovala s formativními zkušenostmi studentů z nově vznikajících států ve třetím světě.

V politicko-výchovné práci měly svou úlohu sehrávat také čeští studenti společným trávením času na kolejích a při volnočasových aktivitách, což se již od počátku existence univerzity ukazovalo spíše jako idealizovaný předpoklad než funkční model. Již krátce po jejím založení se otevřela mezi odborníky a politickými činiteli diskuse o tom, že by bylo prospěšné otevřít univerzitu ke studiu i domácím studentů. Českoslovenští studenti měli být zastoupeni asi desetinovým podílem na celkovém počtu; model společného studia domácích a zahraničních studentů byl inspirován příkladem z moskevské univerzity Patrice Lumumby, kde to takto fungovalo od jejího založení, byť byla tato roční zkušenost příliš krátká na vytváření nějakých dalekosáhlých závěrů. U českých a slovenských studentů měl být velký důraz kladen na jejich pečlivý výběr, který nebyl ale přesněji specifikován. Motivace byla dvojí: existovala obava, že se studenti cizojazyčných programů budou sdružovat jen mezi sebou a bude jen minimálně docházet k jejich adaptaci na místní prostředí a kulturu. Společné studium českých a zahraničních studentů mělo tedy pro příchozí studenty

²¹¹ NA, f. USL, k. 49.

²¹² NA, f. USL, k. 25, „Podklady k vypracování zprávy Univerzity 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ“, [1967].

²¹³ NA, f. USL, k. 187, „FSV, 1964–1973.“

jakýsi „výchovný efekt“.²¹⁴

Tento „výchovný efekt“ mohl mít ale i prozaický rozměr – československým studentům mohl být takto zajištěn kontakt s živým jazykem, což bylo jistě jednodušší a levnější než jejich vyjíždění na zahraniční pobyty. Druhým důvodem pro otevření University 17. listopadu i domácím studentům byla snaha podržet si nadějně studenty, kteří mohou po absolutoriu pracovat v institucích zabývajících se problematikou rozvojových zemí,²¹⁵ podstatným motivem pro zavedení tohoto typu studia byla potřeba většího množství odborníků znalých světových jazyků, což souviselo se zvýšenou angažovaností Československa v zemích třetího světa, který nastiňuji v úvodu této práce.

Specializované studium tlumočení a překladu (translatologie) bylo novým oborem i ve světovém kontextu, takto zaměřená pracoviště začínala vznikat až po druhé světové válce a svůj „boom“ obor zažíval až na přelomu šedesátých a sedmdesátých let v souvislosti s rozvojem lingvistiky. Koncepti studia překladatelství a tlumočnictví vytvořil tým složený z Ivana Poldaufa,²¹⁶ Josefa Dubského²¹⁷ a Josefa

²¹⁴ NA f. USL, k. 26, „Informace o některých naléhavých problémech budování USL a zajištění šk. roku 1962/63 pro poradu u s. Zdeňka Urbana, vedoucího IV. odd. ÚV KS“.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Ivan **Poldauf** (1915–1984) anglista, bohemista, lexikograf a překladatel. Po absolvování Filozofické fakulty UK vyučoval angličtinu na různých školách. V letech 1949–1961 působil na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde byl vedoucím katedry germánské filologie. V letech 1953–1955 byl děkanem FF UP. Následně vyučoval na Univerzitě 17. listopadu a na Univerzitě Karlově. Na USL vyučoval po roce 1965 jako externista, protože odešel přednášet na FF UK. AHMP, f. KSC, MV Praha 1950–1990, a. j. 467, 10. listopadu 1961

²¹⁷ Josef **Dubský** (1917–1996) hispanista, překladatel, autor učebnic španělštiny a *Velkého španělsko-českého slovníku*. Vystudoval gymnázium v Praze a lyceum v Nîmes, kde byl jako stipendista československé vlády v letech 1934–1937. Poté studoval češtinu, francouzštinu a španělštinu na FF UK, studia dokončil po válce. Během války se živil jako učitel jazyků, až do roku 1957 vyučoval na Vyšší hospodářské škole (později Střední ekonomická škola) v Resslově ulici. Poté přešel na katedru romanistiky brněnské univerzity, odkud přešel v roce 1961 na VŠE a od roku 1963 též působil na vznikající translatologii na Univerzitě 17. listopadu. Kromě USL a VŠE vyučoval také na FF UK. Od

Václava Bečky.²¹⁸ Ivan Poldauf měl po svém nástupu na univerzitu také funkci prorektora pro výuku,²¹⁹ po jeho odchodu na pražskou filozofickou fakultu jej v této funkci krátkodobě nahradil právě Bečka.

Jako asistent zde od počátku existence katedry překladatelství a tlumočnictví vyučoval Karel Šprunk,²²⁰ pozdější významný překladatel filosofické a duchovní literatury, aktivní též v disentu. Překladatel z angličtiny Miroslav Jindra, který vystudoval češtinu a angličtinu na FF UK, vzpomínal na svého učitele Ivana Poldaufa jako na „odborníka v tom pravém slova smyslu“ a báječného člověka.²²¹

V pozdějších letech,²²² pravděpodobně od roku 1969, zde jako interní vyučující

počátku 70. let byl ředitelem Institutu překladatelství a tlumočnictví v Praze při FSV USL. AHMP, f. KSČ, MV Praha 1950–1990, a. j. 813, 17. března 1971.

²¹⁸ Josef Václav **Bečka** (1903–1992) překladatel z francouzštiny a ruštiny, bohemista a odborník na stylistiku. Po absolvování FF UK v roce 1927 vyučoval na několika slovenských gymnáziích, od roku 1945 působil ve Výzkumném ústavu pedagogickém v Praze. V letech 1958–1963 působil na Univerzitě Palackého v Olomouci, poté v letech 1963–1970 na Universitě 17. listopadu. Byl autorem řady učebních textů pro studenty překladatelství a tlumočnictví. Na návrh vědecké rady USL byl v roce 1966 jmenován profesorem „pro obor nového českého jazyka se zvláštním zřetelem ke stylistice“. V roce 1969 byl zvolen jedním z prorektorů USL. AHMP, f. KSČ, MV Praha 1950–1990, a. j. 766, 4. února 1970; TĚŠITELOVÁ, Marie: J. V. Bečka sedmdesátníkem. *Naše řeč* 3/1973, s. 159–162.

²¹⁹ AHMP, f. KSČ, MV Praha 1950–1990, a. j. 467, 10. listopadu 1961.

²²⁰ Karel **Šprunk** (*1928) vystudoval romanistiku na FF UK. Na pozvání Ivana Poldaufa začal vyučovat na USL, odkud musel v roce 1971 odejít. Ve své odborné práci z přelomu 60. a 70. let se zabýval především teorií překladu. Po nuceném odchodu z univerzity se živil jako učitel jazyků a věnoval se překladům především filosofické a teologické literatury. Sám byl autorem několika divadelních her, které byly inscenovány v divadle V Nerudovce. Jeho překlady byly publikovány v samizdatu, převážně v edicích vydávaných katolickým teologem a duchovním Otou Mádrem. Po roce 1989 přednášel na Katolické teologické fakultě UK a dál pokračuje v překládání.

²²¹ RUBÁŠ, Stanislav (ed.): c. d., s. 141.

²²² NA, f. USL, k. 11, „Informace o studiu na fakultě jazykové a odborné přípravy ve studijním roce 1971–72“, (tzv. „Karolinka“).

přednášel anglista a přední odborník na severské jazyky František Fröhlich²²³ a romanista Josef Forbelský.²²⁴ Forbelský svoje pracoviště s časovým odstupem charakterizoval takto: „Učitelký sbor Institutu jsem důkladněji neznal, působili tam lidé mající za sebou praxi na ministerstvu zahraničních věcí, v rozhlasu a podobně, z valné části členové KSČ. Několik učitelů byli bilingvní specialisté, původem cizinci, například Angličanka Yvonne Šebest’áková, manželka československého letce RAF; Suzette Bartošková, Francouzka, manželka historika Karla Bartoška; Ruska Nina Močálová, manželka bývalého vysokého hodnostáře; dr. Alena Hromasová, kdysi tlumočnice na ministerstvu zahraničních věcí a v Organizaci spojených národů. Sama ředitelka dr. Marta Bettešová přišla z ministerstva zahraničních věcí. Kolega dr. Vladimír Vařecha, šéfující anglistice, sloužil za války v RAF, řada lidí měla praktické zkušenosti z mezinárodních organizací sídlících v Praze, například francouzštinář dr. Krušina.²²⁵ Z Československého rozhlasu přišel dr. František Fröhlich, kterého jsem si pamatoval ze studií. Současně jsem tam narazil na nestraníka dr. Karla Šprunka, francouzštináře, neotomistu, který se zúčastňoval ekumenických seminářů v Jirchářích. K starším učitelům patřil bohemista dr. Josef V. Bečka, který chodíval na mši do

²²³ František **Fröhlich** (1934–2014) překladatel z angličtiny, dánštiny, norštiny a švédštiny. Po absolvování FF UK pracoval postupně v Československém rozhlasu, jako lektor-dramaturg Činoherním klubu a na USL. Od roku 1972 byl ve svobodném povolání. Po roce 1989 vyučoval na FF UK.

²²⁴ Josef **Forbelský** (*1930) vysokoškolský pedagog, hispanista a překladatel. Je spoluautorem, resp. autorem *Dějín španělské literatury* (1984), *Slovníku spisovatelů Španělska a Portugalska* (1999) a kompendia *Španělská literatura 20. století* (1999). Pod pseudonymem Janus publikoval v samizdatové revue *Střední Evropa*, vycházející od roku 1984. Jeho švagrem byl významný katolický intelektuál Jiří Němec.

²²⁵ Jmenovaným je Alois **Krušina** (1909– ?), který ve dvacátých letech studoval na Carnotově lyceu v Dijonu, po návratu do Československa vystudoval bohemistiku a romanistiku na FF UK. Vyučoval na gymnáziu, na konci třicátých let odešel do Dijonu jako správce československého oddělení tamního lycea. V roce 1940 narukoval v Agde do československé armády. Za války vyučoval v Anglii na Československé státní střední škole. Po válce se vrátil do Československa, působil na ministerstvu školství a od roku 1950 vyučoval jazyky na FF UK a později na USL. K němu viz DAMOVÁ, Zora: *Československá státní střední škola v Anglii (1940–1945)*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010.

kostela Nejsvětějšího Srdce Páně na náměstí Jiřího z Poděbrad.“²²⁶

Mezi vyučující patřila také Rosemary Kavanová,²²⁷ vdova po bývalém důstojníkovi československé zahraniční armády a velvyslanci v Londýně Pavlu Kavanovi, který byl odsouzen v procesu s Rudolfem Slánským k dvaceti pěti letům odnětí svobody. Ve své vzpomínkové knížce jen jaksi mimochodem hovoří o tom, že vyučovala angličtinu, neuvádí ale přímo kde a nezmiňuje se o svých studentech. Jen na záložce knížky je explicitně uvedeno, že vyučovala na Universitě 17. listopadu.

Student překladatelství a tlumočnictví studoval vždy jeden hlavní jazyk (angličtina, francouzština, španělština) a jeden jazyk vedlejší (němčina, ruština). Studium trvalo čtyři roky a zásadně se odlišovalo od filologického studia poskytovaného na filosofických fakultách tím, že bylo zaměřeno na praktické zvládnutí dvou cizích jazyků a zvláštní zřetel byl kladen na odborný jazyk. Filologické studium zahrnovalo obeznámenost s lingvistikou a literaturou, napsanou v daném jazyce, včetně literární teorie a jeho základem bylo získávání hlubokých a širokých znalostí. Naproti tomu studium překladatelství a tlumočnictví se více soustředilo na zkoumání jazyka jako systému a na zacházení s ním, na překlad jeho mluvené či psané podoby, na teorii překladu a teorii literatury. Studium se více zaměřovalo na praxi, na vytváření a zdokonalování se v potřebných dovednostech.

Absolvent translatologie měl mít znalosti terminologie, pohotovost a v písemném projevu jemnocit pro stylizaci. V hlavním jazyce měl ovládat dvacet tisíc slov, ve vedleším patnáct tisíc. Musel mít pěknou, jasnou výslovnost a intonaci.²²⁸ Poslední číslo časopisu pro zahraniční studenty přineslo rozhovor s J. V. Bečkou u příležitosti jeho zvolení prorektorem univerzity, nazvaný *Živé problémy živého*

²²⁶ FORBELSKÝ, Josef: *Svět se mnou, svět beže mě*. Praha 2013, s. 312 a následující.

²²⁷ Rosemary **Kavanová** (1923–1981) učitelka a překladatelka, redaktorka časopisu *Czechoslovak Life*. V sedmdesátých letech překládala do angličtiny české knihy, Dokumenty Charty 77 a zprávy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných pro agenturu Palach Press svého syna Jana Kavana. KAVANOVÁ, Rosemary: c. d.

²²⁸ SERRANO, Dely: Mladí vpřed a staří na svá místa. *Časopis ToP*, č. 61/2002.

jazyka.²²⁹ V něm rekapituloval také dosavadní výuku tohoto mladého oboru a vysvětloval, v čem spočívá jeho základ. Klíčové bylo podle jeho názoru pochopení zákonitostí mateřského jazyka, a zdůrazňoval také důležitost vytváření metodiky výuky češtiny jako cizího jazyka, protože je to jazyk se složitou morfologií, na níž mohou začátečníci ztroskotávat. Filosofické a pedagogické fakulty měly definovaný „profil absolventa“ – měl jím být středoškolský učitel nebo vědecký pracovník, tj. lingvista a literární historik. Absolvent translatologie měl působit v oblasti vědy a techniky, jeho potřebnost souvisela s nástupem „vědeckotechnické revoluce“.²³⁰

Směrné číslo, tj. vlastně kvóta určená ministerstvem školství, stanovovalo čtyřicet pět studentů překladatelství a tlumočnictví v ročníku. Směrná čísla bývala před přijímacím řízením stanovena pro jednotlivé vysoké školy, jejich fakulty a studijní obory. Jednalo se v podstatě o součet požadavků z jednotlivých podniků, stranických orgánů, institucí a státních orgánů, které si takto „objednávaly“ potřebné absolventy. Ministerstvo na základě jejich údajů sestavilo pětiletý plán potřeby kvalifikovaných pracovníků, který pak každoročně sloužil jako vodítko v přijímacím řízení. Toto plánování bývalo často velmi zbyrokratizované, založené na hypotetických předpokladech a ne na skutečných analýzách, a tak směrná čísla nezřídka kdy neodpovídala realitě.²³¹ Největší potíží u studia tohoto oboru byly velké rozdíly ve vstupních jazykových znalostech mezi maturanty z Prahy a jiných měst. Obecně byly kladené nároky dost vysoké a na Slovensku byl problém přijmout dostatek kvalitních studentů. Uvažovalo se proto o zavedení nultého, přípravného ročníku.

Jak jsem nastínila v úvodu práce, pět semestrů překladatelství a tlumočnictví angličtiny a ruštiny zde studovala také Michaela Freiová,²³² dcera politického vězně z

²²⁹ *Fórum zahraničních studentů* 8/1969.

²³⁰ NA, f. USL, k. 24, „Studijní obor překladatelství a tlumočnictví“, [1974].

²³¹ JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Kateřina a další: c. d., s. 301–303.

²³² Michaela **Freiová** (*1942) katolická publicistka a překladatelka z angličtiny, francouzštiny a němčiny, publikující v samizdatu (spolupracovala mj. s Otou Mádrem, Dagmar Pohunkovou a Josefem Zvěřinou). Po Sametové revoluci byla poslankyní za Křesťansko-demokratickou stranu a zaměstnankyní Občanského institutu. Jejím otcem byl Josef **Myslivec** (1907–1971), byzantolog,

padesátých let, která dříve nemohla z kádrových důvodů studovat na jiné vysoké škole. Ačkoliv ve své výpovědi²³³ hovoří o tom, že „značná část zahraničních studentů byli teroristé, jak se ukázalo později“, poukazuje na překvapivou skutečnost, že zde vyučovali lidé, kteří „byli všude jinde naprosto vyloučeni, [...] kteří by si třeba na Karlově univerzitě neškrtili“. Jmenovitě uvádí Yvonne Šebest'ákovou a Karla Šprunka; naznačuje ještě přítomnost „asi dvou lidí, kteří byli v britské armádě za války“. Freiová studium nedokončila, protože měla v té době malé dítě a také proto, že jí vlivem reorganizace studijního oboru přibyly hodiny ruštiny, což jí příliš nezajímalo. Díky tomu, že překladatelství a tlumočnictví nezaniklo, ale rozvíjelo se dál, bylo jí toto studium po roce 1989 uznáno jako ucelené.

Jedním ze zmíněných zahraničních vojáků byl již vzpomínaný Alois Krušina, druhým voják britské armády a pozdější překladatel Vladimír Vařecha,²³⁴ jehož zmiňuje také Josef Forbelský. Vařecha na univerzitu přišel ihned v počátcích zdejší katedry překladatelství a tlumočnictví. Jako další pedagog s „pochybným kádrovým profilem“ zde externě přednášel kromě jiných také Petr Pujman,²³⁵ který byl na počátku padesátých let odsouzen na patnáct let odnětí svobody a po intervencích byl po deseti měsících propuštěn.

Ve své době zde získala odborné jazykové vzdělání řada pozdějších profesionálních překladatelů a tlumočnicků. Zřejmě nejznámějšími absolventkami jsou

právník a historik umění, který byl na počátku 50. let uvězněn na deset let.

²³³ Rozhovor s Michaelou Freiovou vedla Marta Edith Holečková 11. září 2007, soukromý archiv autorky.

²³⁴ Vladimír **Vařecha** (1917–1999) překladatel a anglista, který začal svá studia na brněnské univerzitě, v roce 1938 odešel na stipendijní pobyt na University of Reading, kde získal bakalářský titul (BA). V roce 1940 vstoupil do RAF a bojoval na straně Spojenců. Po návratu do vlasti byl povýšen na nadporučíka letectva v záloze a dokončil svá studia anglistiky na FF UK.

²³⁵ Petr **Pujman** (1929–1989) překladatel, tlumočnick a prozaik, syn spisovatelky Marie Pujmanové a operního pěvce Ferdinanda Pujmana. Na konci čtyřicátých let se zapojil do činnosti ilegální skupiny, která byla založena jako provokace Státní bezpečnosti. Po propuštění z vězení pracoval jako dělník v ČKD a vystudoval anglistiku a romanistiku na FF UK. Od roku 1965 externě vyučoval na USL, věnoval se překladům a vlastní literární tvorbě.

spisovatelka, básnířka a bohemistka Sylvie Richterová, žijící od počátku sedmdesátých let v Itálii, a tlumočnice Dana Hábová, laureátka Ceny Josefa Jungmanna pro nejlepší české překladaatele.

Fakulta společenských věd měla učební plány (s výjimkou překladatelství a tlumočnictví) vytvořené přímo „na míru“ studentům z rozvojových zemí, a šlo tedy v podstatě o „politickou vysokou školu pro výchovu kádrů z rozvojových zemí“.²³⁶ Studium na této fakultě bylo čtyřleté, po dvouletém všeobecném studiu (historie, filosofie, sociologie, politická ekonomie, teorie státu a práva, mezinárodní vztahy) si student vybíral jednu ze specializací:²³⁷ mezinárodní vztahy, ekonomika a politické řízení a správa, družstevnictví, plánování a organizace školství, žurnalistika a masová komunikace a obor překladatelství a tlumočnictví pro československé studenty. Mimoto fakulta poskytovala od roku 1964 „pedagogické minimum“ zahraničním absolventům jiných československých vysokých škol, aby mohli ve svých domovinách působit také jako učitelé, a československým expertům nabízela jazykovou výuku a kurzy společenskovedního minima. Výuka probíhala paralelně v jedné třídě anglické, v jedné francouzské a v jedné české, každá třída měla kapacitu dvacet až třicet studentů.

Česká třída byla určena pro ty zahraniční studenty, kteří prošli jazykovým kurzem na fakultě jazykové a odborné přípravy a nepocházeli ani z anglofonní, ani z frankofonní oblasti. I studenti studující v cizím jazyce měli povinnou výuku češtiny, ale jen v malém rozsahu, cca dvě až pět hodin týdně. Podle představitelů univerzity měla takováto struktura studia tu nevýhodu, že zahraniční studenti byli odděleni od těch českých a slovenských a ocitali se v izolaci. Za pozitivum pokládali skutečnost, že takovéto studium je krátké, trvá v průměru jen čtyři a půl roku, což je výrazně méně, než studium na ostatních vysokých školách, na nichž se doba studia pohybovala mezi šesti až osmi lety.

Absolventi cizojazyčného studia na společenskovední fakultě mohli pracovat v

²³⁶ NA, f. USL, k. 25, „Podklady k vypracování zprávy University 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ“, [1967].

²³⁷ Tamtéž.

diplomatických a konzulárních službách, ve veřejné správě, jako ekonomové v podnicích a plánovači hospodářství v rozvojových zemích, jako „pracovníci v oblasti sociologie“, jako odborníci na kulturu a školství a v „kulturní politice“ (žurnalistika, film, rozhlas, televize, ediční činnost) nebo v družstevnictví. Kromě toho byly také na této fakultě zavedeny kurzy „pedagogického minima“ pro potřeby rozvojových zemí, které potřebovaly urychleně vybudovat síť středních a středních odborných škol. Probíhaly ve dvou formách: buď jako intenzivní šestiměsíční nástavbová pedagogická příprava určená pro ty studenty, kteří již absolvovali nějakou technickou, lékařskou, zemědělskou nebo ekonomickou fakultu.

Druhou možností bylo pedagogickou přípravu studovat průběžně v dvouletém kurzu, který by studenti studovali paralelně se svým studiem na jiné vysoké škole. Obsahem kurzu „pedagogického minima“ byla obecná pedagogika, metodika konkrétního oboru, základy psychologie, logika a organizace středního školství. Absolvent kurzu obdržel vysvědčení prokazující jeho způsobilost učit na „všeobecně vzdělávacích“ školách ty předměty, které studoval v rámci odborného studia.²³⁸

Podstatná je v předchozím textu uvedená zmínka o „pracovnících v oblasti sociologie“. Česká sociologie v podstatě zanikla na přelomu čtyřicátých a padesátých let, kdy byla zrušena univerzitní pracoviště – semináře a katedry – vedené významnými postavami tohoto vědního oboru, Inocencem Arnoštem Bláhou, Josefem Králem nebo Josefem Ludvíkem Fischerem. Sociologie byla, vedle genetiky, kybernetiky a sémantiky, prohlášena za „buržoazní pavědu“, institucionálně byla „mrtva“ a přežívala pravděpodobně v jiných vědních disciplínách – v demografii, etnografii, historii a částečně ve studiu urbanismu.²³⁹

Sociologie tedy přestala na několik let existovat, respektive byla v reflexi společenských jevů částečně „nahrazena“ marxismem-leninismem, nejprve v podobě

²³⁸ NA, f. USL, k. 25, „Podklady k vypracování zprávy University 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ“, [1967].

²³⁹ PETRUSEK, Miloslav: Co bylo, když sociologie nebyla. Osudy zakázané a zhanobené vědy 1948–1963. In: BARVÍKOVÁ, Hana a kol.: *Věda v Československu v letech 1953–1963. Sborník z konference 23.–24. listopadu 1999*. Praha 2000, s. 35–49.

historického materialismu, později vědeckého komunismu. Vědecký komunismus měl být „marxistickou sociologií“, zahrnující sociální teorii, empirický výzkum, vědeckou metodu i sociotechniku (tj. sociální inženýrství). O jeho rozvoj se v různých řídicích funkcích zasloužil Miloš Kaláb.²⁴⁰ Ačkoliv Kalábův teoretický pokus vytvořit z tzv. vědeckého komunismu novou marxistickou sociologii neuspěl, v jím vedeném ústavu (Ústav pro vědeckou práci kateder marxismu-leninismu, později Ústav marxismu-leninismu pro vysoké školy) se realizovaly empirické výzkumy, v nichž získával postupně dominantní roli Kalábův kolega Pavel Machonin.²⁴¹ Po svém příchodu na Universitu 17. listopadu se stal Miloš Kaláb vedoucím katedry sociologie na společenskovědní fakultě a v první polovině šedesátých let také děkanem této fakulty. Na toto pracoviště přivedl několik „politicky nespolehlivých“ spolupracovníků, kteří ale byli odborně erudovaní, například Václava Lamsera a Zdeňka Strmisku.²⁴²

Sociologie²⁴³ se na Universitě 17. listopadu vyučovala od jejího počátku a několik vyučujících, například Jiří Houška, Karel Kára a Václav Lamser, zaměstnaných především ve Filosofickém a později Sociologickém ústavu Československé akademie věd, se zde v tomto oboru v roce 1965 habilitovalo.²⁴⁴ Na obnově tohoto vědního oboru se v druhé polovině šedesátých let podíleli sociologičtí samoukové, kteří sociologii revitalizovali na základě transformovaného a doplněného marxismu nikoliv jako sociologii jako takovou, ale jako sociologii marxistickou.

²⁴⁰ Miloš **Kaláb** (1920–1994) sociolog a pedagog, zaměřoval se mj. na sociologii výchovy. Od konce 40. let zastával řadu vědeckých, pedagogických a stranických funkcí. Od roku 1951 šel v čele Ústavu pro vědeckou práci kateder marxismu-leninismu. V letech 1959–1961 byl děkanem FF UK, v letech 1963–1965 děkanem FSV USL. Patřil k zakládajícím členům Sociologického ústavu ČSAV v roce 1965 a byl jeho prvním ředitelem, za zástupce si vybral svého spolupracovníka Zdeňka Strmisku (1925–2009). Ústav byl zrušen v roce 1970, M. Kaláb byl vyškrtnutý z KSČ. V letech 1974–1990 pracoval jako vědecký pracovník Výzkumného ústavu pedagogického v Praze.

²⁴¹ NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Slovník českých sociologů*. Praha 2013.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Detailně k problematice obnovení studia sociologie viz NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Dějiny české sociologie*. Praha 2014.

²⁴⁴ NA, f. USL, k. 49.

Na katedře mezinárodních vztahů společenskovední fakulty do roku 1970 vyučoval historik Alexandr Ort,²⁴⁵ zaměstnanec Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii.²⁴⁶ V roce 1965 se zde habilitoval prací o de Gaullově zahraniční politice a získal titul docent pro obor mezinárodní vztahy a případně i politické vědy „bude-li tento obor zřízen“.²⁴⁷ Jako „kmenová“ zaměstnankyně zde přednášela také jeho manželka Jarmila Ortová,²⁴⁸ která většinu času vyučovala na katedře mimoevropských kultur a pak přešla na katedru kultury a kulturní politiky.

Alexandr Ort ve svých vzpomínkách²⁴⁹ připomíná mimo jiné i toto společné působení na Universitě 17. listopadu: „S univerzitou jsem měl rozsáhlejší spojení díky tomu, že moje žena zvala často své studenty domů, což oni velmi vítali. Diskuse s nimi byly pro mě velmi zajímavé a často dosti přínosné, ačkoli moje výzkumné zaměření v ústavu bylo směřováno především na Evropu. Někdy se mluvilo anglicky a jindy francouzsky, ale nejzajímavější bylo, jak se celkově lišilo chování anglofonních a frankofonních studentů. Ti, kteří pocházeli z bývalých britských kolonií, se chovali jako v parlamentě. „Když, paní profesorko, dovolíte, musím říci, že absolutně nesouhlasím s tím, co řekl můj kolega“, a celá beseda probíhala v tomto duchu. Zatímco ti frankofonní studenti se hádali stejně jako naši studenti, bez jakéhokoliv protokolu. [...] Bylo velmi zajímavé jak rychle se okolo University 17. listopadu začaly vytvářet skupiny odborníků na různé aspekty vývoje rozvojových zemí, ať už na základě vědním, nebo jazykovém. Právě na katedře světové kultury přednášeli ochotně nejlepší českoslovenští odborníci, neboť se zde mohli setkávat se studenty ze zemí, o něž se sami zajímali, a jejichž prostřednictvím pak mohli navazovat kontakty, které bylo

²⁴⁵ Alexandr **Ort** (1926–2014) vystudoval Vysokou školu politickou a sociální, v 50. a 60. letech vyučoval na několika vysokých školách a pracoval v ÚMPE. Po roce 1970, kdy byl ústav zrušen, musel akademické prostředí opustit. Po roce 1989 vyučoval mj. na VŠE.

²⁴⁶ NA, f. USL, k. 187.

²⁴⁷ NA, f. USL, k. 49.

²⁴⁸ Jarmila **Ortová** (1918–2001) překladatelka z francouzštiny, angličtiny a dalších evropských jazyků, zabývala se také africkými jazyky. Specializovala se na literaturu subsaharské Afriky, ve své vědecké práci spolupracovala s afrikanistou Vladimírem Klímou a také se svým mužem.

²⁴⁹ ORT, Alexandr: *Stržpky vzpomínek jednoho Čecha na složitě 20. století*. Plzeň 2006.

jinak většinou velmi obtížné nacházet.²⁵⁰

Na univerzitě vyučoval také Ortův kolega, ředitel ÚMPE Vladimír Soják.²⁵¹ Proděkanem a vyučujícím společenskovední fakulty byl od poloviny šedesátých let Richard Slánský,²⁵² někdejší diplomat a vězeň padesátých let. V akademickém roce 1966 až 1967 na fakultě společenských věd externě přenášela řada intelektuálních osobností té doby, například romanista Oldřich Bělič, právník Jiří Boguszak, anglista Vilém Fried, germanista Eduard Goldstücker, historik Jan Havránek, právník Zdeněk Jičínský, překladatel a literární teoretik Jiří Levý, historik Josef Polišenský, slavista a překladatel z lotyštiny a litevštiny Radegast Parolek, lingvista Petr Sgall, pedagog František Singule, romanista Oldřich Tichý a řada dalších.

Kromě těchto všeobecně známých odborníků zde v této době externě vyučovali i další pedagogové se zajímavým životním příběhem, například hispanista Jaroslav Holbík, matematik a profesor geodézie Ludvík Hradilek,²⁵³ ložiskový geolog Miloš Kužvart, historička Sylvie Ostrovská, překladatelka z estonštiny Kyra Platovská, romanista a „vězeň 17. listopadu“ Jan Šabršula a geograf Ctibor Votrubec.²⁵⁴

Kmenovým zaměstnancem, který byl silným a ideologicky spolehlivým kádrem,

²⁵⁰ Tamtéž, s. 98–100.

²⁵¹ Vladimír **Soják** (1915–1998) odborník na mezinárodní vztahy, překladatel z němčiny. Vyučoval od roku 1951 na VŠPVH, kde se později stal děkanem a proděkanem fakulty mezinárodních vztahů. Po zrušení VŠPVH pracoval na ministerstvu zahraničních věcí. V letech 1957–1966 byl ředitelem ÚPME, po jeho zrušení byl vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

²⁵² Richard **Slánský** (1904–1972) diplomat, redaktor a prozaik (detektivní román *Londýnská spirála*, 1948), bratr Rudolfa Slánského. Za druhé světové války žil v londýnském exilu, po válce působil jako diplomat v Teheránu a ve Varšavě. Na konci roku 1951 byl zatčen, obviněn z vyzvědačství a odsouzen v procesu s K. Dufkem, P. Kavanem a E. Goldstückerem k několikaletému věznění. V roce 1957 byl propuštěn, v roce 1963 byl rehabilitován. V letech 1961–1964 vyučoval jazyky na Střední všeobecně vzdělávací škole v Sokolově.

²⁵³ Nekrolog, ovšem bez zmínky o jeho působení na Univerzitě 17. listopadu, viz *Geografický a kartografický obzor* 9/2002, s. 184.

²⁵⁴ NA, f. USL, k. 134, BLOCH, Jan a kol.: *Studijní program*. Praha 1967.

byl Jaromír Lang.²⁵⁵ Působil na společenskovední fakultě, kde byl vedoucím katedry českého jazyka a literatury. Odborně se věnoval levicovým básníkům a před svým příchodem na Universitu 17. listopadu vyučoval na olomoucké univerzitě. Podle Petráně²⁵⁶ i Urbáška²⁵⁷ byl „odborným i lidským hochštaplerem“. Jeho blízkým přítelem z dob studií byl Jaromír Hrbek, první český normalizační ministr školství z přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Potkávali se spolu také v Komunistické studentské frakci (Kostufra), organizaci sdružující vysokoškolské studenty, kteří byli členy KSC nebo Komunistického svazu mládeže. Spolu s Hrbkem patřil Lang na podzim 1968 k radikálnímu levému křídlu v komunistické straně, seskupenému okolo Josefa Jodase.²⁵⁸

Po změně směřování University 17. listopadu v roce 1966 nastalo jen krátké období, v němž se schválené úpravy začleňovaly do života školy. V dubnu 1968, v bezprostřední reakci na Akční program KSC z 5. dubna 1968, vypracovalo vedení univerzity dokument, který měl být s Akčním programem v souladu a měl redefinovat její úlohu.²⁵⁹ Dosavadní fungování bylo shrnuto jako „pomoc vyspělého a autoritativnějšího slabšímu, méně vyspělému“. V analýze stálo, že pedagogickým působením University 17. listopadu docházelo k „exportu našich znalostí, našich zkušeností a naší vědy do rozvojových zemí“. Takovýto přímý vliv a působení na rozvojové země je shledáván jako příliš „protektorský“, namísto paternalistického vztahu má nastoupit vztah partnerský. Podle této vize nestačilo přenášet znalosti z Evropy, bez ohledu na to, zda se jedná o její „kapitalistickou“ či „socialistickou“ část,

²⁵⁵ Jaromír **Lang** (1914–1979) byl literární historik a literární vědec, politik a poslanec. Po 17. listopadu 1939 byl vězněn v Sachsenhausenu. V roce 1946 začal vyučovat na nově zřízené Pedagogické fakultě UK a na FF UK. Po roce 1948 byl krátce velvyslancem ve Švýcarsku a delegátem při UNESCO v Paříži. V letech 1961–1963 byl děkanem FF UP, poté nastoupil na USL. Jeho manželkou byla Herberta Masaryková, vnučka T. G. Masaryka. K němu viz BIEBERLE, Josef: c. d.

²⁵⁶ PETRÁŇ, Josef: c. d., s. 214.

²⁵⁷ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: c. d., s. 114.

²⁵⁸ URBÁŠEK, Pavel: Jak „pancéřové divize“ bránily socialismus. K úloze ultraradikální levice v letech 1968–1970. *Listy* 4/2006.

²⁵⁹ NA, f. USL, k. 30, inv. č. 187, „Akční program University 17. listopadu 1968“.

do rozvojových zemí a vytvářet zde správní elitu. Bylo třeba myslet také na rozvoj jednotlivých zemí, k čemuž bylo nutné budovat kvalitní univerzity s vlastní vědeckou prací, které v budoucnu dokáží pozvednout rozvojové země na úroveň vyspělých států.

V programu nového směřování univerzity se argumentovalo v obecné rovině příklady ze zahraničí, které byly také problematické, a vlastně tam docházelo ke stejným potížím, jako u nás. Role univerzity pro zahraniční studenty měla spočívat ve zvýšené pozornosti věnované jejich výchově. Absolventi si do svých domovin nemají přinášet jen konkrétní poznatky, ale mají se stát lidmi schopnými „měnit společnost“. Tato změna přístupu k rozvojovým zemím nebyla dokladem nějakého altruismu či respektu k jinakosti, ale spíše pragmatickou úvahou, vzniklou z potřeby ospravedlnit existenci finančně náročného projektu s pochybnou návratností. Jak vyplývalo ze zpráv o „politicko-výchovné“ práci mezi studenty, selhávala i tato oblast práce a nové návrhy Akčního programu USL „vybudovat katedru mimoevropských kultur jako pracoviště sdružující řadu speciálních disciplín, koncentrovaných k jedné specializaci“,²⁶⁰ již nemohli skomírající ambiciózní projekt zachránit.

Změna směřování univerzity se měla promítnout také do uspořádání studia československých studentů. Studium překladatelství a tlumočnictví bylo na univerzitě zřízeno účelově, proto, aby měli zahraniční studenti možnost poznávat studenty místní a sžili se s nimi v jedné studentské komunitě. Tento záměr se také neosvědčil, proto mělo být toto studium vyčleněno z organizační struktury fakulty společenských věd a přesunuto do nově založeného Institutu překladatelství a tlumočnictví. V návrhu se uvažovalo o jeho přiřazení pod Universitu 17. listopadu nebo pod Univerzitu Karlovu, nakonec zůstal v původní vysoké škole. Ve výzkumné práci se měl institut zaměřit na vytvoření lingvistické teorie překladu, tj. takové teorie, která se snaží překlad postihnout jen v kategorii jazykové, nikoliv estetické. Institut byl zaměřen jen na překlad a tlumočení odborného projevu, nikoliv na překlad beletrie.²⁶¹

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Tamtéž.

K fakultě společenských věd se měla přimknout rektorátní katedra hospodářské spolupráce s rozvojovými zeměmi, která byla jedním z hlavních pracovišť Komise pro výzkum rozvojových zemí při prezídiu ČSAV. Katedra se spolu s Ústavem pro politické vědy ÚV KSČ a Ústavem pro mezinárodní politiku a ekonomii měla zaměřit na vybudování globální strategie Československa ve vztahu k rozvojovým zemím. Katedra měla vypracovat část zaměřenou na hospodářskou spolupráci – zahraniční obchod, technickou pomoc, apod.

Jako nejpodstatnější náplň výuky University 17. listopadu se postupně vyprofilovala výuka češtiny a slovenštiny jako cizích jazyků na základě znalosti angličtiny, francouzštiny a španělštiny, „politicko-výchovná práce“ se studenty ze zemí třetího světa a konečně budování nového oboru – translatologie. Není bez zajímavosti, že první a poslední ze jmenovaných oborů se rozvíjely i po zániku University 17. listopadu na specializovaných pracovištích Univerzity Karlovy a fungují dodnes. Samotnou výuku češtiny jako cizího jazyka a metodiku výuky zajišťuje Ústav bohemistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Ústav jazykové a odborné přípravy téže univerzity. Budoucí překladatelé a tlumočníci se vzdělávají na Ústavu translatologie FF UK.

Akční program University 17. listopadu ve své ucelenosti vzal ale za své vlivem politických změn po 21. srpnu 1968. V konečné fázi existence univerzity, v období mezi roky 1969 a 1974, přežíval tento projekt spíše na periferii zájmu a jeho konec se z odstupu jeví jako nevyhnutelný. Přesto se i po roce 1970 objevují překvapivě odvážné koncepce dalšího rozvoje univerzity, např. bylo v plánu navázat kontakty a spolupráci se společenskovědními katedrami na univerzitách v rozvojových zemích, v Chartúmu (Súdán), Dar-es-Salamu (Tanzánie) a Lagosu (Nigérie).²⁶²

Děkanem normalizované Fakulty společenských věd USL se stal pedagog Vlastimil Pařízek,²⁶³ který „v letech 1968–1969 vystupoval rozvážně a postavil se za

²⁶² NA, f. USL, k. 187, „FSV, 1964–1973“.

²⁶³ Vlastimil **Pařízek** (1930–2002) vystudoval pedagogiku a psychologii na Pedagogické fakultě UK, byl žákem Otokara Chlupa, prvního děkana této nově založené fakulty. Působil v Pedagogického ústavu

usnesení pléna ÚV KSC (listopadové plénum 1968 a další)²⁶⁴. Prorektorem pro pedagogickou a politicko-výchovnou práci byl Juraj Mlynárik,²⁶⁵ který v „krizových letech“ „projevil svou věrnost zásadám proletářského internacionalismu [...], byl jeden z těch, kdo na USL zastával principiální internacionalistické stanovisko pokud jde o vstup spojeneckých vojsk na území ČSSR“.²⁶⁶

Přesto, že byl Vlastimil Pařízek pokládán za spolehlivého a natolik prověřeného, aby mu byla svěřena takto vysoká akademická funkce, ani on se nevyhnul menším komplikacím a musel vysvětlovat své postoje z „krizového roku 1968“ před stranickou disciplinární komisí.²⁶⁷ Ta si jej předvolala na počátku roku 1971 a předmětem šetření se stal článek týmu Radovana Richty „Před rozhodnutím (O nový československý model socialismu)“,²⁶⁸ který Pařízek spolupodepsal. Článek vyšel na pokračování v červencovém Rudém právu²⁶⁹ a podepsal jej kolektiv, tj. členové a spolupracovníci mezioborového týmu pro výzkum společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce, jejichž jmenný seznam je uveden v úvodu první části

Jana Ámose Komenského ČSAV, roku 1964 nastoupil na katedru pedagogiky FSV USL, od roku 1969 byl děkanem této fakulty. Po zrušení USL přešel na katedru pedagogiky VŠE, kde vyučoval až do roku 1990. Po Sametové revoluci zakládal katedru obecné pedagogiky na PedF UK. Více viz BENDL, Stanislav: Profesor Vlastimil Pařízek (1930–2002). *Pedagogická orientace* 4/2005, s. 94–95.

²⁶⁴ AHMP, f. KSC, MV Praha 1950–1990, a. j. 766, 4. února 1970.

²⁶⁵ Juraj **Mlynárik** (1920– ?) členem KSC od roku 1948, absolvent Vysoké školy obchodní a Vysoké školy politické a sociální, od počátku 50. let učil na katedrách marxismu-leninismu několika československých vysokých škol, na USL byl od roku 1964 odborným asistentem a zástupcem vedoucího katedry historie, vyučoval světové dějiny a nejnovější dějiny ČSSR česky i anglicky. Od akademického roku 1969–1970 zajišťoval výuku mezinárodního dělnického hnutí pro katedru mezinárodních vztahů. Věnoval se současné problematice rozvojových, zejména arabských zemí, své znalosti v této oblasti si doplnil půlročním studijním pobytem v SSSR.

²⁶⁶ NA, f. USL, k. 49.

²⁶⁷ AHMP, f. KSC, MV Praha 1950–1990, a. j. 807, 20. ledna 1971.

²⁶⁸ K tématu Richtova týmu více viz HOPPE, Jiří – ŠKODOVÁ, Markéta – SUK, Jiří – CACCAMO, Francesco: „O nový československý model socialismu“. *Čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech*. Praha 2015.

²⁶⁹ Před rozhodnutím (O nový československý model socialismu), *Rudé právo* 10., 11. a 12. července 1968.

článku. Text byl formulován jako podnět pro chystaný XIV. sjezd Komunistické strany Československa, který se měl původně konat v září téhož roku. Nakonec se místo něj konal tzv. vysočanský sjezd, který bezprostředně reagoval na sovětskou invazi, a řádný XIV. sjezd se uskutečnil v jiných podmínkách až o tři roky později. Někteří členové týmu „sebekriticky revidovali“ tento manifest ve vyjádření, které vyšlo v listu *Tvorba*²⁷⁰ na jaře roku 1970.

Druhým „prohřeškem“ byl jeho podpis pod kolektivním článkem v *Literárních listech*²⁷¹ z jara 1968, jímž prý provedl „útok na soustavu našeho školství“. Tento text poukazoval na škodlivost chaoticky prováděných školských reforem v uplynulých dvaceti letech a na podceňování pedagogiky, která byla pojmána jako nástroj „mocenského politikaření a úředního rozhodování“. Výrazné vědecké funkce v oboru získávali pracovníci bez ohledu na svou vědeckou autoritu, vědecká úroveň oboru upadala a pedagogika si nezískala respektované místo ani v Československé akademii věd, ani na Univerzitě Karlově. Autoři navrhovali založení nového nezávislého časopisu, který by se stal svobodným fórem pro vědeckou diskusi a dále odstranění monopolu Státního pedagogického nakladatelství na vydávání odborné literatury. Členy redakce a redakční rady se měli stát odborníci nezátížení „dogmatickou minulostí“. Zvýšit se měly také nároky na vědeckou práci jednotlivých pedagogických kateder a přísnějším se měl stát výběr adeptů pro toto studium.

Pařízek opakovaně uznal „závažnost obou materiálů a jejich politickou nesprávnost“. U článku z Rudého práva tvrdil, že ho podepsal, aniž ho četl, protože byl článek příliš dlouhý a měl spoustu jiných povinností, ale učinil tak, protože měl důvěru v Richtovo jméno.

Disciplinární komise měla zkoumat jeho „dosavadní politickou práci po dobu jeho členství ve straně“, v níž byl již od počátku padesátých let. Mezi členy komise byl

²⁷⁰ Věda a politika. Výzkum vědeckotechnické revoluce a některé aktuální politické úkoly. *Tvorba* 29. dubna 1970, s. 3 a 14; Ještě ke vztahu vědy a politiky, *Tvorba* 6. května 1970, s. 7 a 18.

²⁷¹ Pedagogika a pedagogové, *Literární listy* 2. 5. 1968. Článek dále podepsali: Zdeněk Holubář, František Jiránek, Jaromír Kopecký, Jiří Kotásek, Jiří Kyrášek, Eva Opravilová, Radim Palouš, Jan Patočka, František Singule, Jan Souček, Hana Sychrová a Eva Vyskočilová.

mimo jiné Pařízkův kolega Juraj Mlynárik. Disciplinární řízení bylo uzavřeno v září 1971,²⁷² kdy se komise usnesla, že „bude správné dát s. Pařízkovi příležitost, aby svou další prací minulé chyby odčinil“, udělila mu důtku s výstrahou a ponechala ho v jeho funkcích. Přesto o jeho případě jednala komise znovu v následujícím roce,²⁷³ kdy zvažovala, zda Pařízkova sebekritika byla upřímná a stranický trest dostačující. Po tomto prošetření byl případ na konci roku 1972 uzavřen.

Příprava oslav desátého výročí založení University 17. listopadu připadla na rok, v němž se schylovalo také ke XIV. Sjezdu KSČ a k volbám do „zastupitelských orgánů“ všech stupňů.²⁷⁴ K výročí existence univerzity vyšla v nákladu pěti set kusů jubilejní publikace 10 let University 17. listopadu v Praze 1961–1971,²⁷⁵ jejímž posláním bylo mimo jiné provést sebekritiku za postoje zastávané v roce 1968. V této době už byla univerzita samozřejmě „očištěna“ a v akademických funkcích byli většinou jiní lidé, než v „krizových letech“.

ZÁNİK ŠKOLY

Pochybnosti provázely projekt vysoké školy pro zahraniční studenty od samého počátku jeho existence. Již v polovině šedesátých let se začaly ozývat hlasy upozorňující na to, že není jednoznačně prokázána efektivnost poskytování stipendií zahraničním studentům, kteří ztrácí kontakt s domovem a ani se tam nechtějí či nemohou vracet. Situace v některých zemích byla natolik turbulentní, že návrat by znamenal ohrožení života. Otevřela se možnost vysílat naše profesory do rozvojových zemí, což se jevilo jako účinnější možnost, ale prozatím to naráželo, zvláště v Africe, na zásadní problém: v některých zemích vysoké školy dosud neexistovaly.²⁷⁶ Příslušná politická směrnice pro rozvíjení vztahů s rozvojovými zeměmi v roce 1966²⁷⁷

²⁷² AHMP, f. KSČ, MV Praha 1950–1990, a. j. 832/b, 22. září 1971.

²⁷³ AHMP, f. KSČ, MV Praha 1950–1990, a. j. 865, 13. prosince 1972.

²⁷⁴ NA, f. USL, k. 187.

²⁷⁵ *10 let University 17. listopadu v Praze*. Praha 1971.

²⁷⁶ NA f. USL, k. 144.

²⁷⁷ NA f. Předsednictvo ÚV KSČ 02/1, sv. 113, arch. j. 116/16, „Směrnice pro rozvíjení kulturních,

upozorňovala na to, že požadavky těchto zemí narůstají, ale československé finanční a materiální možnosti jsou stále stejné. Poskytování stipendií se mělo proto koncentrovat na postgraduální studium, na obory, v nichž patříme ke špičce a dále na ty obory, „jejichž absolvování dává předpoklady pro umístění v klíčových odvětvích hospodářského, vědeckého a kulturního života“. Vůle k poskytování stipendiím převážně africkým studentům, ale podobné pochybnosti existovali i u příchozích z jiných regionů, se zmenšovala s marginalizací významu jejich zemí v československé zahraniční politice.²⁷⁸ Debaty o podobě a osudech školy byly přerušeny událostmi roku 1968. V roce 1971, kdy se konala poslední velká reorganizace školy, se také konaly oslavy desetiletého výročí existence a byla vydána propagační jubilejní publikace,²⁷⁹ která svým vyzněním věštila nadějnou budoucnost celému projektu (!), který byl ale již po dalších třech letech zrušen.

Důvody k definitivnímu rozhodnutí byly trojího druhu: zájem o země třetího světa opadal, k jeho opětovnému vzednutí došlo až po polovině sedmdesátých let, ale již vyprchal optimismus patrný na počátku šedesátých let, a byť sem zahraniční studenti přicházeli stále, projekt speciální vysoké školy se již jevil jako přežitý. Druhým důvodem byla skutečnost, že z hlediska zájmů československé strany projekt vzdělávání zahraničních studentů příliš nenaplnoval očekávání. Absolventi se totiž v mnoha případech z různých důvodů nevraceli do svých domovských zemí, a i když se tak stalo, nebylo nijak zaručené, že se stanou součástí tamní elity. Nestabilní režimy panující často v těchto zemích se měnily natolik dynamicky, že nebylo možné připravovat žádný dlouhodobější plán či odhadovat směr jejich budoucího vývoje. Kromě toho různé analýzy, které si vedení University 17. listopadu nechalo vypracovávat, opakovaně hovořily o ideologické nespolehlivosti cizích studentů a o tom, že není jisté, zda se je daří vychovávat v komunistickém duchu. Toto hledisko podrobněji rozebírám v předchozí kapitole.

Poslední podstatnou okolností byla „očista“ školy, která byla natolik důsledná a

školských a vědeckých styků se zahraničním v r. 1966“.

²⁷⁸ ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská Afrika...*, c. d.

²⁷⁹ *10 let University 17. listopadu v Praze 1961–1971*. Praha 1971.

důkladná, že činnost školy prakticky ochromila. Jak se zadostiučiněním konstatuje zpráva z konce roku 1970,²⁸⁰ bylo na společenskovědní fakultě „vyhozeno“ dvacet „kmenových“ vyučujících na plný úvazek a čtrnáct na částečný úvazek, s řadou externistů byly také rozvázány smlouvy. Celkem z univerzity odešlo 46 pracovníků, z nich bylo 27 nestraníků.²⁸¹ Dokument optimisticky tvrdil, že „se přesto podařilo chod [školy] zajistit a postupně i dalšími opatřeními zvyšovat náročnost studia“. V dalším roce měly prověrky pokračovat.

O rok starší rozbor situace na společenskovědní fakultě hovoří o nedostatku vyučujících, především těch „kmenových“ a o zrušení katedry technické normalizace a tropikalizace, jejíž činnost byla převedena na ČVUT. Souhrnná zpráva,²⁸² napsaná s tříletým odstupem od počátku konsolidace, již otevřeně přiznávala, že v roce 1970 vznikla na společenskovědní fakultě „v důsledku destrukce 1968–1969 [...] havarijní situace“. Na všech jazykových katedrách zůstali jen dva straníci, společenskovědní obory byly roztrženy do čtrnácti kateder, jejichž výuku zajišťovali převážně externisté a pedagogové zaměstnaní na částečný úvazek. Podle vyznění hodnotící zprávy bylo „všechno špatně“: prostory buď nebyly, anebo byly nedostačující, učební texty byly na „nízké politické úrovni“, kázeň studentů a náročnost zkoušek nebyly na odpovídající úrovni, i když se vyučující snažili, vědecké úkoly se většinou neplnily, prestiž fakulty a školy byla velmi nízká, cíle a obsah studia nebyl v souladu se směrnicemi ministerstva školství, atd. Přesto ale ještě tento text formuloval hlavní úkoly, které před fakultou stály v dalších obdobích – mezi vyučujícími měli převažovat „kmenoví“ zaměstnanci na náležité vědecké a kádrové úrovni, skripta čekala prověrka a kázeň i úroveň zkoušek měla být pozvednuta.

Pečlivější pozornost cílila na výběr vhodných zahraničních studentů, protože doposud se mezi pokrokovými studenty objevovaly „extrémní, maoistické proudy“,

²⁸⁰ NA, f. USL, k. 187.

²⁸¹ NA, f. USL, k. 29, „Plán perspektivního rozvoje fakulty jazykové a odborné přípravy USL“, 2. června 1970.

²⁸² NA, f. USL, k. 187, „Zpráva o činnosti fakulty společenských věd USL za uplynulé období [1970–1973], její současné problémy a perspektivy“, 20. září 1973.

nebo naopak studenti spolupracovali s pravicovými vládami ve svých zemích. Za oněmi „maoistickými proudy“ se mohlo skrývat několik jevů. Jedním z nich byly často zachycované sympatie zahraničních studentů přicházejících především z Asie k Číně. Označení mohlo sloužit také k pojmenování myšlenkového světa zahraničních studentů, který byl blízký socialismu, ale odlišoval se od ideologie, která byla pěstována v Československu. A konečně byl „maoismus“ tehdy blíže nedefinované, obecné učení odkazující k Mao Ce-tungovi, které si získalo v šedesátých a sedmdesátých letech popularitu mezi mládeží v západní Evropě. Přestože poslední jmenovaná varianta odmítala velmocenskou pozici Číny, nacházela svou inspiraci v Rudé knížce²⁸³ obsahující Maovy citáty, například: „Méně, ale kvalitněji. Projevy, referáty, články a rezoluce by měly být stručné a jasné. Rovněž schůze by neměly být příliš dlouhé; Kdo vidí jen světlé stránky a nevšímá si těžkostí, ten nemůže úspěšně bojovat za splnění úkolů, které stojí před stranou; Naučit se „hrát na klavír“. Při hře na klavír je v pohybu všech deset prstů, nelze pohybovat jenom některými prsty a ostatními ne; To, co potřebujeme, je mysl zanícená, ale klidná, práce intenzivní, ale dobře uspořádaná; S řešením problémů nečekejte, až se vám nashromáždí a vyvolají spoustu potíží. Vedení musí kráčet v čele hnutí, nesmí za ním pokulhávat“ a podobně. Rudá knížka kapesního formátu, byla tištěna v Číně v mnoha jazykových mutacích a čínskými diplomaty šířena po Evropě.

Někteří studenti si zdejší pobyt prodlužovali, aby mohli využívat z toho plynoucích výhod, což byl také nežádoucí trend. Do náboru a výběru studentů se měly významněji zapojit československé zastupitelské úřady; zefektivnění práce s absolventy bylo jednou z priorit. Překladařství a tlumočnictví přesto fungovalo i nadále na vysoké úrovni, respektive vyučovali tam i nyní odborníci zvučných jmen, otázkou zůstává, jací studenti na „očistěné“ pracoviště přicházeli. Z původních vyučujících, kteří zde pracovali v letech 1968–1970, jich pracoviště opustilo dvanáct: tři emigrovali, sedm jich bylo „vyhozeno“ a dva odešli do důchodu, což byl, jak známo, častý a osvědčený způsob, jak se „zbavit“ nevhodného zaměstnance.²⁸⁴ Emigrovalo

²⁸³ *Citáty z díla předsedy Mao Ce-Tunga*. Peking 1968.

²⁸⁴ JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Kateřina a další: c. d., s. 52–53. Tuto možnost otevřela

také asi třináct studentů tohoto oboru. Institut překladatelství a tlumočnictví, který vznikl již před rokem 1970, byl vyňat ze společenskovědní fakulty a stal se pracovištěm s jistou autonomií. Sídlnil v Hyberské ulici v prostorách Šporkova paláce, kde, byť v pozměněné podobě a ve struktuře jiné vysoké školy, sídlí dodnes. Již v polovině sedmdesátých let byla v plánu bezprostřední rekonstrukce paláce,²⁸⁵ prostory měly být vyklizeny v průběhu září 1974,²⁸⁶ ale z rekonstrukce nakonec sešlo a byla provedena až v letech 1998–1999.

Ředitelem Institutu překladatelství a tlumočnictví se stal na počátku normalizace Josef Dubský, novým kvestorem Petr Sommer, který byl po dvou letech ve funkci nahrazen Olgou Průšovou.²⁸⁷ Vyučující František Kopecký (děkan fakulty jazykové a odborné přípravy), Juraj Mlynárik (prorektor pro pedagogicko a politicko-výchovnou práci) a Jaroslav Pistorius (proděkan fakulty společenských věd a vedoucí katedry sociologie) byli jmenováni docenty bez habilitačního řízení.²⁸⁸ Tato novinka – udělování titulů docent a profesor bez (habilitačního) profesorského řízení – byla umožněna novelou vysokoškolského zákona.²⁸⁹ Adept musel podle zákona splňovat morální, politické, vědecké a pedagogické předpoklady, ale je zřejmé, že toto opatření sloužilo účelově k překonávání personálních krizí na nejrůznějších pracovištích.

V prosinci 1973 se usnesl Ústřední výbor KSČ o likvidaci univerzity; usnesení potvrdil ministr školství a Česká národní rada.²⁹⁰ O zrušení školy informovalo také vysílání rádia Svobodná Evropa, jak dokládá přepis z 26. března 1974,²⁹¹ pořízený pravděpodobně nějakým zaměstnancem Československého rozhlasu. Třístránková

novela vysokoškolského zákona (zákon č. 196/1969) a novela zákoníku práce (zákon č. 153/1969).

²⁸⁵ NA, f. USL, k. 24, „Studijní obor překladatelství a tlumočnictví“, [1974].

²⁸⁶ NA, f. USL, k. 24, „Problémy k řešení“, [1974].

²⁸⁷ AHMP, f. KSČ, MV Praha 1950–1990, a. j. 859/a, 6. září 1972.

²⁸⁸ NA, f. USL, k. 29, „Plán perspektivního rozvoje fakulty jazykové a odborné přípravy USL“, 2. června 1970.

²⁸⁹ Zákon č. 163/1969 Sb.

²⁹⁰ Zákonné opatření předsednictva České národní rady o zrušení University 17. listopadu č. 81/1974.

²⁹¹ NA, f. USL, k. 24, „K ukončení činnosti Univerzity 17. listopadu (Svobodná Evropa – česky)“, 26. března 1974.

zpráva s velkou přesností shrnovala povahu školy, její vývoj, upozorňovala na debaty o její koncepci z roku 1968 a nakonec uvedla, že škola byla „dosti kuriózní“.

Zahraniční studenti byli převedeni na Vysokou školu ekonomickou, zejména na její národohospodářskou fakultu (obor ekonomie řízení a plánování) a fakultu obchodní (obory mezinárodní vztahy a družstevnictví), na Vysokou školu zemědělskou a na Univerzitu Karlovu (obory mezinárodní vztahy politické, sociologie, teorie a plánování výchovy, kulturní politika a veřejná správa), na jejíž Filosofickou fakultu byl také převeden celý Institut tlumočnictví a překladu (včetně jeho slovenské pobočky), kde v této době studovalo 223 studentů. Rozhodnutí o převodu celého pracoviště byly vysvětleny specifičností a potřebností tohoto oboru;²⁹² na FF UK fungovalo jako katedra překladatelství a tlumočnictví, na počátku 90. let se stalo základem pro Ústav translologie FF UK, který existuje dosud.

Výuka stávajících zahraničních studentů měla jako doposud probíhat v angličtině a francouzštině, ale noví studenti měli být již výlučně vyučováni v češtině nebo slovenštině. Ti studenti, kteří byli v posledním ročníku společenskovední fakulty a měli skládat závěrečnou statní zkoušku na podzim 1974, dostali již diplomy těch vysokých škol, na něž byli převedeni, ale studenti končící v této době překladatelství a tlumočnictví, měli ještě dostat diplom University 17. listopadu. Slovenská pobočka University 17. listopadu byla převedena na detašovanou pobočku pedagogické fakulty bratislavské univerzity, sídlící v Banské Bystrici. Zvláštní skupinou zaměstnanců univerzity byli pracovníci jazykových středisek, kteří byli téměř bezvýhradně přijati Univerzitou Karlovou, stejně jako studijní střediska, s výjimkou Holešova, který připadl ministerstvu vnitra.²⁹³ Koleje, menza a další ubytovací zařízení převzala také Univerzita Karlova, Klub přátelství mládeže připadl Vysoké škole ekonomické.

Již v lednu 1974 byla zřízena Ústřední likvidační komise²⁹⁴ pro koordinaci a

²⁹² NA, f. USL, k. 24, „Studijní obor překladatelství a tlumočnictví“, [1974]; NA, f. USL, k. 24, „Návrh opatření k převodu oboru a posluchačů překladatelství a tlumočnictví na filosofickou fakultu Univerzity Karlovy“, [1974].

²⁹³ NA, f. USL, k. 23, „Zápis ze zasedání umíst'ovací komise USL ze dne 25. 7. 1974“.

²⁹⁴ NA, f. USL, k. 24, „Příkaz ministra školství č. 3“, 24. ledna 1974.

organizaci ukončení činnosti školy, na její práci navázala v září téhož roku likvidační skupina,²⁹⁵ která měla vyhotovit účetní závěrku, konečnou zprávu o čerpání rozpočtu a zrušení školy tím dokončit. O přestupu konkrétních vyučujících na nástupnické školy rozhodovalo již na jaře ministerstvo školství spolu s Ústřední umíst'ovací komisí USL, jíž předsedal Otakar Taufer. Kromě něj byla komise složena ještě z předsedy závodní organizace KSČ, předsedy ROH a ředitele odboru pro kádrovou a personální práci. Část vyučujících přešla do nově vznikající Správy pro školské styky se zahraničím, část na nástupnické vysoké školy. V některých případech vznikalo určité pnutí, například Vlastimil Pařízek měl přejít do Správy, ale „vyjádřil přání, aby mohl působit jako vysokoškolský pedagog na některé katedře svého oboru na UK“,²⁹⁶ nakonec odešel na katedru pedagogiky Vysoké školy ekonomické. S některými vyučujícími byl rozvázán pracovní poměr z důvodu zrušení University 17. listopadu, což vyvolávalo jejich nesouhlas²⁹⁷ a pocit ukřivdnosti.

Jarmila Ortová²⁹⁸ z katedry kultury a kulturní politiky, se bránila tím, že měla pozitivní komplexní hodnocení, ale přesto dostala výpověď. Komplexní hodnocení politické angažovanosti jednotlivých vyučujících, na něž se odvolávala, byla nejvíce formalizovanou součástí kádrové práce. Formálně se jednalo o kontrolu „po státní linii“, nejednalo se o dokumenty vzniklé na základě aktuální potřeby, ale v předem daném čase, zpravidla jednou za dva až čtyři roky. Povinnost se vztahovala v zásadě na všechny zaměstnance.²⁹⁹ Ortová přestala sice být po roce 1970 členkou KSČ, ale ve shodné situaci se nacházela i spousta jiných učitelů univerzity, kteří přešli na nová pracoviště. Ortová se dožadovala vysvětlení, podle jakých kritérií se rozhodovalo. Argumentovala svou vysokou kvalifikací a skutečností, že na škole působí již dvanáct let bez jakýchkoliv stížností, navíc je prý z její rozsáhlé publikační činnosti patrné, že „vždy zastávala marxistický názor a že literaturu, jakožto významnou součást

²⁹⁵ NA, f. USL, k. 24, „Zápis z porady o zřízení likvidační skupiny“, [září 1974].

²⁹⁶ NA, f. USL, k. 23, „Zápis ze zasedání umíst'ovací komise USL ze dne 20. 6. 1974“.

²⁹⁷ NA, f. USL, k. 23, „Dopis Hany Mukařovské Otakarovi z 19. června 1974“.

²⁹⁸ NA, f. USL, k. 23, „Dopis Jarmily Ortové Otakarovi z 20. června 1974“.

²⁹⁹ JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Kateřina a další: c. d., s. 209–213.

společenských věd, [...] vždy pojímala z hlediska jejího ideového působení“.

Proti ukončení svého zaměstnaneckého poměru se odvolala také překladatelka Dely Serrano,³⁰⁰ která ve svém dopise³⁰¹ sice přiznávala, že je podle komplexního hodnocení považována za politicky nespolehlivou, nicméně na svou obranu uvedla, že její manžel je členem KSČ. V hodnocení bylo kritizováno, že ona sama je členkou v ilegalitě působící Komunistické strany Španělska (KSSŠ, respektive PCE),³⁰² k jejímž postojům zaujímal hodnotitel „kritické stanovisko“. Serrano se bránila tím, že do strany vstoupila z úcty ke svým rodičům, kteří jsou, stejně jako strana, zaměřeni proti Frankově režimu. Zároveň se neztotožňovala s postojem španělské komunistické strany, která odsoudila sovětskou invazi do Československa v roce 1968.³⁰³ Ani tento ponižující dopis nestačil k tomu, aby dále mohla vyučovat na některé z vysokých škol, Dely Serrano nicméně zůstala činná v oboru a pracovala i v sedmdesátých a osmdesátých letech jako tlumočnice a překladatelka.

Podobným případem byl Vladimír Vařecha³⁰⁴ z katedry germánských jazyků, který měl také jako Jarmila Ortová kladné komplexní hodnocení a ve svém dopise navíc argumentoval tím, že patřil k zakladatelům katedry překladatelství a tlumočnictví, byl „aktivní v boji proti fašismu“ a je nositelem čtyř vyznamenání, mj. za „budování socialistického školství v Severočeském kraji“. Z KSČ byl vyškrtnut v roce 1971, ale zdůrazňoval svoji „věrnost odkazu velkého komunistického bojovníka Bedřicha

³⁰⁰ Dely **Serrano** (*1942) překladatelka a tlumočnice, vystudovala anglistiku a hispanistiku na FF UK, na USL vyučovala v letech 1969–1974. Její rodiče byli Španělé, kteří se v Československu z politických důvodů usadili v roce 1951. Po zrušení univerzity pracovala jako překladatelka a tlumočnice mj. pro Mezinárodní organizaci novinářů a Světovou odborovou federaci. Její bratr byl členem Hnutí revoluční mládeže, viz dále. K Dely Serrano viz např. ŠINDELÁŘOVÁ, Marie: *Orální historie tlumočení v Československu před rokem 1989*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, s. 53–54.

³⁰¹ NA, f. USL, k. 23, „Odvolání v záležitosti komplexního hodnocení“, 10. června 1974.

³⁰² Partido comunista de España.

³⁰³ *Rudé právo*, 26. 8. 1968.

³⁰⁴ NA, f. USL, k. 23, „Dopis Vadimíra Vařechy Otakarů Tauferovi z 10. září 1974“.

Václavka“,³⁰⁵ jehož neteří byla Vařechova žena. Vařechova argumentace byla zřejmě úspěšná, protože jako jeho další působiště po zrušení University 17. listopadu se uvádí katedra překladatelství a tlumočnictví FF UK,³⁰⁶ kde byl odborným asistentem. Převod oborů a vyučujících na jiné vysoké školy asi nebyl úplně hladký. Jistě ho provázely očekávatelné logistické potíže a projevovaly se zde různé zájmy, personifikované do dalšího kariérního osudu někdejších vyučujících University 17. listopadu.

Proti zachování a převodu Institutu překladatelství a tlumočnictví na filosofickou fakultu protestoval někdejší vedoucí katedry bohemistiky a slovakistiky Jaromír Lang a odborná asistentka katedry romanistiky Gisela Slouková. Ve své stížnosti³⁰⁷ nejprve připomněli, že oba „v období krize [...] pevně setrvali na pozicích marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu, což bylo vícekrát konstatováno veřejně“ a následně upozorňovali na to, že translologie je problematická „v oblasti kádrů“. Za vyučující, kteří byli pro ně nepřijatelní, označili Zuzanu Libichovou, Richarda Slánského, Elišku Skřenkovou-Hüblou³⁰⁸ a Ilios Janakakis.³⁰⁹ Pokládali ostatně tento obor za problematický od samého jeho založení, protože podle jejich názoru „byl záměrně vyvářen tak, aby se v něm neuplatnily zásady marxistické školské politiky a komunistické výchovy“. Koncepce oboru byla „ovlivněná západními buržoazními a

³⁰⁵ Bedřich **Václavek** (1897–1943) byl estetik, literární teoretik a kritik, který rozpracoval teorii socialistického realismu. Vystudoval germanistiku a bohemistiku na FF UK, ve dvacátých letech patřil ke sdružení Devětsil, ve třicátých letech byl členem Levé fronty. V době Protektorátu se zapojil do odboje, zemřel v koncentračním táboře Osvětim.

³⁰⁶ Archiv Univerzity Karlovy (AUK), f. FF UK, Seznam přednášek („Karolínka“) 1975–1976.

³⁰⁷ NA, f. USL, k. 23, inv. j. 172, „Vyjádření z 18. června 1974“.

³⁰⁸ Manželka historika a již bývalého komunistického funkcionáře Milana Hübla, který byl v letech 1972–1976 vězněn.

³⁰⁹ Ilios **Janakakis** (*1931) dnes francouzský politolog a historik řeckého původu, vyučující na univerzitě v Lille. Narodil se v Káhiře řeckému otci a ruské matce, po vypuknutí řecké občanské války utekl nejdříve do Francie, od roku 1949 žil v Československu. Zde byl ředitelem několika dětských domovů (Velký Radošov, Zlaté Hory) pro děti evakuované z Řecka. Vystudoval romanistiku a historii na Olomoucké univerzitě, poté vyučoval na Univerzitě 17. listopadu. Po roce 1968 odešel do Francie. Více viz pametnaroda.cz a pořad ČT „Z očí do očí“ s Antonínem Přídalem, dostupné na www.ceskatelevize.cz, premiéra 29. 1. 2014.

tlumočnickými školami, se silnými rysy antikomunismu, antisovětiismu, se znaky kosmopolitismu“. Toto zaměření oboru spolu s nedostatky v učebních plánech se potvrdilo po srpnu 1968, kdy zůstalo 10 % studentů v zahraničí. Navíc budova, v níž obor sídlil, se stala sídlem generálního štábu listopadové studentské stávky z roku 1968. Noví vyučující, kteří zde začali učit, se „nedokázali orientovat v politické a odborné přestavbě školy a [...] neznali kompromitovanou činnost pedagogů z období 1968–69“.

Po vylíčení všemožných „závad“ spojených s Institutem se podivují nad tím, že z dosavadní katedry bohemistiky a slovakistiky jsou na FF UK převáděny pouze dvě osoby, což bylo v rozporu s „komplexním hodnocením, schváleným orgány strany i školy“. Za tímto děním autoři viděli „působení nám neznámých sil, o kterých neví dokonce ani dosavadní vedení školy.“ Jak vyplývá z dalších zápisů, nechtěla filosofická fakulta přijímat lingvisty z katedry bohemistiky a slovakistiky oboru překladatelství a tlumočnictví, protože nebylo jasné, jakým způsobem budou nadále fungovat v rámci výuky translatologie. Jaromír Lang se ve svém návrhu³¹⁰ snažil přesvědčit Otakara Taufera, že budoucí výuka translatologie potřebuje silné zázemí vyučujících, kteří kromě cizího jazyka vystudovali také bohemistiku, a že je proto potřeba zřídit pracoviště pro teorii překladu. Umisťovací komise Langovi doporučila, aby o dalším pracovním působení sebe i svých kolegů jednal přímo osobně s děkanem filozofické fakulty Václavem Rábem.³¹¹ Lang se s Rábem bezprostředně po této schůzi sešel a podle zápisu z následujícího jednání umisťovací komise³¹² Ráb s návrhem „v zásadě vyslovil souhlas“. Jaromír Lang nicméně v seznámech přednášejících filozofické fakulty chybí, takže je patrné, že jeho záměr vytvořit si pro sebe vlastní katedru se nezdařil. Jeho dalším pracovištěm bylo oddělení teorie literatury Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV, kde podle smlouvy³¹³ pracoval do konce roku 1978; půl

³¹⁰ NA, f. USL, k. 23, „Návrh na kádrové obsazení dosavadní Katedry bohemistiky a slovakistiky v nástupnické organizaci“, 19. 6. 1974.

³¹¹ NA, f. USL, k. 23, „Zápis ze zasedání umisťovací komise USL ze dne 20. 6. 1974“.

³¹² NA, f. USL, k. 23, „Zápis ze zasedání umisťovací komise USL ze dne 3. 7. 1974“.

³¹³ Památník národního písemnictví, Literární archiv, f. Jaromír Lang, oddíl Dokumenty, smlouva mezi J. Langem a ředitelem ÚČSL ČSAV Ladislavem Štollem z 28. 12. 1974, nezpracovaný fond.

roku nato zemřel.

Langova spojenkyně Gisela Slouková měla být převedena na Vysokou školu ekonomickou, což jí nevyhovovalo, a požadovala své umístění na filozofickou fakultu. Ve svém dopise³¹⁴ členovi likvidační komise Juraji Mlynárikovi uvedla, že na filozofickou fakultu je vedle Josefa Dubského převeden také Josef Forbelský, který řadu let učil na ekonomické škole a „má proto pro práci na Vysoké škole ekonomické mnohem lepší předpoklady, nežli já, která se budu muset do nové problematiky úplně od základu propracovávat“. Podle svého mínění se také na filozofickou fakultu hodila více než Forbelský, protože zde získala vědeckou aspiranturu a ukončila zde kandidátskou práci. A konečně se pokládala za „politicky vhodnější“ adeptku, protože „byla jedinou komunistkou na oboru, která nesklouzla na pravicové pozice, že tudíž zná velmi dobře politické charakteristiky lidí, kteří tam pracují, a že z tohoto hlediska mohla být platným pomocníkem i tamní stranické organizace“. Forbelský nebyl člen strany, v minulosti byl „dostí politicky dezorientovaný“ a podle mínění Sloukové na tomto faktu „nic nezmění ani to, že měl poslední [komplexní] hodnocení slušné“. Oba kolegové, tedy Slouková a Forbelský, se nakonec sešli na katedře překladatelství a tlumočnictví FF UK.³¹⁵

Na návrh Vlastimila Pařízka měla být některým zasloužilým pracovníkům fakulty společenských věd udělena v září 1974 zlatá či stříbrná pamětní medaile University 17. listopadu.³¹⁶ Mezi navrženými k ocenění byli mimo jiné Josef Dubský, Jaromír Lang a Gisela Slouková.

³¹⁴ NA, f. USL, k. 24, „Dopis Gisely Sloukové Juraji Mlynárikovi ze dne 17. června 1974“.

³¹⁵ AUK, f. FF UK, Seznam přednášek („Karolínka“) 1975–1976.

³¹⁶ NA, f. USL, k. 24, „Dopis Vlastimila Pařízka Otakaru Tauferovi ze 13. září 1974“.

ZAHRANIČNÍ STUDENTI

„Úřady asi vědí, proč je zavírají. Já je znám. Praha jich je taky plná. Prej studenti. Jediný, co je zajímavá, sou naše bílý holky a chlást. Nedávno přepadli v parku před hlavním nádražím jednoho básníka, okradli ho a zbili tak, že má otřes mozku. Ne, že bych byl rasista, ale jsou to grázlové.“³¹⁷

Skupina zahraničních studentů byla pestrá, zahrnovala studenty několika kategorií podle zemí původu: studenty z kapitalistických států (těch byla naprostá menšina mezi zahraničními studenty, v roce 1968 jich v Československu bylo asi 170, tj. 5 %), studenty ze zemí socialistického tábora (hlavně z Bulharska, Polska a Německé demokratické republiky) a studenty z rozvojových zemí. Posledně jmenovaná skupina zemí se ještě větvila podle momentálních priorit zahraniční politiky na mimoevropské socialistické země a země přednostního zájmu, které se dělily dále do dalších podskupin. Na počátku šedesátých let patřily mezi země přednostního zájmu Alžírsko (od roku 1962), Guinea, Mali a Ghana, mezi mimoevropské socialistické státy pak Severní Vietnam, Mongolsko, Severní Korea a Kuba. Ve skupině studentů ze zemí třetího světa tvořili nejpočetnější skupinu posluchači z arabských zemí (Irák, Egypt, Sýrie, Alžírsko, Jemen, Libanon), z Afriky převažovali studenti z bývalých britských a francouzských kolonií (Súdán, Ghana, Keňa, Mali, Guinea, Kongo-Brazaville) a Etiopie, více než polovinu studentů z Latinské Ameriky tvořili Kubánci, ostatní studenti pocházeli převážně z Bolívie, Brazílie, Mexika a Venezuely a konečně se zde formovala početnější komunita studentů z Indonésie, Indie a Afgánistánu. Větší skupina vietnamských studentů přišla v roce 1970, kdy Československo v rámci mezinárodní pomoci vyhovělo požadavkům Vietnamu (respektive Vietnamské demokratické republiky) a přijalo ke studiu celkem 140 studentů. Čtyřicet z nich bylo vědeckých aspirantů, sedmdesát vysokoškolských studentů a padesát studentů středních průmyslových škol. Vietnamská strana

³¹⁷ ŠKVORECKÝ, Josef: *Příběh inženýra lidských duší. Entrtejment na stará témata o životě, ženách, osudu, snění, dělnické třídě, fyzice, lásce a smrti*. Praha 2002, s. 482. Román poprvé vyšel v roce 1977 v torontském nakladatelství 68 Publishers.

požadovala, aby se studentům dostalo vzdělání v oborech strojních, elektrotechnických a chemických.³¹⁸ Kromě toho zde mohlo také studovat deset vědeckých aspirantů z Jižního Vietnamu.

Údaje o počtu příchozích studentů měla shromažďovat Centrální evidence zahraničních studentů, jejíž správou byla pověřena Universita 17. listopadu, přesnější údaje o počtu studentů jsou známy až z poloviny šedesátých let.³¹⁹ Také vinou této nesystematičnosti nedocházelo k navazování dostatečných kontaktů s absolventy československých vysokých škol. Zpráva prorektora Vladimíra Štěpánka náměstkovi ministerstva školství a kultury³²⁰ z první poloviny šedesátých let hovoří o péči o zahraniční absolventy jako o „nesoustavné, nedostatečně organizované, nekontrolované a v důsledku toho málo účinné“. Ve svém návrhu požadoval, aby podniky zahraničního obchodu navazovaly úzkou spolupráci se studenty během jejich studia, aby byla absolventům do vlasti zaslána odborná literatura, zlepšila se propagace Československa v zemích třetího světa, apod. Podle jeho další zprávy z prvního pololetí roku 1968, která byla uveřejněna ve studentském časopise,³²¹ studovalo v Československu v akademickém roce 1966/67 z celkového počtu zahraničních studentů 41,1 % z arabských států; 28,5 % ze států subsaharské Afriky; 18,9 % z Asie a 11,5 % z Latinské Ameriky.

Ve zprávách, které vypracovávali pracovníci univerzity o studentských svazech zahraničních studentů, se často objevují zobecňující charakteristiky jednotlivých studentských skupin (Arabové jsou „pokrokoví“, Vietnamci jsou „bázliví“, apod.), které se ale různě proměňovaly v čase a zřejmě odrážely také momentální podobu vztahů Československa s konkrétními státy nebo perspektivu pisatele hodnotících zpráv. Arabové tak sice bývají v univerzitních zápisech pokládáni za „pokrokové“, ve

³¹⁸ NA, f. USL, k 137, „Dopis proděkanu USL Juraji Mlynárikovi z 6. dubna 1970“.

³¹⁹ JANOŮŠEK, Milan: *Kolín – Conacry. Příběh naší babičky*. Kolín 2013, s. 207.

³²⁰ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1682, inv. č. 26, 1963–64, obecné, „Zpráva o práci s absolventy čs. vysokých škol – pro propagační komisi MZV“.

³²¹ ŠTĚPÁNEK, Vladimír: Nad výsledky studia, *Fórum zahraničních studentů* 7/1968.

zprávách státní bezpečnosti³²² byli ale hlavně Syřané a Egyptané hodnoceni méně příznivě. Místy se o nich hovoří dokonce jako o „zavilých antikomunistech“ a i z širšího kontextu zpráv je zřejmé, že právě z nich měla Státní bezpečnost strach, obávala se jejich napojení na „vojenskou rozvědku SAR“, vyvolávání provokací a sbírání informací.

V obecném měřítku byli studenti z francouzských kolonií hodnoceni výše než ti z někdejších britských území. Kromě „pokrokovosti“ byla vyzdvižována úroveň jejich středoškolských znalostí, jako příklad posloužili studenti z Toga, kteří byli absolventy misijních evangelických škol. Takováto tvrzení, založená na dojmech a pozorováních, dokládají jistou bezradnost pramenící ze snahy uchopit studenty ze třetího světa jako celek, případně podle regionů, z nichž pochází, a naučit se s nimi pedagogicky pracovat. Nicméně některé postřehy byly jistě trefné, byť očekávatelné: „značným problémem je pocit osamělosti, kterým trpí mnozí zahraniční studenti, pokud nejsou ve větší skupině svých krajanů a pokud jim kolektiv českých studentů nevěnuje dostatečnou pozornost a péči. Deprese nastupují i ke konci studia u jednotlivců např. z některých afrických a arabských zemí, kteří mají nejistou budoucnost“.³²³

Při popisování života studentů ze zemích třetího světa v československém prostředí, zejména jejich studia a každodenního života, se v pramenech častěji setkáváme s negativními zkušenostmi a stížnostmi, protože z logiky věci o úspěšném studiu a harmonických vztazích vznikalo jen minimum zpráv. V textu se také dopouštím nutných zobecnění a zjednodušení, ačkoliv jsem si vědoma toho, že mohla existovat řada individuálních výjimek a odlišností. I když v práci mluvím o studentech, uvědomuji si, že část této skupiny tvořili také ženy-studentky. Přesné údaje o jejich početním zastoupení nejsou k dispozici, odhaduje se, že mezi studujícími ze zemí třetího světa tvořily ženy menšinu, cca 15 %.³²⁴

Zahraníční studenti se do Československa dostávali různými cestami. Pokud jejich

³²² ABS, f. OB – HK, inv. č. 229, „Informační zpráva k problematice zahraničních studentů a praktikantů v ČSSR“, [1962].

³²³ NA, f. USL, k. 147.

³²⁴ K tématu viz Poslání ženy dneška, *Fórum zahraničních studentů* č. 3/1968.

domovská země patřila do kategorie zemí „přednostního zájmu“ či „socialistického tábora“, byl jejich příchod umožněn na základě uzavřených mezistátních dohod, v nichž býval formulován závazek na poskytnutí určitého počtu stipendijních míst ke studiu na některé z československých vysokých škol. Další skupinu tvořili členové různých domovských organizací, které byly podporovány Sovětským svazem a jejichž studium bylo chápáno jako součást této podpory. Jednalo se například o členy „národně osvobozeneckých organizací“ – guinejské PAIGC (Partido Africano da Independência da Guiné e Cabo Verde), mosambické FRELIMO (Frente de Libertação de Moçambique), angolská MPLA (Movimento Popular de Libertação de Angola) nebo zimbabwské ZAPU (Zimbabwe African People's Union).³²⁵

Další skupinou byli studenti, kteří nejdříve studovali na některé západoevropské univerzity a přes kontakty na místní komunistické organizace se dostali do Prahy. K takovému případu došlo například v roce 1963, kdy do Československa přicestovala ze západního Německa skupina súdánských studentů, kteří požádali o možnost studovat na Universitě 17. listopadu.³²⁶ Největší objem stipendií (asi 75 %) byl vypisován československou vládou,³²⁷ postupně byli ale preferováni studenti studující na vlastní náklady, i když kromě finanční úspory byla tato skupina natolik problematická, že byla tato možnost na počátku sedmdesátých let radikálně omezena. Kromě vlády byly poskytovateli stipendií mezinárodní organizace (OSN, MSS, Světová federace demokratické mládeže prostřednictvím ČSM, Mezinárodní svaz družstev, Světová organizace odborů, Československý rozhlas a tzv. akce 90, kterou nabídlo Ministerstvo zahraničních věcí).³²⁸

Univerzita přijímala okolo pěti set studentů ročně. Protože počet žadatelů o studium v Československu narůstal, ale vyčleněné finanční prostředky zůstávaly stejné,

³²⁵ NA, f. USL, k. 137, „Dopis prorektora [USL] Juraje Mlynárika Josefu Ernestovi, řediteli sekretariátu MŠ ČSR z 20. 5. 1974“.

³²⁶ NA, f. USL, k. 136.

³²⁷ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: c. d., s. 350.

³²⁸ NA, f. USL, k. 153.

stanovila politická směrnice pro rozvíjení vztahů s rozvojovými zeměmi z roku 1966,³²⁹ že se nadále mají stipendia poskytovat především studentům postgraduálního studia v oborech, v nichž patříme ke špičce a dále v těch, „jejichž absolvování dává předpoklady pro umístění v klíčových odvětvích hospodářského, vědeckého a kulturního života“.

.Skupina tvořená studenty studujícími na vlastní náklady představovala z pohledu tehdejšího bezpečnostního aparátu největší riziko, protože byla tvořena lidmi z bohatých rodin a dalo se předpokládat jejich spojení s cizími rozvědkami,³³⁰ na což upozorňuje ve své vzpomínkové knize Josef Frolík a dále vyjmenovává i některé agenty československé rozvědky původem ze zemí třetího světa. Frolíkovo svědectví je ale z pochopitelných a zřejmých důvodů problematické, nicméně i podle zápisů z univerzitního archivu je zřejmé, že byt' byla z finančního hlediska tato skupina nejvýhodnější, v dalších ohledech byla dosti problematická.

Podle zprávy prorektora univerzity Juraje Mlynárika dosáhl počet studentů na vlastní náklady nejvyššího počtu v akademickém roce 1971–1972, kdy u nás studovalo 713 takovýchto studentů a jejich počet představoval 34,7 % z celkového počtu zahraničních studentů z rozvojových zemí; největší skupina těchto studentů přicházela ze Sýrie.³³¹ Většina z nich pocházela z bohatých rodin, byli „představiteli místní buržoazie“ a nedávali „dobrou záruku, že budou nositeli pokrokových názorů“, navíc za jejich zdejší pobyt neručily žádné „pokrokové ani politické organizace“. Na tyto studenty bylo navíc nahlíženo jako na ty, kteří na zdejších školách a kolejích zabírají místo studentům „vysílaných bratrskými komunistickými a dělnickými stranami a pokrokovými společenskými organizacemi“. Protože s nimi byly potíže také kvůli tomu, že měli volnost pohybu při cestování „do kapitalistické ciziny“, a pěstovali

³²⁹ NA f. Předsednictvo ÚV KSČ 02/1, sv. 113, arch. j. 116/16, „Směrnice pro rozvíjení kulturních, školských a vědeckých styků se zahraničním v r. 1966“.

³³⁰ ABS, f. OB – HK, sign. 229, „Záznam o poradě k problematice zahraničních studentů z KS“, [1961]; FROLÍK, Josef: *Špión vypovídá*. c. d, s. 183–190.

³³¹ NA, f. USL, k. 137, „Dopis prorektora Juraje Mlynárika Josefu Ernestovi, řediteli sekretariátu MŠ ČSR“, 20. 5. 1974.

„černý obchod a šmelinu“, přijala Ústřední přijímací komise usnesení, že od akademického roku 1973–1974 nebudou na československé vysoké školy přijímáni studenti studující na vlastní náklady, pokud to nevyplývá přímo ze závazků ukotvených v kulturních dohodách.

Studium a zdravotní péče byly zdarma, stipendium mělo postačovat na zaplacení ubytování, stravování v menze, nákupy učebnic a dalších potřebností. Studenti dostávali navíc jednorázový příspěvek 500 Kčs na doplnění ošacení při příjezdu a ve třetím roce studia a na začátku každého druhého akademického roku také prostředky (cca 400 Kčs) na nákup učebních pomůcek. Zahraniční studenti měli možnost bydlet na kolejích a stravovat se v menze za stejných podmínek, jako jejich domácí kolegové. Výše stipendia činila v polovině šedesátých let 700 Kčs, pro postgraduálního studenta byla výše stanovena na 1200–1600 Kčs. Ani u sezdaných studentů se nepočítalo s tím, že by do Československa přišli i s rodinou, ba naopak, byli před tímto krokem důrazně varováni, mj. proto, že bylo obtížné zajistit ubytování na manželské koleji, navíc by vyvstala obtíž se zdravotní a sociální péčí nestudujícího partnera a případných potomků.³³²

Studijní předpis³³³ k této otázce zaujal jasný postoj: „Manželské dvojice se ku studiu nepřijímají, protože jim nemůže být zajištěno společné ubytování.“ Studentům, kteří čerpali stipendium poskytované Universitou 17. listopadu nebo OSN, byly propláceny cestovní výlohy spojené s cestou do Československa československou vládou, stipendistům dalších organizací (Ústřední rada družstev, Ústřední rada odborů, ad.) proplácely cestu tyto organizace, stipendisté MSS a Světové federace demokratické mládeže většinou cestovali na vlastní náklady.³³⁴

Přihlášky ke studiu podával uchazeč prostřednictvím československého zastupitelského úřadu, nebo prostřednictvím výše uvedených mezinárodních

³³² NA, f. USL, k. 144.

³³³ NA, f. USL, k. 25, „Studijní a disciplinární předpis pro zahraniční studenty československých vysokých škol, 17.4. 1964“.

³³⁴ NA, f. USL, k. 144, „Informace o přijímání zahraničních studentů, věd. aspirantů a účastníků postgraduálního studia v ČSSR, 16. prosince 1965“.

organizací. Uchazeč o studium musel splňovat věkovou hranici (17–30 let, postgraduální studenti měli výjimku), mít ukončené středoškolské studium zakončené maturitou nebo její obdobou a být v dobrém zdravotním stavu. Pro přijetí musel vlastnoručně vyplnit žádost obsahující dvě fotografie, kopii vysvědčení o ukončení středoškolského studia, konkrétní obor, který tu chce studovat, musel uvést, zda si zdejší studium bude platit, či zda žádá o stipendium, jaké ovládá světové jazyky a doložit lékařské potvrzení vhodného zdravotního stavu.

Podmínkou pro přijetí na konkrétní vysokou školu bylo úspěšné absolvování přípravného kurzu na fakultě jazykové a odborné přípravy USL a u uměleckých škol ještě navíc složení talentové zkoušky. Při samotném přijímání se rozlišovalo mezi tím, zda je uchazeč přijat ke studiu či je mu ještě k tomu přiznáno stipendium.³³⁵ Problém nastával v otázce dokončeného středoškolského studia, protože nebylo definováno, jakým certifikátem se má uchazeč prokázat, aby dosažený stupeň odpovídal naší maturitě. V lednu roku 1966 vypracovalo Dokumentační středisko University 17. listopadu manuál,³³⁶ v němž rozdělilo africké země podle systému školství a dosahovaných středoškolských diplomů.

Klíčovým ukazatelem byla někdejší příslušnost nových zemí ke svým „mateřským mocnostem“: anglofonní země (západní Afrika, východní Afrika, ostatní: Basutsko – dnes Lesotho, Bečuánsko – dnes Botswana, Svazijsko); frankofonní země (země s francouzským školským systémem: Čad, Dahome – dnes Benin, Gabon, Horní Volta – dnes Burkina Faso, Kongo- Brazaville, Kamerun, Niger, Pobřeží slonoviny, Senegalsko, Středoafrická republika, Togo; země s vlastním systémem: Guinea, Mali; země s belgickým systémem: Kongo-Léopoldville, Burundi, Rwanda); země s portugalským systémem (Angola, Mosambik, Portugalská Guinea); země s italským systémem (Somálsko) a zbývající africké země (Etiopie, Libérie, Súdán).

Z tohoto výčtu je zřejmé, že situace byla značně nepřehledná, uvážíme-li navíc, že někteří studenti byli absolventy středních odborných škol, které vydávaly odlišný

³³⁵ NA f. USL, k. 144.

³³⁶ NA, f. USL, k. 11.

typ „maturitních“ vysvědčení a terminologie dosažených certifikátů byla do češtiny obtížně přeložitelná. Ve zprávách hodnotících zkušenosti se zahraničními studenty se opakovaně objevují zprávy o nízké nebo nedostatečné úrovni jejich předchozího dosaženého studia. Těmto studentům, u nichž se projeví nedostatky ve znalostech během studia na fakultě jazykové a odborné přípravy, byla otevřena možnost středoškolské vzdělání si doplnit na některé z československých středních odborných škol.³³⁷ Všechny snahy o nápravu situace a sladění úrovně znalostí zahraničních studentů s úrovní očekávanou u československých maturantů neměly vždy kýžený efekt.

Vedení University 17. listopadu i dalších vysokých škol se snažilo být ke studentům benevolentnější a vycházet vstříc jejich potřebám, ale nedostatečná odborná připravenost i jazyková bariéra byla někdy propastná. Ve zprávě hodnotící situaci kubánských studentů, kteří studovali na fakultě elektrotechnické a strojnické Vysokého učení technického v Brně, se například uvádí, že by bylo potřeba, aby studovali sedm až osm let, vzhledem k jejich zaostávání v odborných předmětech, a někteří by neměli studovat vůbec.³³⁸ Ve zprávě prorektora Štěpánka z jara 1968 se uvádí, že každý čtvrtý zahraniční student propadá.³³⁹ Za příčiny jejich studijních neúspěchů označil nízké předchozí dosažené vzdělání, nemocnost, odklady zkoušek až na nejzazší termín, nekázeň a nezodpovědný vztah ke studiu. Mezi těmi, kteří řádně ukončili vysokoškolská studia, byli nejúspěšnější studenti z Asie, nejméně úspěšní pak byli studenti z arabských zemí.

Podle vzpomínek bývalého zaměstnance správy kolejí a menz University 17. listopadu Eduarda Marka³⁴⁰ docházelo v této souvislosti k ojedinělým kuriózním

³³⁷ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, obecné 1960–62.

³³⁸ NA, f. USL, k. 137, „Dopis prorektora USL Vladimíra Štěpánka a ředitele ÚMOS Břetislava Hojdema Ludvíku Burianovi, vedoucímu oddělení VII/2 Ministerstva školství ze dne 18. dubna 1967“.

³³⁹ ŠTĚPÁNEK, Vladimír: Nad výsledky studia, *Fórum zahraničních studentů* 7/1968.

³⁴⁰ Eduard **Marek** (*1917) skaut, který byl za svou činnost v roce 1949 odsouzen na deset let věznění, podmíněčně byl propuštěn v roce 1956. V roce 1968 a 1990 spolu obnovoval skauting v Československu. Od listopadu 1971 do května 1974 byl vedoucím tranzitní koleje USL pro zahraniční

případům: „Je samozřejmé, že na vysokou školu byli přijímáni studenti po složení maturity, ale tu zkoušku dělali jinde a nám přinesli o tom potvrzení. Stalo se a je to jako perlička, že jeden student z Afriky vystudoval s velmi dobrým prospěchem vysokou školu, ale pak se zjistilo, že nemá maturitu. Co s tím! Musel tedy dodatečně složit maturitní zkoušky, aby potom mohl být připuštěn k promoci. Na škole nebyl nepořádek, toto se může stát při mnohobarevném materiálu studentů i na jiné škole.“³⁴¹ Tento student bez maturity měl pravděpodobně jiný certifikát dokládající ukončené středoškolské vzdělání, než byl ten akceptovaný v Československu jako obdoba maturity.

Obdobný formální problém, jaký se řešil při prokázání dosažené maturity u příchozích studentů, nastával s absolventy československých vysokých škol.³⁴² Studenti při návratu do vlasti naráželi při předložení československých diplomů na komplikace, protože nebyl srozumitelný jejich obsah. Vláda proto na návrh ministerstva školství a kultury schválila vyhlášku,³⁴³ která dovolovala absolventům československých vysokých škol nechat si pro použití v zahraničí vystavit diplom v jazyce francouzském, anglickém a španělském. Diplom měl obsahovat označení běžné v příslušné jazykové oblasti, u absolvovaného učitelského studia mělo být navíc uvedeno, na jakém stupni a druhu škol může absolvent vyučovat a jakou má aprobaci. Student také mohl podle pozdější právní úpravy dostat potvrzení o absolvovaných zkouškách v angličtině, francouzštině, němčině, ruštině, případně i v latině.³⁴⁴

Oprávnění vydávat cizojazyčné diplomy připadlo Universitě 17. listopadu. V této souvislosti je nutné připomenout, že v této době platilo vládní nařízení z roku 1953,³⁴⁵

studenty.

³⁴¹ Rozhovor Eduarda Marka s Michaelou Tučkovou 24. 4. 2014, soukromý archiv autorky.

³⁴² NA, f. MŠK – stipendia, k. 1682, inv. č. 26, 1963–64, obecné.

³⁴³ Vyhláška č. 113/1962 Sb. o označování cizinců, kteří absolvovali československé vysoké školy nebo získali československé vědecké hodnosti.

³⁴⁴ Vyhláška č. 110/1966 Sb. o označování zahraničních absolventů československých vysokých škol, s účinností od 1. ledna 1967.

³⁴⁵ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: c. d., s. 176–177.

jímž bylo přerušeno udělování inženýrských a doktorských titulů, a absolventi byli až do roku 1966 označováni podle oboru, v němž nabyli kvalifikaci (např. promovány filolog, promovány lékař). Tuto praxi zrušil nový školský zákon č. 19/1966. Další komplikací související s uznáváním československých vysokoškolských diplomů bylo, že v zahraničí (např. Etiopie, Irák, Libanon, Sjednocená arabská republika, Súdán) byla většinou známa jediná Československá univerzita, Univerzita Karlova, a diplomy z jiných vysokých škol proto působily nevěrohodně.³⁴⁶ Tento argument také hovořil proti tomu aby byla zrovna Univerzita 17. listopadu pověřena vydáváním cizojazyčných diplomů.

Námítky ovšem nebyly vyslyšeny s tím, že „již dnes je postavení USL v zahraničí dosti významné, což je vidět i z velkého boje a pomluv proti její existenci v nepřátelském táboře“, a tato nová pravomoc měla naopak posílit postavení USL v zahraničí.³⁴⁷ K potížím s uznáváním diplomů došlo například v případě súdánských studentů. Na jaře roku 1964 navštívil Československo rektor univerzity v Chartúmu, který se informoval o československém školském systému, o titulech udělovaných absolventům vysokých škol a o jejich anglických ekvivalentech. V září 1964 obdrželo ministerstvo školství a kultury zprávu od zastupitelského úřadu v Chartúmu, že s uznáváním diplomů již nejsou žádné obtíže. Zpráva navíc zdůrazňovala, že absolventi našich vysokých škol dostali v Súdánu dobrá pracovní místa: dva přednášeli na univerzitě, jeden byl hlavním inženýrem v elektrárně a ostatní pracují v „ústředních úřadech“.³⁴⁸

I přes snahy komplikace řešit se ještě v roce 1968 objevil v časopise zahraničních studentů článek³⁴⁹ již jmenovaného cejlonského filmaře a dopisovatele listu Piyasiri Gunaratny, v němž vyjádřil údiv nad tím, že země budující teprve svůj průmysl a

³⁴⁶ NA, f. USL, k. 145. K tématu viz též článek cejlonského režiséra, absolventa FAMU, GUNARATNA, Piyasiri: Neuznané diplomy. *Fórum zahraničních studentů* 2/1968.

³⁴⁷ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1682, inv. č. 26, 1963–64, obecně, „Označování cizinců, kteří absolvovali čs. vysoké školy nebo získali čs. vědecké hodnosti“.

³⁴⁸ NA, f. USL, k. 145.

³⁴⁹ GUNARATNA, Piyasiri: Neuznané diplomy. *Fórum zahraničních studentů* 1/1968.

moderní umění, nechce zaměstnávat vysokoškolsky vzdělané odborníky z Československa, Jugoslávie a Sovětského svazu. Jeho rozhořčený článek dokládá zkušenost, která jistě nebyla ojedinělá a která ukazuje další rovinu, v níž mohl československý diplom vzbuzovat nedůvěru či byl přímo podezřelý. Pokud nebyl vládnoucí režim domovských zemí zahraničních studentů vyloženě socialistický, navázaný na politiku Sovětského svazu nebo jiným způsobem „spřátelený“, mohl se navrátilší absolvent východoevropské vysoké školy dostat do existenční nouze a mít potíže se sháněním práce. Pro hájení jejich zájmů byl na Cejlonu založen Svaz cejlonských absolventů ze socialistických zemí.

Komplikovaný byl sociální původ studentů a pro analytiku ministerstva školství a kultury a dalších kompetentních složek bylo obtížné zorientovat se v poměrech, z nichž studenti přicházejí, a navíc tyto poměry náležitě pojmenovat a interpretovat dobovým ideologickým jazykem. Toto pojmenování bylo důležité proto, aby byl vymyšlen nějaký funkční model „politicko-výchovné“ práce, který měl být zásadní ve vzdělávacím procesu na univerzitě pro zahraniční studenty a bylo pro něj potřeba znát společenský rámec a podmínky, v nichž se příchozí studenti pohybují. Druhou rovinou, která vyžadovala znalost sociálního původu, byla potřeba tuto skupinu nějakým srozumitelným způsobem představit zdejší společnosti, ukázat, že mezi „námi“ a „nimi“ existuje mnoho společných styčných bodů, ačkoliv jejich vzhled i návyky se od těch místních liší na první pohled. Tato potřeba byl ovšem těžko naplnitelná, protože původ zahraničních studentů se ideologicky vysvětloval jen stěží: většina příchozích studentů z rozvojových zemí příslušela ke střední třídě nebo k bohatým vládnoucím vrstvám.³⁵⁰

Na tuto skutečnost narážela již zpráva,³⁵¹ která byla přiložena k rozhodnutí o zřízení samostatné vysoké školy pro zahraniční studenty. V ní se hovořilo o obtížích „politickovýchovné“ práce, formulovaných na základě dosavadních zkušeností. Autoři zprávy si postesklí nad tím, že „tyto úkoly byly podstatně jednodušší v době, kdy k nám přicházeli jen studenti ze zemí socialistického tábora.“ Způsob, jímž zpráva

³⁵⁰ ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská Afrika...*, c. d.

³⁵¹ NA f. ÚV KSČ 02/2, sv. 306, arch. j. 389/11.

hovoří o sociálním původu studentů, dokládá také nedostatečnou znalost místních poměrů. U studentů z „černé Afriky“ je uvedeno, že 60 % z nich pochází z řad „nižší národní buržoazie“, 17 % z „rodin střední zámožné buržoazie, úzce svázaných s vládnoucími kruhy“, zbytek pak z rodin „maloročníků a dělníků“. Studenti z Jemenu, Etiopie a Guinei jsou většinou příbuzní vládních reprezentantů, studenti ze Sjednocené arabské republiky pak z „buržoazních a maloburžoazních“ rodin obchodníků. Studenti z Latinské Ameriky pocházeli z „rodin národní buržoazie a jsou poměrně pokrokoví“, proto byli pokládáni za perspektivní, tj. odpovídali představám a očekáváním o tom, jak mají studenti z rozvojových zemí „ideologicky vypadat“. Podobné naděje vzbuzovali také studenti z frankofonní Afriky.³⁵²

Sociální původ studentů, respektive skutečnost, že velká část z nich pocházela z elitních rodin, bývala vysvětlována například takto: „Národně-osvobozené revoluce, které vymaňují bývalé koloniální národy z imperialistického područí, mají většinou buržoazně-demokratický charakter; tzn. že spolu s oficiální likvidací národní závislosti znamenají většinou i přechod politické moci do rukou národní buržoazie, která byla doposud omezovaná jak ze strany kolonialistů, tak i ze strany domácích feudální hierarchie. [...] Národní buržoazie je pokroková proto, že má zájem na protiimperialistické a protifeudální revoluci, má však sklon ke kompromisům s imperialismem a feudalismem.“³⁵³

Jak uvidíme ale na dalších stránkách, nehrál samotný sociální původ studentů v konfliktech s domácím obyvatelstvem zásadní roli. Podstatnější bylo, že zahraniční studenti disponovali tuzexovou měnou a mohli nakupovat v obchodech s výběrovým zbožím, mohli cestovat a obecně měli z pohledu domácích studentů řadu privilegií. Tyto statusové statky vytvářely a prohlubovaly stereotypní představu o zahraničních studentech jako o elitě bez ohledu na to, jaká byla jejich skutečná hmotná situace.

O motivacích příchozích studentů můžeme jen spekulovat. Roli jistě hrály

³⁵² NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, obecné 1960–62.

³⁵³ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného (1945) 1951–1967 (1968) (f. 1261/0/43), k. 158, „Koncepce hospodářských styků s HMVZ na období 3. pětiletky a generální perspektivy do roku 1980, II. část“.

geopolitické faktory – pokud byly navázány vzájemné vztahy obou zemí, nabízela československá strana možnost stipendijních míst. Československo mohlo mít atraktivní pověst díky budovaným obchodním kontaktům a přítomnosti československých průmyslových podniků v různých regionech třetího světa. Studium v Československu bylo navíc nesrovnatelně levnější než v západní Evropě či v USA.

Zahraniční student se studentem University 17. listopadu stával imatrikulací a jejím studentem zůstával stále, i po absolvování přípravného kurzu a přestupu na jinou vysokou školu.³⁵⁴ Do problémů, na které zahraniční studenti naráželi v průběhu svého pobytu v Československu, tak vždy nějakým způsobem vstupovala Universita 17. listopadu. Problémy se mohly dotýkat nejrůznějších oblastí života: ukončení studií, změna studovaného oboru, problémy s ubytováním rodinných příslušníků, zajišťování cestovních záležitostí, práce se studentskými svazy, řešení střetů s československými občany nebo řešení konfliktů uvnitř komunity cizích studentů, apod.³⁵⁵

Ihned po příjezdu se studenti dostávali do tzv. tranzitu v Koleji Jana Ámose Komenského³⁵⁶ na Hládkově v Praze 1, později se tranzitní kolej přesunula do koleje Vyšehrad ve Vratislavově ulici na Praze 2. Kapacita tranzitní koleje byla okolo sta lůžek a byla zde velká fluktuace lidí. Příchozí studenti měli absolvovat povinné a poměrně důkladné vstupní zdravotnické vyšetření, jehož součástí byla také ochranná karanténa. Druhým úkolem tranzitu bylo prověřit úroveň znalostí příchozích studentů a to, zda odpovídají požadavkům zvoleného oboru. V tranzitu ještě nedocházelo k „cílevědomé a organizované politické práci se studenty“,³⁵⁷ protože zástupci univerzity byli příliš zahlceni agendou související s příjezdem studentů, nicméně bylo žádoucí, aby do tranzitu docházeli zástupci studentských svazů a pomáhali řešit případná

³⁵⁴ NA, f. USL, k. 25, „Studijní a disciplinární předpis pro zahraniční studenty československých vysokých škol, 17.4. 1964“.

³⁵⁵ NA, f. USL, k. 137, inv. č. 263, „Zpráva o politicko-výchovné činnosti za léta 1964/65 a plán na 65/66“.

³⁵⁶ NA, f. USL, k. 137, inv. č. 263.

³⁵⁷ NA, f. USL, k. 137, inv. č. 263, „Zpráva o politicko-výchovné činnosti za léta 1964/65 a plán na 65/66“.

nedorozumění. Ne vždy byla ale jejich pomoc efektivní, protože jak dokládali pracovníci tranzitu „[...] někdy [je] jejich pomoc dost problematická, neboť hájí někdy nesprávné požadavky studentů“.³⁵⁸

Vedoucím správy tranzitní koleje na Vyšehradě byl od roku 1969 Eduard Marek, který soužití se zahraničními studenty popisuje ve svých vzpomínkách. Vzpomínal například na družnou a přátelskou povahu arabských studentů, podle svých slov se s řadou z nich spřátelil, což nebylo pravidlem: „Jiný pan inženýr, postgraduát, který tu studoval už sedm roků, přišel se se mnou rozloučit, že odjíždí do své vlasti. ‚To bude slávy, vidíte, prodáte jednoho velblouda, nebo ho vyměníte za další ženu?‘ Dobře jsme se spolu znali, takže jsem si mohl dovolit takto s ním mluvit, byl to i slušný člověk, ale nezůstal mi dlužen odpověď: ‚To víte, my máme u nás každý několik žen, ale oficiálně, copak to u vás nedělají muži podobně, ale aby to nikdo nevěděl, to my jsme charakternější, my to nezapíráme.‘³⁵⁹

Zdravotní prohlídka probíhala ve speciálním oddělení zdravotnického zařízení ve Spálené ulici na Praze 2,³⁶⁰ které bylo k tomuto účelu zřízeno. Každý student musel prokázat osvědčení o tom, že se ve své domovině podrobil očkování proti pravým neštovicím a proti choleře. Povinnou součástí prohlídky bylo kompletní interní vyšetření, rtg vyšetření hrudních orgánů, kompletní vyšetření krevního obrazu, moči, sedimentace krve, parazitologické vyšetření, sérologické vyšetření krve, parazitologické a mikrobiologické vyšetření stolice na bacilonosičství tyfu, u žen gynekologické vyšetření. Nepovinně si mohli studenti nechat provést EKG a vyšetřit zrak. Veškerá vyšetření a případná léčení měla být ukončena před zařazením studentů do přípravného jazykového kurzu. Preventivní prohlídky se u zahraničních studentů měli konat jedenkrát za půl roku, a to jak v přípravných kurzech, tak v průběhu dalšího studia.³⁶¹

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ Rozhovor Eduarda Marka s Michaelou Tučkovou 24. 4. 2014, soukromý archiv autorky.

³⁶⁰ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, 1957–59.

³⁶¹ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, obecné 1960–62. „Usnesení Politbyra ÚV KSČ z 20. 6. 1961“.

Po ukončení tranzitu byli studenti rozděleni do regionálních školicích středisek. Ačkoliv byla střediska určena především pro výuku jazyků a seznámení s československými realitami, hrála podstatou roli také v aklimatizaci studentů. Studenti s odlišnými kulturními vzorci zde měli získat, alespoň v hrubých obrysech, představu o tom, jaké jsou zdejší společenské normy a zvyklosti. O základech zdravé životosprávy a výživy, hygienických návycích a podobných souvisejících záležitostech měli cizím studentům přednášet místní lékaři, znalí cizích jazyků. V metodickém pokynu³⁶² z počátku šedesátých let jsou zakotveny povinnosti učitelů a vedení regionálních středisek. Mimo jiné se v něm hovoří o tom, že by se měli snažit předcházet konfliktům mezi zahraničními studenty a místními obyvateli například tím, že budou pořádat besedy a diskuse s občany a s mládeží na školách. Svaz mládeže měl být do této „osvětové činnosti“ zapojen organizováním „společenských hrátek, sportovních soutěží, tanečních zábav“, apod. a také hledáním vhodných jedinců, s nimiž by se cizinci mohli stýkat a docházet k nim do rodin.

Po prvních sedmi měsících fungování University 17. listopadu se na jaře 1963 sešli pedagogové školy, mimo jiné prorektor pro výuku Ivan Poldauf, rektor Jaroslav Martinic a prorektor pro výchovu Vladimír Štěpánek, s představiteli ministerstva školství,³⁶³ aby zhodnotili své dosavadní zkušenost s příchozími studenty z rozvojových zemí. Problémy, které se tehdy projednávaly, zůstaly v podstatě shodné po celou dobu existence školy a nedařilo se je odstranit. Ostatně, nebyly asi nijak překvapivé, protože se o nich hovořilo již v souvislosti s katedrou pro zahraniční studenty při Vysoké škole ekonomické a právě nová vysoká škola je měla postupně odstraňovat. Setrvalým problémem byly pozdní příjezdy studentů a jejich opožděný nástup ke studiu, nedostatečná úroveň předchozího středoškolského vzdělání a nedostatečné ubytovací kapacity na kolejích.

Pozdní příjezdy studentů, často až dlouho po zahájení semestru, komplikovaly jejich zařazení do jazykových kurzů, navíc pak měli ztížené možnosti naučit se češtinu nebo slovenštinu na obstojné úrovni a celé studium se jim tím komplikovalo.

³⁶² NA, f. USL, k. 137, inv. č. 263.

³⁶³ NA, f. USL, k. 26.

Zpoždění bývala měsíc i více, např. kubánští studenti byli v Topolčákách očekávání od února; dorazili na konci listopadu. U některých skupin studentů se stávalo, že studenti přijížděli na turistické vízum, ačkoliv nebylo schváleno jejich přijetí na vysokou školu. Často také docházelo k tomu, že do Prahy dorazili jiní lidé než ti, kteří byli zapsáni na seznamech přijatých studentů. Komunikace mezi ministerstvem školství a kultury a zastupitelskými úřady vázla, docházelo k nedorozuměním a komplikacím. Podle zprávy z podzimu roku 1962 například přijela studentka z Keni, která byla přijata na základě stipendií vypisovaných československou vládou prostřednictvím Organizace spojených národů. Až po jejím příjezdu vyšlo najevo, že je již osm měsíců těhotná.³⁶⁴

Studenti naráželi na mnoho překážek, které stěžovaly jejich adaptaci na zdejší poměry a které přímo vyplývaly z jejich odlišných návyků, zvyklostí a představ. Na některé podoby těchto obtíží byli příslušní úředníci ministerstva školství připraveni a snažili se jim ve spolupráci s vysokými školami předcházet. Jedním z příkladů těchto překážek bylo stravování. Česká kuchyně byla pro studenty těžká, postrádali čerstvou zeleninu, exotické ovoce a rýži, a následně studentům chyběly vitamíny, které jim museli být doplňovány v tabletách.³⁶⁵ Správci menz se pokoušeli změnit skladbu jídelníčku tak, aby byla pestřejší, protože studenti se jinak v menzách nestravovali.

V „Návrhu na zlepšení péče o stravování zahraničních studentů“ z přelomu prosince 1961 a ledna 1962³⁶⁶ se objevuje vícevýznamová zmínka o tom, že pokud se cizí studenti v menzách nestravují, má to také morální dopad: nakupují si potraviny jen nárazově a se „značným zbytkem peněz hospodaří způsobem, který neodpovídá zdravému režimu vysokoškolského studenta“.³⁶⁷

Můžeme si jen domýšlet, že tento komentář opisem hovoří o nákup alkoholu a cigaret. Pro zvýšení komfortu studentů měly být v Praze, Brně a Bratislavě otevřeny kluby zahraničních studentů, v nichž měla být podávána strava odpovídající národním

³⁶⁴ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, obecné 1960–62.

³⁶⁵ NA, f. USL, k. 147.

³⁶⁶ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, obecné 1960–62.

³⁶⁷ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, obecné 1960–62.

zvyklostem studentů a které se měly stát i středisky kulturního a společenského života, a jistě tak měly fungovat jako nástroj sociální kontroly. O jejich dalším osudu není dále nic známo, protože se ale stížnosti na úroveň stravování objevují i v dalších letech, lze se domnívat, že se tyto jídelny neotevřely.

Zahranční studenti často naráželi na lhostejnost svých československých kolegů, orgány ČSM byly opakovaně kritizovány za to, nepečují o kolejný život a o zapojení zahraničních studentů do svých aktivit. Autorita svazu byla navíc u studentů malá a příchozí studenti získávali často pocit, „že na schůzích ČSM nemohou nic získat.“ Na většině vysokých škol existovali komise pro zahraniční studenty a výbory přátelství, které měly fungovat jako „spojka“ mezi svazem mládeže, školou a zahraničními studenty.³⁶⁸

O zahraničních studentech „jako novém pojmu v našem školství“ hovořil prorektor University 17. listopadu Vladimír Štěpánek v rozhovoru se Žeňou Wienerovou na konci roku 1963.³⁶⁹ Odmítal, aby se zahraniční a „naši“ studenti stavěli proti sobě, protože i příchozí studenti tvoří velice heterogenní skupinu a nelze je tedy chápat jako specifickou skupinu. Upozorňoval, že to „jsou lidé jako my – i když samozřejmě s jinými zvyklostmi, a je třeba s nimi soužití bez předsudků“. Již tehdy se ohrazoval proti tvrzení, že „nás studenti vyjídají“, protože jich tu v té době byli jen tři tisíce a bez jejich přítomnosti by každý československý občan měl za rok „na talíři o 20 g masa víc.“ Další fámou, kterou v rozhovoru vyvracel, bylo, že se zde šíří „venerické nemoci odněkud z Afriky“. Proti tomu se ohrazoval tím, že příchozí studenti se musí podrobit důkladné lékařské prohlídce. Upozorňoval také na to, že se naše děvčata bála vyjít si někde do kavárny s Etiopanem nebo Súdánkem, protože jim byla od ostatních vyčítána prodejnost. Přiznává sice, že nelze našim hostům „uložit celibát“, na druhou stranu oni zase někdy „nechtějí pochopit, že od chlapce, kterému přeberou děvče, mohou očekávat odvetu. Je ale zbytečné vyvozovat z toho bůhvíjaké politické závěry“. Hovořil také o neutěšeném stavu studentského ubytování a doufal v jeho brzké zlepšení. V tomto rozhovoru, vzniklém jen relativně krátce po založení

³⁶⁸ NA, f. USL, k. 147.

³⁶⁹ O zahraničních studentech a problémech kolem nich, *Kulturní tvorba* 46/1963, 14. listopadu 1963.

University 17. listopadu, byly už obsaženy problémy ve vzájemném soužití, které se později objevovaly v různých variantách po celou dobu existence univerzity. Štěpánek měl tendenci situaci poněkud zlehčovat, když konstatoval, že zahraniční studenti „bystře pozorují, co se kolem děje, někdy kritizují i ukvapeně, ale to je spíše znak mládí biologického než nepokrokového“.³⁷⁰

STUDENTSKÉ KOLEJE

Již ve vládním usnesení, kterým bylo rozhodnuto o zřízení vysoké školy pro zahraniční studenty, se hovořilo o plánu postavit pro ni nové koleje.³⁷¹ Dočasně měli být cizí studenti ubytováni na stávajících kolejích, ale jak se ukázalo, bylo to opatření trvalé, protože k žádné výstavbě nového ubytovacího komplexu pro cizí studenty po dobu existence University 17. listopadu nedošlo. Univerzita disponovala ubytovacími kapacitami na těchto kolejích a ubytovnách v Praze: kolej Jana Ámose Komenského na Hládkově,³⁷² kde byla i menza pro zahraniční studenty, kolej Rooseveltova ve Strojnické ulici na Praze 7, ubytovna Vyšehrad ve Vratislavově ulici na Praze 2, ubytovna Českomalínská na Praze 6, ubytovna Washingtonova na Praze 1, ubytovna Opatovická na Praze 1 a kolej v ulici Pod Zvonařkou na Praze 2. Posledně jmenovaná kolej se nazývala také „rehabilitační“ a byla určena pro studenty nemocné tuberkulózou.³⁷³ Sídla rehabilitační a tranzitní koleje se po dobu existence univerzity přesouvala, vždy ale zůstaly vyčleněny dva objekty těmto specifickým účelům.

Studenti univerzity v přípravném roce studia na Fakultě jazykové a odborné přípravy, kteří zůstávali v Praze a nebyli posláni do regionálního střediska, zpravidla bydleli na kolejích, kterými disponovalo České vysoké učení technické v Podolí a na

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ NA f. ÚV KSČ 02/2, sv. 306, arch. j. 389/11.

³⁷² V meziválečném období nesla jméno Kolej krále Aleksandra a byla určena pro jugoslávské studenty, po roce 1945 byla přejmenována na Titovu, v roce 1948 na Komenského kolej. Poslední jugoslávští studenti – političtí emigranti byli z koleje vystěhováni v roce 1954. Budova vystavěná ve třicátých letech byla dílem později slavného jugoslávského architekta Nikoly Dobroviće. Viz VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej: c. d., s. 685.

³⁷³ NA, f. USL, k. 261, „Zpráva výsledcích rozboru hospodářské činnosti v roce 1971“, 28. 2. 1972.

Strahově. Cizí studenti ale pochopitelně bydleli i na dalších kolejích, protože po absolvování přípravného kurzu a přechodu na jinou vysokou školu mohli využívat jejich ubytování. Kapacity ale byly omezené a stížnosti na stav a podmínky studentských kolejí se objevovaly téměř neustále a nejen od studentů, ale i od vedení vysokých škol. V první polovině šedesátých let došlo k výstavbě několika kolejních komplexů: Kolej na Větrníku (Větrník-sever a Větrník-jih, dnes Hvězda), kolej Kajetánka a kolej Strahov, ale i přesto nebyly pražské ubytovací kapacity dostačující. Kolej Kajetánka na Břevnově byla určena především zahraničním studentům a také ji představitelé University 17. listopadu slavnostně převzali, stalo se tak ale až na sklonku roku 1973, tedy v předvečer zániku univerzity.³⁷⁴

Kolejné se pohybovalo od patnácti do sedmdesáti korun podle velikosti pokoje a počtu spolubydlících. Návštěvní hodiny byly v době 14.00–21.00 v pracovním týdnu, o víkendech začínaly v 9.00 hodin. Možnost ubytovat se mimo koleje byla minimální, vzhledem k nedostatku bytů a k vysoké ceně bydlení v soukromí. Ve studentském časopise³⁷⁵ navíc jeden zahraniční student, který měl českou manželku a dítě, upozorňoval na případ podvodných podnájmů – podvodník se snažil fiktivně pronajmout byt, který nebyl jeho a vylákal ze zahraničních studentů zálohy na nájemném. Zahraničním studentům, kteří bývali zpravidla starší než místní maturanti, nevyhovovalo sdílené bydlení na malé výměře ani přísný kolejní řád, omezující vycházky a možnosti návštěv. Soužití na kolejích proto přinášelo řadu obtíží. Vedení univerzity se spolu se správou kolejí a mládežnickou organizací snažilo o výhradách ke studentskému bydlení i k dalším problémovým oblastem každodenního života vést diskuse, případně i sjednávat nápravu.

Na jedné z debat mimo jiné zazněly³⁷⁶ stížnosti na vrátného v kolejích na Jarově, který požadoval předložení legitimace i po studentech, které dlouhou dobu zná, pokud si někdo zapomněl klíče i legitimaci, stejně neúprosně trval na předložení kolejenky, a

³⁷⁴ NA, f. USL, k. 162.

³⁷⁵ KIDANE, Girma: Podvod s podnájemem, *Fórum zahraničních studentů* 4/1969.

³⁷⁶ NA, f. USL, k. 136, inv. j. 261, „Zpráva z pokračování aktivu se zahraničními studenty v Domě pionýrů na Žižkově dne 2. května 1962“.

podobně. Je pravděpodobné, že se tento člověk choval nelaskavě i k českým studentům, protože zpráva jej charakterizovala jako „přestárlého člověka, který už na svou práci naprosto nestačí“. O několik let později se ale řešil případ, kdy vrátný Nohava z Rooseveltovy koleje urážel zahraniční studenty označeními „mrňavý indián“, „nekulturní cizinec“ a i jinými způsoby se k nim choval hrubě.³⁷⁷ Studenti sepsali stížnost adresovanou Správě kolejí a menz University 17. listopadu, pod níž se podepsalo více než padesát zahraničních studentů. Vedoucí správy nařídil proškolení všech vrátných na této koleji, ale odmítl rozvázat s tímto konkrétním člověkem pracovní poměr. Takovéto případy nebyly ojedinělé, protože se ve zprávách objevují opakovaně.

Studenti postrádali společenskou místnost, v níž by se mohli scházet v rámci svým národních svazů i neformálně s českými studenty, stěžovali si na nepořádek, i když v diskusi připouštěli, že ho také způsobují sami. „Svérázný názor“ formuloval alžírský student Hadjeri, který citoval ústavu ČSSR v níž se praví, že každý člověk má právo na 12m² obytné plochy, zatímco na kolejích bydlí na 10m² dva studenti.³⁷⁸ V této citaci se buď student nebo zapisovatel zprávy dopustil nepřesnosti, protože minimální obytná plocha nebyla stanovena ústavou, ale stavebně technickými normami.

Studenti si také stěžovali na to, že nejsou respektovány jednotlivé národní svátky. Ze zpráv představitelů University 17. listopadu je zřejmá bezradnost z neutěšeného stavu hlavně pražských kolejí, jedna z nich např. shrnuje situaci takto: „z koleje se staly noclehárny a nemohou plnit funkci středisek pro společenský život studentů, kteří se proto odtud rádi vzdalují“.³⁷⁹ Správa kolejí se pokoušela vyčlenit pokoje pro cizí studenty tak, aby cizinci bydleli v oddělené části a nemísili se příliš s domácími studenty, protože doporučované spolubydlení s pečlivě vybranými a řádně

³⁷⁷ NA, f. USL, k. 162, „Stížnost zahraničních studentů ze dne 22. 3. 1972“.

³⁷⁸ NA, f. USL, k. 136, inv. j. 261, „Zpráva z pokračování aktivu se zahraničními studenty v Domě pionýrů na Žižkově dne 2. května 1962“.

³⁷⁹ NA, f. USL, k. 147.

proškolenými českými studenty, které mělo zlepšovat vzájemné soužití,³⁸⁰ se příliš neosvědčovalo. Českoslovenští studenti měli být „morálně pevní, lidsky vyrovnaní, s výtečným studijním prospěchem.“³⁸¹ Správa kolejí se také snažila předcházet národnostním konfliktům u studentů z „rizikových oblastí“ (Blízký východ, Nigérie, Kongo, apod.).

Komplikovaná situace nastávala v případě, že některý ze studentů uzavřel manželství. Manželských kolejí bylo velmi málo a pokud měl pár dítě, bylo bydlení ve společnosti bezdětných studentů pro rodinu dost nekomfortní. Počet nově uzavřených manželství narůstal – ke konci roku 1972 evidovala Universita 17. listopadu sedmdesát dva smíšených manželských párů a sedmdesát devět párů zahraničních studentů.³⁸²

Řada výhrad k ubytování vznášena cizími studenty byla ale společná i jejich českým kolegům. Znamé „strahovské události“ z podzimu 1967 začaly jako protest proti havarijnímu stavu studentského ubytování a proti striktnímu kolejnímu řádu.³⁸³ Demonstrace z 31. října, následující po opětovném vypnutí elektrického proudu, se účastnilo okolo patnácti set studentů. Průvod byl policií rozehán na Malé Straně a někteří studenti byli pronásledováni až do areálu strahovských kolejí. Události vyvolaly rozhořčení veřejnosti, situaci řešilo ministerstvo školství a komise ÚV KSČ. V souvislosti se „strahovskými událostmi“ se také objevují zmínky o tom, že zahraniční studenti projevovali solidaritu se studenty českými a vyslovovali plný souhlas s uskutečňovanou formou protestu.³⁸⁴

³⁸⁰ NA, f. USL, k. 25, inv. j. 174.

³⁸¹ Tamtéž, k. 25, inv. j. 174, „Rozbor situace týkající se vzájemného vztahu naší veřejnosti a našich studentů k zahraničním studentům v Praze“. Předkladatelem zprávy byla Komise pro zahraniční studenty při Vysokoškolském výboru KSČ v Praze, text zpracoval její předseda E. Luža a byl veden jako tajný.

³⁸² NA, f. USL, k. 134, inv. č. 309.

³⁸³ PAŽOUT, Jaroslav: „Chceme světlo! Chceme studovat!“ Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967, *Paměť a dějiny* 1/2008, s. 4–13.

³⁸⁴ ABS, f. A9, sign. A9 – 451, „Informace o situaci mezi vysokoškolskými studenty po demonstraci na Strahově“, 6. 11. 1967.

Stav elektroinstalace a technického stavu budov nechal prověřit rektor Českého vysokého učení technického Josef Kožoušek. Ze zprávy jím ustavené komise³⁸⁵ vyplývalo, že situace byla skutečně havarijní a neustále se zhoršovala. Na vině byly použité nekvalitní materiály, především kabely a zřejmě i špatně provedená práce. Přerušované dodávání elektrické energie bylo odstraněno provizorní výměnou kabelů. Rektor sice vyjádřil pochopení studentům, kteří museli snášet citelný diskomfort, odmítl ale jejich formu protestu, protože tím narušili veřejný pořádek. Schvaloval zásah Veřejné bezpečnosti a litoval toho, že studenti, kteří se cítili zásahem poškozeni, nevyužili možnosti přihlásit se speciální komisi zřízené rektorem.

Protože na Strahovských kolejích bydlela také řada zahraničních studentů, začala se tamější situace podrobněji rozebírat na stránkách listu zahraničních studentů. K situaci na kolejích se vyjádřili na jaře 1968 dva pracovníci Správy účelových zařízení Českého vysokého učení technického a kvestor University 17. listopadu Alois Boleslavský.³⁸⁶ Ačkoliv odmítali generalizovat, nicméně jmenovali tři skupiny zahraničních studentů, s nimiž se jim dobře pracuje: Vietnamci, Indonésané a Evropané. Konfliktům by bylo podle jejich mínění možné předcházet, pokud by byli zahraniční studenti ve větším počtu zastoupeni v kolejní radě, a bydleli sice pohromadě se studenty československými, ale byli by rozčleněni podle studovaných oborů, protože studenti University 17. listopadu mají například méně studijních povinností než technici. V listopadu roku 1968 padlo rozhodnutí o přestěhování zahraničních studentů ze Strahova do Rooseveltovy koleje ve Strojnické ulici na Praze 7, která prošla rekonstrukcí a mohla již sloužit svému účelu. Zahraniční studenti se proti tomuto rozhodnutí vzbouřili a univerzita jim načas pozastavila vyplácení stipendií.

Spor se dostal na stránky studentského časopisu, kde o něm informoval student z Guayany Meer Hassan Ally,³⁸⁷ který patřil mezi pravidelné přispěvatele a byl i členem redakční rady časopisu. Kolej Rooseveltova měla prý mezi zahraničními studenty

³⁸⁵ NA, f. USL, k. 162, „Dopis rektora ČVUT Josefa Kožouška“, 10. listopadu 1967.

³⁸⁶ Bez zázemí domova, *Fórum zahraničních studentů* č. 4/1968.

³⁸⁷ Po ukončení studií přijal místo asistenta na univerzitě v Addis Abebě v Etiopii.

přezdívku Alabama či Haarlem, a rozhodnutí proto vzbudilo nevoli a protesty. Její okolí bylo známo nepřátelsky naladěnými sousedy, navíc se tam nacházelo několik hospod, z nichž „byly podnikány útoky na zahraniční studenty“. V budově nebyla menza a studenti byli nuceni stravovat se v restauracích, kde nebyli vítanými hosty. Zahraniční studenti také postrádali kluby a hřiště v blízkosti holešovické koleje. Domnívali se navíc, že mají být ze strahovského areálu vystěhováni proto, aby byli izolováni od domácích studentů. Jako doklad pro své tvrzení uváděli, že i na kolejích Vysoké školy zemědělské v Suchdole jsou zahraniční studenti soustředěni do jednoho patra, aby byli odděleni od ostatních studentů. Z pohledu cizích studentů byl Strahov ideální nejen svou polohou, ale i tím, že se právě na tomto místě cítili být „součástí celopražské studentské akademické obce“.³⁸⁸ Na závěr svého příspěvku Meer Hassan Ally upozorňoval, že zahraniční studenti jsou ovlivněni událostmi uplynulého roku a jsou nyní odhodláni vyjadřovat své názory. Připomněl také, že na Universitě 17. listopadu neexistuje studentská rada ani jiný orgán, který by studenty zastupoval. K vzniku Rady studentů USL došlo až 31. března 1969.³⁸⁹

Na tuto poměrně ostrou kritiku reagoval v témže čísle časopisu prorektor pro výchovu Vladimír Štěpánek.³⁹⁰ Pokoušel se vysvětlit, že rozhodnutí, které má své kořeny ve „známých strahovských událostech“ a k němuž dospělo Ministerstvo školství, podpořeno Kolejní radou areálu Strahov (KRAS), vyplývá také z nedobrych zkušeností se zahraničními studenty. Ti prý nerespektují KRAS jako orgán zastupující studenty, soustavně porušují noční klid a s místními studenty se zde nesžili. Je pravděpodobné, že se vedení USL v této době obávalo přílišné radikalizace studentů a jejich snaha dostat je z epicentra neklidu byla zakrývána snahou chránit jejich autonomii. Do debaty se zapojil také Václav Irovský, velitel Studentské policie Strahov,³⁹¹ s upozorněním, že konflikty domácích a zahraničních studentů byly na

³⁸⁸ ALLY, Meer Hassan: Exulanti ze Strahova: Proč je neláká studentský Haarlem? *Fórum zahraničních studentů* 1/1969.

³⁸⁹ NA, f. USL, k. 159.

³⁹⁰ ŠTĚPÁNEK, Vladimír: Nejde o segregaci, *Fórum zahraničních studentů* 1/1969.

³⁹¹ IROVSKÝ, Václav: Odpověď ze Strahova: Posluchači USL nerespektují studentskou polici, *Fórum zahraničních studentů* 3/1969.

Strahově vyhocené již v dubnu 1968, a tento krok je proto logickým následkem. Odpověď přišla v následujícím čísle časopisu v rubrice Čti a piš,³⁹² a ostře se vymezila proti „nezdravému generalizování“, jímž „trpěli zahraniční studenti odedávna“. Mezi jednotlivci sice občas docházelo ke konfliktům, ale studentská policie i KRAS jsou vždy proti zahraničním studentům a proto k nim nemají důvěru.

SPOLEČENSKÝ A VEŘEJNÝ ŽIVOT

Platformou pro sdružování zahraničních studentů byly studentské svazy, které pro ně měly tvořit jakousi záchrannou síť. Pro cizince bylo s velkou pravděpodobností projevem přirozené potřeby scházet se v novém a neznámém prostředí se svými krajany. Vedení univerzity a mládežnické organizace chtělo mít zase jejich volnočasové aktivity pod dohledem, začleněné do nějakého organizovaného a uceleného rámce a chápalo je jako jakousi prevenci „živelnosti“ zahraničních studentů.³⁹³ Samozřejmě existoval i neformální studentský společenský život, který se odehrával jinde než ve studentských svazech a v prostorách studentského klubu, tomu se ale budu věnovat až v následující kapitole.

Zakládání studentských svazů bylo zakotveno již v ustavujícím dokumentu nové vysoké školy,³⁹⁴ který počítal s tím, že „pro zlepšení spolupráce s jednotlivými skupinami zahraničních studentů je třeba připravit návrh a projednat vytvoření krajských organizací studentů podle jednotlivých zemí po vzoru sovětských tzv. zemljačeských organizací“. Vznik organizací zahraničních studentů inicioval sekretariát nejvyššího stranického grémia v září 1962. Poté se ustavila na ministerstvu školství a kultury mezirezortní komise (zástupci ministerstva zahraničí, vnitra, příslušných oddělení ÚV KSČ, ČSM, pražských stranických a mládežnických výborů a USL), která uskutečnila rozsáhlou kampaň mezi zahraničními studenty a vypracovala vzorový organizační řád obecně platný pro zakládání a existenci organizací zahraničních

³⁹² MGEMBE, Pascal: Odpověď ze Strahova, *Fórum zahraničních studentů* 4/1969.

³⁹³ NA f. USL, k. 136, inv. č. 261, „Stav práce se svazy zahraničních studentů“, [1967].

³⁹⁴ NA f. ÚV KSČ 02/2, sv. 306, arch. j. 389/11.

studentů v Československu.³⁹⁵

Organizační řád stanovil hlavní zásady: dodržovat československý právní řád, orientovat svou činnost primárně na studijní záležitosti a úzce spolupracovat se svazem mládeže.³⁹⁶ Hlavním deklarovaným posláním svazů byla péče o společenský život studentů, jejich snahou bylo zlepšit adaptaci na místní poměry, řešit nastalé problémy a konflikty, a také dohlížet na to, zda studenti plní své studijní povinnosti. Členství ve svazu bylo nepovinné, platil se drobný členský příspěvek. Vedení svazů mělo za úkol úzce spolupracovat s představiteli univerzity, kteří mnohdy nedokázali studenty dostatečně motivovat ke studiu a řádnému chování. „Je morální povinností především svazů a federací, aby se distancovali od těch svých členů, kteří nevhodným a nepřístojným chováním k našim dívkám, flákáním se a potulováním se po kavárnách a barech, valutovými machinacemi, vymáháním nepřiměřených ústupků ve škole, v kolejích a jinde, zneužíváním výhod k osobnímu prospěchu pobuřují naši veřejnost a vedou pak nesprávným generalizováním k averzi a antipatiím ke všem zahraničním studentům.“³⁹⁷

Spolupráce se svazy příslušela Kabinetu mimoškolní výchovy,³⁹⁸ respektive Referátu pro práci se svazy zahraničních studentů,³⁹⁹ v němž tehdy mimo jiné pracovala Marie Drbalová a Dagmar Vaněčková, pozdější redaktorky časopisu zahraničních studentů, který rozebírám na následujících stránkách. Později vzpomínala: „My, kteří jsme v šedesátých letech na Universitě 17. listopadu pracovali, jsme věděli, že byla vytvořena k obrazu moskevské univerzity pojmenované po zavražděném africkém revolucionáři Patrice Lumumbovi. Také že do Prahy směřovali především levicově orientovaní posluchači a z jakých kruhů ve svých zemích

³⁹⁵ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: c. d., s. 358.

³⁹⁶ NA f. USL, k. 136, inv. č. 261.

³⁹⁷ USL, k. 25, inv. j. 174, „Rozbor situace týkající se vzájemného vztahu naší veřejnosti a našich studentů k zahraničním studentům v Praze“, nedatováno.

³⁹⁸ VANĚČKOVÁ, Dagmar: Na Universitu 17. listopadu. Z mého deníku občasníku. *Lísty* 2/2014, s. 45–48.

³⁹⁹ NA, f. USL, k. 134, BLOCH, Jan a kol.: *Studijní program*, Praha 1967.

pocházeli. [...] Osobně vím, že ne jeden z Afričanů i dalších cizinců dával přednost marxismu praktikovanému v Číně, zatímco Sovětský svaz považovali za novou imperialistickou velmoc“.⁴⁰⁰

Poslání svazů se ale nedařilo vždy naplňovat, v některých případech se činnost svazů spíše než na podporu studia a aklimatizaci studentů redukovala na vyřizování si osobních účtů a řešení politických sporů, nebo na politizaci zahraničních studentů. Někdy byly pochopitelně osobní spory zakrývány domněle politickými motivacemi – dva studenti se nesnášeli, tak jeden druhého označil za „reakčního“ a celým „případem“ se pak zabývali pověřeni pracovníci univerzity.⁴⁰¹ Universita 17. listopadu proto na konci roku 1967 ustavila koordinační výbor pro práci se svazy a skupinami zahraničních studentů. Mocenské a politické turbulence uvnitř domovských států i na mezinárodní scéně se přenášely do komunit zahraničních studentů a nesly s sebou nejrůznější problémy, s nimiž se ministerstvo školství a jednotlivé vysoké školy těžce potýkaly. O problémech se zahraničními studenty a jejich reflexi uvnitř politických i exekutivních orgánů svědčí také zřízení specializovaného odboru v mezinárodním oddělení ÚV KSČ, který se hodlal soustavně zaobírat politickou situací mezi zahraničními studenty“.⁴⁰²

Universita 17. listopadu, respektive její rektor, povoloval či pozastavoval činnost svazů, dále však do jejich vnitřních záležitostí nesměl zasahovat, musel respektovat jejich určitou autonomii. Dá se usuzovat, že tato zdrženlivost k zasahování do studentských svazů vyplývala z toho, že studenti řešili své záležitosti se zastupitelskými úřady a pro vedení univerzity mohl být případný konflikt příliš citlivou záležitostí. Vedení školy svolávalo cca jedenkrát měsíčně aktiv se zástupci svazů, na němž projednávali různé organizační záležitosti, možnosti rekreace zahraničních studentů, ale také „otázky s výrazným politickým zaměřením“, jako např. „akce solidarity s bojujícím vietnamským lidem“, jejichž cílem bylo dovést zahraniční studenty k

⁴⁰⁰ VANĚČKOVÁ, Dagmar: Na Universitu 17. listopadu. Z mého deníku občasníku. *Lísty* 2/2014.
VANĚČKOVÁ, Dagmar: Dvě žluté knihy, *Lísty* 2/2011, s. 48-51.

⁴⁰¹ NA f. USL, k. 136, inv. č. 261. „Stav práce se svazy zahraničních studentů“, [1967].

⁴⁰² URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: c. d., s. 356.

dobrovolnému darování krve, psaní protestních rezolucí, apod.⁴⁰³

Svazy byly zakládány podle zemí původu či širších regionů,⁴⁰⁴ překvapivě existoval např. Svaz kurdských studentů.⁴⁰⁵ O povolení požádal také Svaz palestinských (arabských) studentů, jemuž sice nebylo vyhověno, ale jeho akce nebyly zakazovány.⁴⁰⁶ Kolem rozčlenění zahraničních studentů do svazů a skupin vznikaly různé třenice, svazy byly často rozpolcené a názorové střety mezi jejich členy odpovídaly často nestabilní a napjaté situaci ve vlasti či regionu.⁴⁰⁷ Zástupci některých studentských skupin například důrazně vyžadovali, aby do organizačních řádů byly začleněny jejich politické postoje, které korelovaly s oficiálními stanovisky domácích politických reprezentací. Syrští studenti tak vyžadovali deklaraci boje proti sionismu, který údajně vycházel ze syrské ústavy a ze stanov syrské komunistické strany. Studenti z Keni dokonce odmítali spolupracovat s Universitou 17. listopadu a vyžadovali úplnou autonomii své organizace. Zakládání studentských svazů naráželo také na odpor některých zastupitelských úřadů argumentujících tím, že studentské organizace v zemích jejich původu neexistují.⁴⁰⁸ Jak ukazují dále, stal se takovýto přístup osudný barmským studentům v Německé demokratické republice.

Některé národnostní skupiny svůj studentský svaz vůbec nezaložily; početnou skupinou studentů, kteří neměli své studentské svazy, byli posluchači ze „zemí socialistického tábora“ (Sovětský svaz, Bulharsko, Maďarsko, Polsko, Německá demokratická republika, Vietnam, Čína a Kuba). Studentské komunity, které neměly vlastní svaz, si určovali zástupce, který je reprezentoval v jednání s oficiálními místy. Studenti bez vlastního svazu pocházeli z Angoly, Guinea-Bissau, Mosambiku, Kamerunu, Mali, Guinei a Biafry. Posledně jmenovaní se sdružovali v době nigerijské občanské války (viz dále), ale nebyli uznáni jako samostatná skupina. U některých

⁴⁰³ NA f. USL, k. 136, inv. č. 261, „Stav práce se svazy zahraničních studentů“, [1967].

⁴⁰⁴ Tamtéž.

⁴⁰⁵ NA, f. USL, k. 136, „Charakteristika svazů zahraničních studentů v ČSSR“, [1968].

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ NA, f. USL, k. 137, inv. j. 263.

⁴⁰⁸ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: c. d., s. 358.

studentských svazů docházelo k postupnému snižování počtu členů, protože stávající členové končili studia a odcházeli z Československa a protože se politický zájem československé vlády o jejich domoviny snížil či zmizel, noví studenti sem již nepřicházeli (např. Mali a Guinea po roce 1968).⁴⁰⁹

Činnost a aktivita jednotlivých studentských svazů se výrazně odlišovala, celkem existovalo v šedesátých letech v Československu čtyřicet svazů, z nichž dva byly federální (africký a latinskoamerický), a čtrnáct různých skupin tvořených zahraničními studenty. Hovoříme-li o počtech cizích studentů, například právě u studentských svazů, je nutné pamatovat na to, že uváděná čísla jsou pouze orientační. Vedení USL v této souvislosti upozorňovalo, že do nich jsou někdy přijímáni i absolventi, stážisté podniků zahraničního obchodu nebo pracovníci ministerstev (zahraničního obchodu, aj.).⁴¹⁰ Studentům měl od roku 1962 sloužit Klub přátelství mládeže se sídlem na třídě 28. října č. 9. Klub pořádal exkurze, výlety, výstavy fotografií a ostatní výtvarné tvorby zahraničních studentů, filmové projekce a další volnočasové aktivity. Okolnostem jeho založení se ještě věnuji v kapitole o konfliktním soužití.

Jak již bylo řečeno výše, africké studenty sdružovala Federace svazů afrických studentů. Nejpočetnější národní svazy tvořili studenti z Angoly, Etiopie, Ghany, Keni, Nigérie, Somálska a Súdánu. Ve zprávách o činnosti svazů se objevují problémy studentů z tropické Afriky, které často souvisely s obtížnou aklimatizací a s nedostatečným ohledem na sociální původ studentů, či na aktuální společensko-politické podmínky v domovských zemích. Velká majetková disproporce vznikala mezi studenty ze zemí relativně stabilizovaných a těmi, kteří přicházeli ze zemí zmítaných občanskou válkou, jak ukazují dále, ve veřejném vnímání zahraničních studentů ovšem nehrály tyto rozdíly roli, Afrika představovala pro československou veřejnost víceméně homogenní kontinent.

O tom, že se národnostní napětí projevovalo někdy dosti nečekaným a dnes až

⁴⁰⁹ NA, f. USL, k. 136, „Charakteristika svazů zahraničních studentů v ČSSR“, [1968].

⁴¹⁰ NA, f. USL, k. 136, inv. j. 261.

nepochopitelným způsobem, svědčí např. následující příhoda.⁴¹¹ Ve studijních střediscích měli studenti svůj volný čas trávit různými osvětovými, společenskými a kulturními akcemi. V Dobrušce bylo nově rekonstruováno kino, proto se jako vhodná kulturní náplň jevílo promítání filmů. Do programu byl v červnu 1965 zařazen film *Romeo, Julie a tma* režiséra Jiřího Weisse z roku 1959, milostné drama mladého studenta ukrývajícího v době protektorátu židovskou dívku. Den před plánovanou projekcí (!) vyvolala skupina arabských studentů diskusi k tématu filmu. Prohlašovali, že „se jedná o filmové dílo idealizující židy, ukazující židy jako jediné nevinné oběti hitlerovského fašismu atp. Takové dílo prý nutně musí u většiny zahraničních studentů evokovat dojem, že i všichni židé v Izraeli jsou ideální obdobou hrdinky filmu, že i se sionistickým hnutím je to docela v pořádku, že to není žádný nástroj amerického imperialismu atp.“ Diskuse byla nakonec obšírná, většina studentů stála o to film zhlédnout, ale organizátor filmových večerů dostal strach, že situace může přerůst v konflikt, a tak promítání zrušil. Ředitel studijního střediska svolal poradou, jíž se zúčastnili všichni arabští studenti, a snažil se jim vysvětlit vyznění filmu. Projekce byla nakonec odložena jen o několik málo dnů a obešla se bez jakýchkoli nepříjemností.

Vnitřní polarizace uvnitř národního svazu se projevila například u skupiny studentů z Nigérie. Ze zpráv o náladách uvnitř této skupiny jsou patrné některé jevy, které se v modifikovaných podobách mohly objevovat i u dalších studentských komunit. Prvním problémem bylo zneužívání moci jeho předsedou, které nabývalo podle dochovaných záznamů až bizarních rozměrů. Svaz byl založen v roce 1963 a v jeho čele stál student všeobecného lékařství Abaseki, který v roce 1966 zemřel náhle na srdeční mrtvici a jeho funkci převzal někdejší místopředseda, student Vysoké školy ekonomické Michael Ude. Ude sám sebe označoval za „komunistu“, „pokrokového“ studenta a byl také jedním ze spoluzakladatelů „Marxistického sdružení afrických studentů v Praze“. Jak vyšlo později najevo, byl tento student častým návštěvníkem čínského velvyslanectví a „dostával pravidelně nějaké čínské materiály“. Marxistický kroužek se po nějakém čase rozpadl a mezitím se vytvořila mezi nigerijskými studenty další frakce, vedená medikem Uduka Agwu. Ten podle některých zpráv požadoval

⁴¹¹ NA, f. USL, 137, inv. j. 263.

peněžitě či věcně – láhev whisky – úplatky za to, že umožňoval dalším svým krajanům studium na Universitě 17. listopadu a naznačoval, že má různé konexe až na nejvyšších státních a stranických místech.⁴¹² Tento student i jinými prostředky zneužíval moc nad svými krajanými (slovy zápisu „hrál si na pána boha“), došlo k ostrým sporům mezi dvěma názorovými frakcemi svazu, a protože se ani vedení univerzity nepodařilo spletné rozpory urovnat, byla činnost tohoto svazu pozastavena ke konci dubna 1966,⁴¹³ znovu byla obnovena v září 1967.

V této době vypukla v Nigérii občanská válka a ve studentském svazu se objevil druhý závažný problém: vnitropolitický vývoj v zemi se významnou měrou promítal i do vztahů mezi studenty. V květnu 1967 byla v jihovýchodní části Nigérie vyhlášena nezávislost separatistického státního útvaru, nazvaného Republika Biafra, a skupina dvaceti šesti studentů původem z této oblasti žádala založení vlastního biaferského svazu, proti čemuž se ale postavil předseda Svazu nigerijských studentů.⁴¹⁴ Situace byla o to komplikovanější, že Československo lavírovalo mezi bojujícími stranami a tento zmatek se odrážel i v postoji vedení univerzity k nigerijskému svazu. Československá vláda nejprve podporovala separatisty v čele s Odumegwu Ojukwu a prostřednictvím podniku Omnipol dodávala jeho vojákům zbraně a vojenské vybavení. V závislosti na sovětské zahraniční politice a na eskalaci konfliktu začala Československá vláda spolupracovat také s nigerijskou federální vládou. V srpnu 1967 se ale toto angažmá dostalo na veřejnost, obě země byly odsouzeny za podněcování sporů a „zájem na krizi vydělat“, proto v dubnu 1968 vyhlásilo Československo embargo na obchodování s Nigérií. Zprávy vyvolaly v Biafře demonstrace proti československé a sovětské vládě.⁴¹⁵

Na počátku června 1968 si chtěli studenti z Biafry uspořádat večírek v Domě

⁴¹² NA f. USL, k. 136.

⁴¹³ NA f. USL, k. 136, „Prohlášení rektora University 17. listopadu k zástupcům nigerijských studentů dne 29. dubna 1966 na Universitě 17. listopadu ke sporu mezi p. Agwe O. Udukou a Michalem O. Ude“.

⁴¹⁴ NA, f. USL, k. 129.

⁴¹⁵ ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a subsabarská ...*, c. d.

kultury kovoprůmyslu na Smíchově. Organizátoři vyvěsili na kolejích plakáty zvoucí na tuto akci domácí i zahraniční studenty, proti čemuž se ale ohradil předseda Svazu nigerijských studentů a podal písemnou stížnost adresovanou Veřejné bezpečnosti. Důvodem protestu byla podle jeho sdělení skutečnost, že Biafra ještě není samostatným státem, ale patří pod Nigérii a ani studenti z Biafry nemají v Československu svůj svaz, povolený Universitou 17. listopadu. Protestující studenti žádali večírky zakázat, protože „jinak by se museli na večírku poprat a co by tomu řekli lidé z Československa, s nimiž má Nigérie ty nejlepší styky“.⁴¹⁶ Nigerijští studenti podporující politiku federální vlády se i jinými způsoby snažili přesvědčovat své okolí o tom, že Biafra nemá právo na samostatnou existenci.⁴¹⁷

Biaferské studenty naopak podporoval Svaz tanzanských studentů, protože vláda Tanzanie, jako jedna z mála zemí vůbec, uznala Biafru jako samostatný stát. Činnost biaferských studentů byla ale přes protesty nigerijského svazu nepřehlédnutelná i vzhledem k tomu, že skupina byla relativně početná a vedla aktivní informační kampaň věnovanou dění ve vlasti. Podle interních zpráv pracovníků USL se „velmi často u této skupiny projevuje deprese, která je vystřídána dost uměle vybičovanou vírou v konečné vítězství. Většina studentů je bez zpráv z domova.“⁴¹⁸ Konflikt v Nigérii postupně gradoval, federální vláda blokovala biaferské pobřeží a separatistický stát byl izolovaný od dodávek zbraní a jiných zásob.⁴¹⁹

V Biafře vypukla humanitární katastrofa, které se dostávalo velké mediální pozornosti světové veřejnosti, a separatistický stát vzbuzoval sympatie a soucit. Již zmíněný někdejší předseda svazu nigerijských studentů Michael Ude pocházel z Biafry a v Rudém právu z 21. srpna 1968 se objevila jeho polemika⁴²⁰ s předchozími články uveřejněnými v tomto deníku, které informovaly o tamním vojenském konfliktu. Poukazoval především na to, že příčinou občanské války je etnická nenávisť namířená

⁴¹⁶ NA, f. USL, k. 136, „Záznam z 28. května 1968“.

⁴¹⁷ NA, f. USL, k. 136, „Charakteristika svazů zahraničních studentů v ČSSR“, [1968].

⁴¹⁸ Tamtéž.

⁴¹⁹ KLÍMA, Vladimír: *Nigérie*. Praha 2003.

⁴²⁰ UDE, Michael: Nigérie – Biafra, *Rudé právo* 21. srpna 1968, s. 6.

proti kmenu Ibů (také Igbo či Ebo), obývajícimu území Biafry. V článku mimo jiné píše: „Podstata války mezi Nigérií a Biafrou vyplývá z toho, že Nigérijci nenávidí Biařany a angličtí neokolonialisté využívají této nenávisti k prosazování svých zájmů při vykořisťování biaferského nerostného bohatství.“

Pozoruhodná dějinná paralela vznikne vnímáním událostí v Biaře souběžně s proměnou československé společnosti konce šedesátých let. Nový stát vznikl nedlouho před IV. sjezdem československých spisovatelů,⁴²¹ o rok později se Biafra stala mezinárodním symbolem hladu, hrůzy, lhostejnosti velmocí a lidské bezradnosti a krátce nato došlo k sovětské invazi do Československa. V paměti lidí dospívajících na konci šedesátých let může zoufalý boj Biafry, redukováný na zápas o svobodu a suverenitu, rezonovat s pražským jarem a jeho fatálním koncem.⁴²² Tuto paralelu ostatně v pozměněném smyslu naznačuje dodnes známé, a podle mého mínění značně matoucího označování normalizačního Československa za „Biafru ducha“.

Bezprostředně po sovětské invazi totiž vyjádřil levicový francouzský spisovatel Louis Aragon v týdeníku *Les lettres françaises* obavu, aby se Československo nestalo po sovětské invazi „Biafrou ducha“ (orig. „Je me refuse à croire qu’il va se faire là-bas un Biafra de l’esprit.“). S postupující normalizací se z jeho pohledu obavy potvrdily a označení se vžilo jako obecná charakteristika normalizačního období. Normalizační realita se ovšem neomezovala jen na oficiální kulturní a intelektuální sféru, jak zřejmě předpokládal francouzský spisovatel, ale měla mnoho vrstev skrytých, pestrých a myšlenkově bohatých. Aragonovo označení implikovalo představu, že existuje jen jedna sféra společenského života, ta oficiální, a že navíc před rokem 1968 byla snad v Československu svoboda a demokracie, což se radikálně rozchází z historickou

⁴²¹ IV. sjezd československých spisovatelů se konal od 27. do 29. června 1967 a je svým kritickým vyzněním pokládán za jeden z počátků nebo za předzvěst pražského jara. Řada spisovatelů (Václav Havel, Alexandr Kliment, Milan Kundera, Pavel Kohout, Ludvík Vaculík, ad.) ve svých projevech vyjádřila ostrou kritiku komunistického režimu a kulturní politiky.

⁴²² Noticka, podepsaná redakční zkratkou boz, upozorňovala na nové vydání knihy *Příběh Biafry* Frederika Forsytha, viz [Bohdan Zilynskyj]: Ďasův knižní kapsář, *Dějiny a současnost* 10/2012, s. 48.

skutečností.⁴²³ Tato úvaha již sice odbíhá od stanoveného tématu práce, nicméně ukazuje, že jepičí život malého afrického státu v symbolické rovině zůstává ve společenském povědomí nějakým způsobem dosud přítomen.

Protesty proti postupům nigerijské federální vlády organizovali také studenti Filozofické fakulty UK sdružení v recesistickém spolku Societas Cosmopolitica (SC), založeném na jaře roku 1968.⁴²⁴ Základní myšlenkou spolku byla negace „národní i národnostní příslušnosti“ a „všechny projevy nacionalismu a rasismu zde byly pokládány za anachronismy“. Skupina měla asi dvacet členů, mezi něž mimo jiné patřil Jaroslav Suk, Michal Staša, Alexander Langer nebo syn španělských emigrantů žijících v Sovětském svazu Enrique Quesada. Studenti vybírali peníze pro hladovějící v Biafře a před sovětským velvyslanectvím a československým ministerstvem zahraničních věcí uspořádali 24. dubna 1968 demonstraci proti dodávkám československých a sovětských zbraní nigerijské vládě.⁴²⁵ V akcích na podporu Biafry se výrazně angažovala mimo jiné Petruška Šustrová.⁴²⁶

Radikální levicovní studenti byli aktivní i při řadě dalších akcí. Většina členů této skupiny se na konci roku 1968 stala jednou z buněk nově vznikajícího Hnutí revoluční mládeže (HRM).⁴²⁷ Hnutí kladlo v ideové rovině důraz na politickou a hospodářskou

⁴²³ Proti označování normalizačního Československa „Biafrou ducha“ se ohradil již o dost dříve historik Jaroslav Cuhra při svých vystoupeních v médiích nebo v úvodníku historické revue *Dějiny a současnost* č. 4/2004, s. 1.

⁴²⁴ O této skutečnosti informoval mimo jiné krátkou notickou časopis *Universita Karlova*, roč. XIV, č. 17/1968.

⁴²⁵ PAŽOUT, Jaroslav: *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*. Praha 2008, s. 214.

⁴²⁶ PAVELKA, Zdenko: *Petr Uhl: dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Praha 2013, s. 128.

⁴²⁷ Hnutí revoluční mládeže (HRM) – radikálně levicová (pochopitelně ale v jiném slova smyslu, než v jakém toto spojení používám u J. Langa), především studentská skupina, založená po neúspěchu listopadové studentské stávky roku 1968. Celkem jí prošlo okolo stovky členů, mj. Jaroslav Bašta, Egon Čierný, Ivan Dejmal, Jan Frolík, Petr Lukačovič, Felipe Serrano (syn španělských politických emigrantů, redaktor nakladatelství Melantrich, bratr Dely Serrano), Petruška Šustrová, Jaroslav Suk, Petr Uhl, ad. Skupina byla infiltrována agentem StB, proto se na konci roku 1969 rozpustila, ale represí neunikla. Většina členů byla pozatýkána na konci roku 1969 nebo na jaře 1970, držena ve vyšetřovací vazbě a na jaře 1971 souzena za „podvracení republiky“. Proces měl velkou publicitu v

samosprávu, na boj proti establishmentu, na protikonzumní hodnoty a na jednotu celého světa se zvláštním důrazem na solidaritu s třetím světem. Ve svém zakládajícím manifestu⁴²⁸ se přihlásili k Trockého myšlence „permanentního revolučního procesu“ a „světové revoluce“, ke spolupráci s jinými opozičními silami ve východní Evropě, s levicovými radikály na Západě i s revolučním hnutím ve třetím světě.

Solidaritu se třetím světem prokázali také tím, že protestovali proti vydání několika opozičních barmských studentů z východního Německa úřadům jejich země, které byly známy svou brutalitou uplatňovanou proti opozici. Na případ ohrožených Barmánců, kteří měli být vyhoštěni, upozornili české studenty jejich krajané, studující v Československu. Šlo o barmský studentský pár, který byl kvůli svému maoistickému přesvědčení v kontaktu se Zbyňkem Fišerem (pseud. Egon Bondy) a jeho diskusním kroužkem *Názorové sdružení levice*.⁴²⁹ Na jejich podporu vznikl Výbor solidarity československých a zahraničních studentů s barmskými studenty, který vydal 31. května 1969 prohlášení,⁴³⁰ v němž jeho autoři odhalovali pozadí případu odehrávajícího se ve Východním Německu, poukazovali na to, že dochází k porušování mezinárodních zvyklostí a zásad proletářského internacionalismu.

Jádrem sporu byla skutečnost, že barmští studenti si ve východním Německu, stejně jako ostatní tamější zahraniční studenti, založili svůj svaz. Ačkoliv ani nestačil začít vyvíjet nějakou politickou činnost, barmská vláda se proti tomu ohradila, protože pro ní byla jakákoliv organizovaná činnost nepřijatelná. Vláda Německé demokratické republiky svaz nejprve na barmský nátlak zakázala, studenty následně vyloučila ze studia a některé násilně deportovala do Barmy. Prohlášení výboru solidarity končilo

zahraničí; Petr Uhl byl odsouzen na čtyři roky, Sibylle Plogstedtová a Jaroslav Bašta na dva a půl roku, dvanáct dalších členů HRM na jeden až dva roky odnětí svobody, tři byli odsouzeni podmíněně a jedna ze souzených byla obžaloby zproštěna. Proces s HRM byl prvním normalizačním soudním procesem proti opozici.

⁴²⁸ PAŽOUT, Jaroslav: *Hnutí revoluční mládeže 1968–1970. Edice dokumentů*. Praha 2004, s. 41–43.

⁴²⁹ PAVELKA, Zdenko: c. d., s. 158. *Názorové sdružení levice* byla diskusní levicová platforma existující od jara do podzimu roku 1968.

⁴³⁰ PAŽOUT, Jaroslav: *Hnutí ..*, c. d., s. 43–45.

zvoláním: „At’ žije mezinárodní solidarita mládeže Afriky, Asie a Latinské Ameriky a mládeže zemí východní Evropy! At’ žije mezinárodní solidarita všech utlačovaných celého světa!“

Akce na podporu Barmánců vyvrcholily 10. června 1969, kdy se konala demonstrace před velvyslanectvím Německé demokratické republiky. Demonstraci nepořádalo Hnutí revoluční mládeže, ačkoliv jich většina na demonstraci byla, ale výbor solidarity; členové Hrmu přečetli protestní dopis a předali ho zaměstnancům velvyslanectví, a také zde zazpívali Internacionálu. Shromáždění se zúčastnilo asi třicet lidí, včetně skupiny barmských maoisticky orientovaných studentů, kteří donesli transparenty, ale pak se z obavy před možnými sankcemi raději stáhli. Skupinka protestujících později přešla před budovu barmské ambasády, kde se rozešla.⁴³¹

Podle vzpomínek Petra Uhla⁴³² byl on sám od dob svých studií na přelomu padesátých a šedesátých let v kontaktu s několika frankofonními zahraničními studenty, spíše než pro jejich politické názory je vyhledával kvůli možnosti promluvit si s někým francouzsky. Uhl byl od svého dětství frankofonní a jeho postupná orientace na francouzské prostředí byla určující pro jeho politickou formaci a myšlenkový svět. Od poloviny šedesátých let udržoval vztahy s francouzskými radikálně levicovými studenty, především s Alainem Krivinem, který se stal koncem šedesátých let významnou postavou formujícího se hnutí.

Solidarita se třetím světem, deklarovaná v prohlášení Hnutí revoluční mládeže, byla motivována podle Uhlových slov především odporem k vietnamské válce. Demonstrace proti ní ale byly výjimečné; v únoru 1968 se uskutečnil protestní pochod brněnských studentů, který měl za cíl americkou ambasádu, hlavním protiválečným heslem bylo „Válka je vůl.“⁴³³ Druhý den po příchodu do Prahy se brněnští studenti sešli k besedě v Klubu přátelství mládeže s vietnamskými studenty. V dubnu téhož roku se konal další pochod, tentokrát organizovaný středoškolskými studenty a mířící

⁴³¹ PAŽOUT, Jaroslav: *Mocným ...*, c. d., s. 223.

⁴³² Rozhovor Petra Uhla s Martou Edith Holečkovou 11. října a 20. října 2017, soukromý archiv autorky.

⁴³³ *Fórum zahraničních studentů* 3/1968

ze Staroměstského náměstí opět k americké ambasádě.⁴³⁴ Tato druhá, jinak poklidná demonstrace byla narušena skupinkou vietnamských studentů, kteří strhli z ambasády americkou vlajku a státní znak. Vlajku následně hodili do Vltavy. Za tento incident se organizátoři zaměstnancům zastupitelského úřadu omluvili a dodali jim vlajku náhradní.⁴³⁵

Mezi československými studenty, na rozdíl od jejich západních kolegů, téma odporu k vietnamské válce téměř nerezonovalo, mimo jiné proto, že zdejší studenti řešili úplně jiné problémy. Vzdálený konflikt tu byl vnímán jako soupeření dvou velmocí, s nimiž nebylo možné se identifikovat, nikoliv jako „národně-osovobozenec“ boj. Ojedinelé protesty proti vietnamské válce byly motivovány spíše pacifismem.

Do konfliktů navíc přerůstalo i vzájemné napětí mezi skupinami cizích studentů, které bylo odrazem vyhrocených vztahů mezi jejich zeměmi nebo na vnitropolitické scéně v jejich vlasti – například studenti z arabských zemí, hlavně Egyptané a Sýřané, se štěpili podle sympatií k egyptskému prezidentovi Gamálu Násirovi. Domácí vnitropolitické napětí se odráželo i mezi dalšími studentskými skupinami, například mezi Etiopany, kteří se přeli v otázce osamocení Eritree, nejen mezi sebou, ale i se studenty ze Somálska.⁴³⁶ Kmenové animozity se promítaly do vztahů mezi studenty z Keni; ve svazu studentů ze Sierra-Leone nastal také rozkol poté, co v zemi došlo k vojenskému převratu. Část studentů se přiklonila k nové vládě, druhá část byla „silně pročínsky orientovaná“. Problémy existovali mezi studenty z Konga, část z nich se pokládala za „lumumbovce“, jiná část naopak podporovala vládní stranu. Také jemenský svaz se rozštěpil na dvě frakce a obě skupiny se hádaly o to, která je více pokroková.

Problematickou a ohroženou skupinu představovali indonéští studenti. V materiálech státní bezpečnosti⁴³⁷ z počátku šedesátých let, které reagovaly na

⁴³⁴ PAŽOUT, Jaroslav: *Mocným...*, c. d., s. 165.

⁴³⁵ *Rudé právo*, 28. dubna 1968.

⁴³⁶ NA, f. USL, k. 136, „Charakteristika svazů zahraničních studentů v ČSSR“, [1968].

⁴³⁷ ABS, f. OB – HK, sign. 229, „Záznam o poradě k problematice zahraničních studentů z KS“, 22.

vzrůstající počet zahraničních stipendistů a hovořily o chystané speciální vysoké škole pro cizí studenty, jsou jednotlivé studentské skupiny opatřeny stručnou charakteristikou. Indonéští studenti patřily z jejich pohledu mezi bezproblémové a „pokrokové“. Jako jejich kolegové jiných národností také oni byli v pravidelném kontaktu se svou ambasádou a ve většině případů byli stoupenci vůdce země Sukarna.

Tato lojalita se projevila na podzim roku 1965. Tehdy došlo v Indonésii k neúspěšnému pokusu o komunistický puč a vládu v zemi převzala armáda, vedená generálem Suhartem. Představitelé vojenských složek využili puče jako záminky k likvidaci komunistické strany a k masakru civilního obyvatelstva. Na jaře následujícího roku byl první indonéský prezident Sukarno donucen abdikovat a předat vládu generálu Suhartovi; v zemi vypukla občanská válka. Indonéští studenti v Československu si v reakci na domácí krizi založili svůj svaz, jeho členy se stalo asi šedesát studentů, kteří byli Sukarnovy příznivci a postavili se proti „generálské vládě“ a jejím metodám. Neuznávali zastupitelský úřad Indonésie v Praze a třikrát odmítli podepsat prohlášení, v němž by uznali novou vládu a požádali o dočasný politický azyl v Československu.

Podle někdejšího indonéského studenta Soeengena Soejono⁴³⁸ jejich skupinu zaštitila Universita 17. listopadu a Červený kříž, který jim zajistil bydlení v ubytovně v Žitné ulici. Všem, kteří o to požádali, bylo uděleno právo trvalého pobytu bez státní příslušnosti. Skupina Indonésanů se podle interních zápisů univerzity začala také polarizovat, protože část se přikláněla na „pročínskou“ stranu. Podle zprávy univerzity se u části studentů objevovala „emigrantská psychóza“ – návrat do vlasti se stával vidinou i za podmínek partyzánského boje.⁴³⁹ Tento student se pro studium v Československu rozhodl v podstatě náhodou: podle jeho tvrzení odcházela většina jeho vrstevníků studovat na vysoké školy do Japonska, které se zavázalo, v rámci poválečných reparací, k poskytování stipendií studentům z Indonésie. Jemu se ale do

června 1961.

⁴³⁸ Rozhovor se Soeengem Soejono vedla Marta Edith Holečková 17. října 2017, soukromý archiv autorky.

⁴³⁹ NA, f. USL, k. 136, „Charakteristika svazů zahraničních studentů v ČSSR“, [1968].

Japonska nechtělo a byl svým učitelem upozorněn na možnost studia v Evropě, konkrétně právě v Československu, které v té době budovalo vzájemné vztahy s Indonésií. Soengeng Soejono se po studiích oženil s Čěškou a zůstal v Praze, do Indonésie se dostal až v polovině devadesátých let. Pracoval v různých profesích, včetně manuálních.⁴⁴⁰

Jak je patrné, vnitřních pnutí ve studentských svazech existovala celá řada a pro zástupce univerzity bylo často naprosto nepřehledné, co je podstatou sporu, kdy je politická orientace jeho skutečným jádrem a kdy naopak slouží jako zástěrka osobních antipatií. Některé domácí politické konflikty byly také lépe čitelné než jiné, např. u kmenových animozit mezi studenty z Keni bylo vedení USL spíše zmatené a nedokázalo se zorientovat v nepřehledné situaci. Komplikované bylo také řešení sporů, které zrcadlily politické zvraty v domovských zemích studentů, jak jsem se pokusila ukázat na příkladu studentů z Biafry, Indonésie a některých dalších zemí.

Zahraniční studenti se nepolitizovali jen v rámci svých studentských svazů. K nelibosti nejen představitelů University 17. listopadu se scházeli také k veřejným protestním shromážděním. Několik se jich konalo hned zkraje šedesátých let v reakci na smrt Patrice Lumumby a na situaci v Alžírsku. Další manifestace se konala například 26. listopadu 1964⁴⁴¹ před budovou zastupitelského úřadu Spojených států amerických. V tento den se zde sešla podle odhadů skupina asi sto padesáti až dvou set afrických studentů, která byla doplněna i o studenty z arabských zemí a Číňany. Studenti rozbíjeli okna, vykřikovali protiamerická hesla a asi po čtvrt hodině přešli k britské ambasádě, odtud pak na Staroměstské náměstí, kde se rozešli.

Demonstrace reagovala na tehdejší události v Kongu – o dva dny dříve došlo poblíž Stanleyville (dnes Kisangani) k výsadbku belgických vojáků, kteří osvobodili osmnáct set evropských rukojmí, které drželi v zajetí jednotky povstalců. Jednání studentů se řešilo na zasedání disciplinární komise University 17. listopadu, která přijala toto stanovisko: „Organizátoři demonstrace porušili povinnost zachovávat

⁴⁴⁰ Rozhovor se Soengengem Soejono vedla Marta Edith Holečková, 17. října 2017.

⁴⁴¹ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1682, inv. č. 26, 1963–64, obecné.

československý právní řád tím, že vyzvali k demonstraci na ulici, při níž došlo k poškození cizího majetku. (...) Na jejich omluvu je možno uvést situaci vzniklou v Kongu, ale naproti tomu je třeba mít na mysli, že představitelům tohoto svazu byla dána plná možnost a příležitost, aby legálními prostředky zaujali a vyjádřili své stanovisko k situaci v Kongu. Rektorem university jim bylo slíbeno, že budou moci své stanovisko vyjádřit tiskem, rozhlasem i v televizi, a rovněž jim byla povolena protestní demonstrace v klubu.⁴⁴²

Politickým postojům zahraničních studentů byla věnovaná zvýšená pozornost v době pražského jara. U arabských studentů panovaly v souvislosti s obrodným procesem obavy, že Československo změní svůj postoj k Izraeli,⁴⁴³ nicméně až na podobné drobné výhrady a obavy souzněli studenti s novými náladami ve společnosti. Zahraniční studenti University 17. listopadu byli zastoupeni ve Svazu vysokoškolského studentstva, který byl založen 25. května 1968.⁴⁴⁴

Obrodným procesem se zabývala debata pořádaná na jaře 1968 v Klubu přátelství.⁴⁴⁵ Zúčastnili se jí představitelé československých i zahraničních studentů a tři redaktorky listu zahraničních studentů, který také o debatě informoval. Diskutovány byly dvě otázky – názor přítomných na aktuální dění v Československu a vize budoucí spolupráce organizací zahraničních a československých studentů. Z publikovaných vyjádření je znatelný optimismus, který byl zřejmě společný i ostatním segmentům společnosti.

Podle zpráv zachycujících nálady mezi zahraničními studenty⁴⁴⁶ po srpnové

⁴⁴² NA, f. USL, k. 207, „Disciplinární řízení na USL – uzavřené záležitosti dle osob nebo incidentů 1963–71: Záznam o zasedání disciplinární komise dne 15. 12. 1964 k projednání disciplinárního řízení s organizátory demonstrace před velvyslanectví Belgie, USA a Velké Británie dne 26. 11. 1964“.

⁴⁴³ NA, f. USL, k. 136, „Charakteristika svazů zahraničních studentů v ČSSR“, [1968].

⁴⁴⁴ PECKA, Jindřich – PREČAN, Vilém: *Proměny Pražského jara 1968–69. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti*. Brno 1993; *Fórum zahraničních studentů* 7/1968.

⁴⁴⁵ Velké změny kolem, *Fórum zahraničních studentů* 6/1968.

⁴⁴⁶ NA f. USL, k. 136, inv. č. 261, „Stručná charakteristika práce svazů zahraničních studentů v roce 1968“, nedatováno.

invazi, považovaly jí dvě třetiny studentů za „ránu do týla rozvojovým zemím“. Tento postoj nesdílela většina Arabů, Vietnamci a někteří jednotlivci. Většina zahraničních studentů byla invazí šokována, protože pokládali socialistické uspořádání společnosti za ideální, „pokrokové“ a respektující humanitní zásady, viděli v socialismu „budoucnost lidstva“. „Elita“ zahraničních studentů vnímala srpnové události jako zásadní formativní zážitek pro studentské hnutí, které se aktivizovalo v pravý čas a na pravém místě, aby ukázalo svornost dělníků, studentů a inteligence vůbec. Proto by měli českoslovenští studenti nadále prosazovat svůj požadavek na spolupodílení se na řízení a správě společnosti. Za tuto „elitu“ byla pokládána malá skupina studentů, kteří „zvládli do značné míry i otázky vědeckého světového názoru a dospěla k určitému politickému přesvědčení, provádí rozbor situace jak světového studentského hnutí, tak i [...] studentských událostí u nás“. Tito lidé se tedy orientovali v politice a přemýšleli o ní, nejednali a nevytvářeli si úsudek zřejmě jen pod vlivem emocí a okolí.

Na podzim roku 1968 uspořádali zahraniční studenti slavnostní večer k připomenutí padesátého výročí vzniku Československa, na němž „biaferští studenti vystoupili s velmi působivým, symbolickým „tancem per“, který se tančí před bojem, a vložili pera i k obrazům soudruhů Svobody a Dubčeka, které přinesli na jeviště, aby jim pomohla k vítězství“. Někteří studenti se ze solidarity s představiteli obrodného procesu přihlašovali na „dubčekovské směny“ – pracovali jako brigádníci na stavbách v Krči a na Proseku, byli na chmelových a bramborových brigádách v JZD Točnick, přispěli finančními dary na Fond republiky, atd.⁴⁴⁷

K velkému vzepětí a vzájemnému sbližování mezi domácími a zahraničními studenty docházelo po smrti Jana Palacha. Bezprostředně po jeho smrti vyšlo zvláštní číslo studentského časopisu Fórum zahraničních studentů, které na tuto událost reagovalo.⁴⁴⁸ V pátek 17. ledna 1969 se uskutečnilo celouniverzitní shromáždění, na němž se sešli učitelé, studenti a zaměstnanci University 17. listopadu a připojili se k prohlášení vědecké rady Filozofické fakulty UK, které bylo adresováno ÚV KSČ.

⁴⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁴⁸ *Fórum zahraničních studentů*, zvláštní číslo, 22. ledna 1969. Dostupné na webu Libri prohibiti, nezávislé knihovny a čítárny, www.libpro.cz.

Prohlášení vyjadřovalo rozhořčení nad poměry v zemi, které donutily mladého člověka sáhnout si na život. Někteří zahraniční studenti ho považovali za hrdinu boje za svobodu, pro jiné nebyla jeho oběť „revolučním postojem, ale měla smysl“,⁴⁴⁹ všichni se ale bezvýhradně shodovali na tom, že nelze jeho čin zlehčovat. Většina oslovených studentů se zúčastnila smutečního průvodu Prahou 20. ledna 1969, kyperští studenti donesli věnec, ostatní květiny. Jeden arabský student napsal báseň Vzpomínka na Jana Palacha. Redakce časopisu zaslala soustrastný telegram matce Libuši Palachové, předsedovi Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy Michaelu Dymáčkovi a studentům filozofické fakulty.⁴⁵⁰ Časopis ve stručném biogramu také informoval o tom, kým byl Jan Palach a přinesl stručný výčet pietních akcí a hladovek, které se udály krátce po Palachově činu. O dva dny později, 22. ledna, se uskutečnilo pietní setkání v Klubu přátelství mládeže, jehož se zúčastnili představitelé University 17. listopadu Jaroslav Martinic a Vladimír Štěpánek, místopředseda Svazu vysokoškolských studentů Čech a Moravy Ivan Reus, delegace studentů z FF UK a zahraniční studenti.⁴⁵¹ Studenti z Biafry, Kamerunu, Barmy, Indonésie a dalších zemích „vyjádřili solidaritu českým kolegům a pochopení pro jejich boj, který je součástí pokrokového hnutí studentů ve světě“.

K dalším větším protestním shromážděním docházelo v roce 1971 v reakci na situaci v Súdánu, kde po sedmnáctileté občanské válce tento konflikt kulminoval. Tyto akce bývali ale zaštiťovány vedením University 17. listopadu, zřejmě ve snaze předejít živelným studentským manifestacím.

FÓRUM ZAHRANIČNÍCH STUDENTŮ

Střetávání odlišných světů přinášelo řadu konfliktů svědčících o nepřipravenosti naší společnosti otevřít se lidem pocházejícím z jiných částí světa. Rasismus a xenofobie české společnosti nebyly ve své době veřejně reflektovány, otevřeně a

⁴⁴⁹ NA, f. USL, k. 136, inv. j. 261, „Stručná charakteristika práce svazů zahraničních studentů v roce 1968“, nedatováno.

⁴⁵⁰ *Fórum zahraničních studentů*, zvláštní číslo, 22. ledna 1969.

⁴⁵¹ *Fórum zahraničních studentů* 2/1969.

hlavně veřejně se o něm začínají cizí studenti zmiňovat až v roce 1968 na stránkách studentského časopisu Fórum zahraničních studentů.⁴⁵² V lednu toho roku ho začala jako měsíčník vydávat Universita 17. listopadu spolu s vysokoškolskou radou ÚV ČSM v nákladu čtyř tisíc kusů; výroba jednoho čísla vyšla přibližně na deset tisíc korun. Podle zápisu z jednání redakční rady⁴⁵³ jej ale vydávala jen univerzita samotná, mládežnická organizace „při vydávání vůbec nespolupracuje vzhledem ke známé situaci v ČSM a ve studentském hnutí [...]“. List byl zaslán předplatitelům na koleje, do studijních středisek, do Klubu přátelství a také byl zaslán absolventům československých vysokých škol, pro některé z nich býval „jediným spojením s naší zemí, z něho se dozvídají o našem životě a časopis jim pomáhá, aby nezapomínali češtinu“.⁴⁵⁴ Časopis stál padesát haléřů, roční předplatné činilo pět korun.

Časopis měl novinový formát, každé číslo mělo čtyři stránky, vycházel desetkrát ročně, s výjimkou srpna a září. Celkem vyšlo osmnáct čísel a jedno číslo zvláštní, věnované Janu Palachovi. Jak uvádím výše, toto číslo se odlišovalo svým vzhledem od běžného formátu Fóra a vyšlo jako okamžitá reakce na Palachovo úmrtí; Janu Palachovi bylo věnované také řádné, únorové číslo Fóra zahraničních studentů.⁴⁵⁵

Redakční radu tvořilo patnáct osob,⁴⁵⁶ včetně zahraničních studentů, předsedala jí cizími studenty velmi oblíbená pedagožka a překladatelka Marie Drbalová,⁴⁵⁷

⁴⁵² Ačkoliv studentský list vycházel ve vysokém nákladu, není dnes běžně dostupný ve veřejných knihovnách. Moje excerpty vychází ze svazků uložených ve fondu univerzity, viz NA, f. USL, k. 159, inv. č. 308 a NA, f. USL, k. 160.

⁴⁵³ NA, f. USL, k. 160, „Interní zpráva pro s. kvestora Boleslavského“, [červen 1968].

⁴⁵⁴ NA, f. USL, k. 160.

⁴⁵⁵ *Fórum zahraničních studentů* 2/1969.

⁴⁵⁶ V červnu 1969 členy redakční rady byli: Meer Hassan Ally, Richard Baneck, St. Dolinová, Marie Drbalová, Kostas Grekos, Miloslav Hájek, Vijaj Kumar, Adnan Marhaba, Jiří Matějka, Josef Polívka, Yan Suojono (jedná se o již citovaného Soengenga Soejono), Stanislav Ulver, Dagmar Vaněčková, Juan Frutos Verdecia, Oldřich Vít. NA, f. USL, k. 160.

⁴⁵⁷ Marie **Drbalová** (1906–1996) pedagožka a skautská vedoucí, vystudovala FF UK a výuce zahraničních studentů se věnovala ještě před založením USL. Viz HOZNAUEROVÁ, Libuše – SAJVERA, Bohuslav – NOUZÁKOVÁ, Anna: *Osobnosti Zásmycka*, Zásmyky 2007.

odpovědnou redaktorkou byla novinářka Dagmar Vaněčková.⁴⁵⁸ V několika posledních číslech vyšlo několik článků v anglické, francouzské a španělské mutaci. Za anglickou redakci odpovídal Zdeněk Ryston, za francouzskou a španělskou Gisela Slouková. Časopis vycházel do října 1969. V dopise autorům-spolupracovníkům z 31. října 1969 oznámila vedoucí redaktorka Dagmar Vaněčková spolu s předsedkyní redakční rady Marií Drbalovou, že „časopis byl s okamžitou platností zrušen“.⁴⁵⁹ Rozhodnutí o zastavení Fóra zahraničních studentů vydal ministr školství Jaromír Hrbek.

K vydání bylo připraveno i listopadové číslo 9/1969, ale již nestačilo vyjít.⁴⁶⁰ Toto číslo mělo mimo jiné přinést vzpomínky pamětníka Josefa Šárky na 17. listopad 1939 a zprávu o tehdejších událostech. Plánovaný byl také rozhovor s cejlonským režisérem Piyasiri Gunaratnou, který vystudoval FAMU, oženil se s Češkou a vrátil se do své domoviny.⁴⁶¹ Připravována byla anketa o 17. listopadu, reportáž z Kypru od docenta Vladimíra Štěpánka a fejeton o českém pivu.⁴⁶²

Posláním časopisu bylo pomoci zahraničním studentům v Československu s poznáváním nového prostředí a zároveň měl časopis přiblížit československé veřejnosti cizí studenty, země jejich původu, jejich kulturu, a podobně. Svým profilem, charakterem i vzhledem lze tento list řadit spíše vedle časopis Student nebo Universita Karlova, nikoliv do pestré škály studentských časopisů vycházejících od poloviny šedesátých let, jako byl například Buchar, Elixír a další. Tyto časopisy vycházely pod hlavičkou fakultních výborů ČSM v nákladu několika set výtisků, rozmnožených cyklostylem nebo rotaprintem (malooffsetový tiskový stroj). Měly nedostatek technického a materiálního zabezpečení a malý okruh dopisovatelů z řad studentů. Často se stávaly platformou nonkonformních až opozičních myšlenek, což do jisté míry platí i pro Fórum zahraničních studentů, jehož otevřenost celospolečenským

⁴⁵⁸ Dagmar **Vaněčková** (1933–2015), v roce 1980 emigrovala do Rakouska, v exilu se stala spolupracovnicí Rádia Svobodná Evropa a exilového časopis *Listy*.

⁴⁵⁹ NA, f. USL, k. 160.

⁴⁶⁰ Tamtéž.

⁴⁶¹ Po roce 1989 se oba Československa vrátili, donuceni vnitropolitickou situací na Srí Lance.

⁴⁶² NA, f. USL, k. 159.

problémům souvisela s dobovou atmosférou a specifickou skupinou studentských přispěvatelů.

Vedení univerzity vkládalo do časopisu velká očekávání, v jejím organizačním řádu se například psalo, že Fórum zahraničních studentů „se musí stát významnou součástí výchovného procesu a ovlivňování zahraničních studentů v duchu zásad socialistické společnosti, internacionalismu, mírové koexistence, a v rámci spolupráce s rozvojovými zeměmi součástí rozvoje a styků a vztahů k nim“.⁴⁶³ V posledních číslech vycházely některé texty v angličtině, francouzštině a španělštině. Studenti dostávali prostor pro své komentáře zejména v rubrikách „Studentský dialog“ a „Čti a piš“, kde upozorňovali na problémy se vzájemným soužitím na vysokoškolských kolejích a na další obtíže, s nimiž se musejí potýkat.⁴⁶⁴ V časopise se také objevovaly zprávy o úspěšných studentech a jejich kariérách.

Časopis otiskl také rozsáhlou diskusi o rasismu nazvanou Skvrna na lidství.⁴⁶⁵ Debaty se zúčastnili zástupci vysokých škol (student Českého vysokého učení technického, vyučující University 17. listopadu), vědeckých institucí (Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii, Ústav marxismu-leninismu pro vysoké školy), čeští i zahraniční studenti a členové redakce. Debatující nejprve hledali definici rasismu a rasy, příčiny rasismu a poukazovali na odlišnosti v různém typu spravování koloniálních území, které byli podle jednoho z nich podstatou v nerovném zacházení s místními obyvateli. Podle Romana Raczynského z ÚMPE bylo nejvíce konfliktů na územích pod britskou správou, protože tam žili jednotlivé skupiny navzájem izolované a neexistovala zde snaha o „asimilaci domorodců“, jako například ve francouzských, portugalských a španělských koloniích. Asimilací myslel kulturní přizpůsobení se zvyklostem Portugalců, Španělů nebo Francouzů, které mohlo vést k „úřednímu uznání za rovnoprávného“.

Jeden z diskutujících studentů, Le Marboune z Haiti, pokládal za klíčové být

⁴⁶³ NA, USL, k. 134, inv. j. 173, „Organizační řád University 17. listopadu“.

⁴⁶⁴ Viz např. *Fórum zahraničních studentů* 3/1968, *Forum zahraničních studentů* 4/1968, ad.

⁴⁶⁵ *Fórum zahraničních studentů* 2/1969.

skutečně otevřený novým věcem, neuzavírat se jako společnost novým vlivům, jak tomu bylo před pražským jarem. Podle jeho názoru nepostačovalo informovat veřejnost, proč jsou v Československu zahraniční studenti, protože by to stejně vypadalo jako propaganda. Důležité bylo nebýt lhostejný k tomu, co se děje i jinde ve světě: „nejde jenom o to, občany informovat, ale otevřít se světu a neupadnout znovu do stoletého zpoždění“. Student Meer Hassan Ally z Guayany připomínal, že i Češi „měli prsty v kolonizaci“ – vzpomínal guayanskou vesnici Bohemia, kterou založili čeští bratři a rozvíjeli zde podle jeho slov obchod s otroky. Roman Raczynski dále upozorňoval na „cikánskou otázku“ v Československu, která je ale podle něj problémem kulturním, nikoliv rasovým. Naproti tomu vyzdvihoval, že v Československu neexistuje „otázka židovská“, protože Židé, kteří zde zbyli po druhé světové válce, se asimilovali. Pokládal názory zahraničních studentů za „příliš černé“, ale rozšířené, a proto je třeba hledat příčiny. V jádru konfliktů mezi československými a zahraničními studenty neviděl rasismus, ale závist: cizinci mohli volně cestovat i v „době nejhlubšího dogmatismu“, byli nezávislejší, měli materiální výhody a vyšší stipendia, více informací, apod. Důležitou příčinou vzájemného neladu byla podle jeho mínění „celková deformace socialismu v Československu za éry Novotného, která se týkala všech oblastí života“.

Vedení univerzity a redaktorky listu uzavřely na konci roku 1967 dohodu se studentskou expedicí Lambaréné, jejíž zpravodaj měl listu pravidelně zasílat zprávy a reportáže. Cílem jejich cesty byla nemocnice Alberta Schweitzera⁴⁶⁶ v Gabonu,⁴⁶⁷ která po smrti svého zakladatele v roce 1965 finančně i materiálně strádala.⁴⁶⁸ Výpravu, která

⁴⁶⁶ Albert **Schweitzer** (1875–1965), alsaský evangelický teolog, filosof, misionář a lékař, nositel Nobelovy ceny míru za rok 1952, který se ve zralém věku rozhodl pro lékařskou dráhu a pro život v džungli. V nemocnici na misijní stanici Lambarené v tehdejší kolonii Francouzská rovníková Afrika se usadil spolu se svou ženou v roce 1913, na její provoz vydělával přednáškovou činností a varhanními koncerty, při kterých interpretoval hudbu Johanna Sebastiana Bacha a Richarda Wagnera.

⁴⁶⁷ Gabon je stát na západním pobřeží Afriky, který získal nezávislost v roce 1960. Na rozdíl od většiny ostatních afrických států nesympatizovalo jeho vedení se socialismem či marxismem a vybralo si cestu „státního kapitalismu“.

⁴⁶⁸ KALFUS, Radim: *Velký doktor. Vzpomínky na dr. Alberta Schweitzera a na Lambaréné*. Hradec Králové

kromě cestovatelského rázu měla i humanitární poslání, zaštil rektor Univerzity Karlovy Oldřich Starý, přednosta neurologické kliniky Fakulty všeobecného lékařství (dnes 1. LF UK).⁴⁶⁹

Skupinu cestovatelů tvořili studenti nebo čerství absolventi Univerzity Karlovy nebo Českého vysokého učení technického. Účastníci byli narození v letech 1939 až 1945, vedoucím výpravy a hlavním lékařem se stal Petr Bartůněk, zpravodajem byl absolvent žurnalistiky Petr Bárta, tlumočnickem Luboš Kropáček, kuchařem a zásobovatelem biochemik Klement Kunz, hlavním řidičem a mechanikem medik Jiří Plaček, kameramanem a fotografem absolvent FAMU Jiří Stöhr, psychologem výpravy byl student psychologie na pražské filozofické fakulty Miloslav Topinka, navigátorem a mechanikem Josef Vavroušek, student strojí fakulty ČVUT.⁴⁷⁰ Cestovatelé byli často hoštěni zaměstnanci československých zastupitelských úřadů, místních univerzit a dalšími oficiálními představiteli. Expedice vyrazila 1. ledna 1968 z Prahy, její trasa vedla osmnácti státy a trvala celkem 257 dní – do Československa se vrátila 13. září 1968.

Cestovatelé dostali od rektora University 17. listopadu propagační materiály a jeho osobní dopis pro rektory afrických univerzit. Měli také navázat kontakt s absolventy československých vysokých škol, což se jim podařilo, jak informovala zpráva otištěná v čtrnáctideníku *Universita Karlova* těsně po návratu výpravy.⁴⁷¹ Petr Bartůněk ve svém článku popisuje setkání v Kongu- Kinshase, kde mu byl, na základě výslovného přání potkat někdejšího studenta československé vysoké školy, přiveden vysoký vládní činitel – poradce prezidenta Alexandr Simba.

Fórum zahraničních studentů dostávalo každý měsíc původní reportáž a fotografie z cesty. Poslední dopis redakci byl datován 21. července 1968 v nigerijském

1988.

⁴⁶⁹ BARTŮNĚK, Petr: Česká expedice do Lambaréné inspirovaná strhujícím příběhem Alberta Schweitzera. *Vita Nostra* 1/2015, s. 21–29, dostupné online <http://nas.lf3.cuni.cz>.

⁴⁷⁰ BARTŮNĚK, Petr: *Za džunglí je Lambaréné*. Praha 1969; BÁRTA, Petr: *Dobrý den, Afriko! Expedice Lambaréné*. Praha 1971.

⁴⁷¹ *Universita Karlova* 1/1968, 8. října 1968.

Lagosu a v časopise byl uveřejněn v zářijovém čísle.⁴⁷² Účastníci expedice kromě jiných médií zasílaly zprávy také do čtrnáctideníku *Universita Karlova*, kde někteří z nich publikovali již před cestou, či byli členy redakční rady. V mém textu spolu oba studentské časopisy komunikují, ale je dobré pamatovat na fakt, že *Fórum zahraničních studentů* mělo oproti *Universitě Karlově* skluz, protože vzniklo až v lednu 1968 a klíčovým posláním pro něj bylo řešit disharmonie ve zdejší studentské komunitě. Zatímco do *Fóra* přispíval jen Luboš Kropáček, v psaní příspěvků do druhého listu se účastníci expedice střídali. Je obtížné a možná nemožné rekonstruovat skutečné motivace členů výpravy, i když jsou v nějaké podobě publikovány v jednom čísle časopisu *Universita Karlova*, zajímavější je všimnout si jejich prezentace. V jednom z prvních čísel tohoto listu, které se výpravě věnovalo,⁴⁷³ vyšla stylizovaná fotografie Petra Bartůňka s tropickou helmou, puškou a zastřeleným nosorožcem. Jednalo se pochopitelně o fotomontáž, svým aranžmá připomínající podobné snímky z XIX. století.

Studentské expedici se ve své době dostávalo velkého zájmu i dalších médií, nicméně na stránkách *Fóra zahraničních studentů* došlo k zajímavé polemice, do níž vstoupil Luboš Kropáček, student z Trinidadu Hugh Alwin Skinner a vyučující z *University* 17. listopadu Jaroslava Chyská. Otazníky nad smysluplností výpravy se objevily poprvé pod názvem *Stop pro expedici*⁴⁷⁴ v zářijovém čísle časopisu. Pro československé čtenáře byl smysl výpravy bezesporný, jak konstatoval Ivan Hanousek⁴⁷⁵ v *Universitě Karlově*, proto byla vzniklá polemika asi překvapivá. Podle Skinnerova mínění byl Schweitzer „koloniální služebník“ a neospravedlňoval ho v autorových očích ani fakt, že „sloužil své koloniální mocnosti bezplatně, a za velkých obětí.“ Poukazoval na některé pasáže z knihy A. Schweitze *Lidé v pralese*, v níž jsou Afričané popisováni mimo jiné jako líní, toužící po penězích a po zisku, ale v práci

⁴⁷² KROPÁČEK, Luboš: Uzavřená hranice. Expedice Lambaréné v Kongu-Brazaville, *Fórum zahraničních studentů* 8/1968.

⁴⁷³ *Universita Karlova* 10/1968, s. 1.

⁴⁷⁴ SKINNER, Hugh Alwin: *Stop expedici*. *Fórum zahraničních studentů* 8/1968.

⁴⁷⁵ *Universita Karlova* 3/1967.

nesamostatní a nespolehliví. Svůj text zakončil prozřením: „svého času jsem se podívoval tomu, že se zde v Československu vyskytuje i mezi studenty společenských věd tolik pokřivených názorů a zmatených představ o černoších. Ale když si uvědomím, že dr. Schweitzer zde byl oslavován jako ochránce Afričanů a že jeho kniha byla vydána sedmkrát v nákladu 40 000 výtisků, už se nedivím.“

Na tyto výhrady reagovala pedagožka Jaroslava Chyská,⁴⁷⁶ která nehájila ani expedici, ani „paternalistické postoje dr. Alberta Schweitzera k Afričanům“, ale vyjadřovala svůj podiv nad lehkostí, s níž se autor dopouštěl podobných zjednodušení, která sám kritizoval. Ve svých dalších příspěvcích student argumentoval tím, že samotné Schweitzerovo dílo je v Gabonu vnímáno jako problematické, v čemž ostatně viděl i příčinu neúspěchu expedice. Řadu nemocí, s nimiž misionář bojoval, zavlékli do Afriky kolonizátoři, a tak není divu, že si s nimi domorodci nedokázali poradit. Naproti tomu existuje tradiční africká medicína, která je účinná proti místním nemocem a nebyť „bílého muže“ v Africe, nebylo by třeba ani evropské nemocnice.⁴⁷⁷

V dalším čísle reagoval Luboš Kropáček příspěvkem nazvaným Hraní na černých i bílých klávesách,⁴⁷⁸ v němž odmítal nazírat na A. Schweitzera jako na „služebníka kolonialismu“, ukazoval jeho jednání v kontextu doby před vypuknutím první světové války s poukazem na motivace, které byly jen etické, byť misionářův pohled byl evropocentrický, v čemž byl „synem své doby“. Ačkoliv název Kropáčkovy textu připomíná zde již zmiňovaný film Drahomíry Vihanové, jeho inspirace je jiná: autor jím odkazuje na jednoho z prvních moderních ghanských buditelů Jamese E. Aggrey,⁴⁷⁹ podle něhož lze vztahy mezi lidmi s různou barvou pleti přirovnat k hudebnímu nástroji: „Můžete zahrát jakoukoliv melodii jen na bílých klávesách. Můžete cosi zahrát i na samotných černých. Ale jen hrou na všechny klávesy dosáhnete plné harmonické síly.“ V době srpnové invaze byli účastníci expedice

⁴⁷⁶ CHYSKÁ, Jaroslava: Myšlenky kontra barva pleti? *Fórum zahraničních studentů* 9/1968.

⁴⁷⁷ SKINNER, Hugh Alwin: Polemika kolem expedice Lambaréné pokračuje: Prozaičtější hledisko? *Fórum zahraničních studentů* 1/1969.

⁴⁷⁸ *Fórum zahraničních studentů* 2/1969.

⁴⁷⁹ James Emman Kwegyir **Aggrey** (1875–1927), intelektuál, misionář a učitel.

zrovna ve Francii, domů se ale vrátili v plném počtu.

Žánrově byl časopis pestrý, přinášel poezii, prózu, reportáže, komentáře, glosy, fejetony a překvapivě často se v tomto studentském listu objevovaly také nekrology. Zahraniční studenti u nás umírali buď na následky „těžké nemoci“,⁴⁸⁰ na mozkovou mrtvici, příp. na následky srdeční choroby, anebo v důsledku nehody, například dopravní,⁴⁸¹ jiný typ ani nebýval specifikován. Konečně i již zmíněný medik Abaseki, předseda svazu nigerijských studentů, zemřel náhle na srdeční mrtvici. Počet úmrtí studentů je překvapivý a o jejich příčinách lze jen spekulovat. Vzhledem k důkladnosti vstupní lékařské prohlídky, kterou musel každý zahraniční student projít, mohly být příčinami zanedbané a dlouhodobě neléčené nemoci z minulosti. O obsahu jednotlivých čísel byl v předstihu informován rektor.⁴⁸²

Kromě tohoto studentského časopisu vycházel také od června 1962 cizojazyčný časopis v anglické a francouzské mutaci nazvaný Solidarity/Solidarité. Do časopisu přispíval například cestovatel a spisovatel Ladislav Mikeš Pařízek, africká zpravodajka Československého rozhlasu Věra Šťovíčková, novinář Rudého práva Jiří Hochman, afrikanista Karel Petráček, a další.⁴⁸³ Mezi autory byli i studenti University 17. listopadu, kteří ve svých příspěvcích popisovali svou zkušenost s životem v Československu. Tyto zkušenosti zde ale byly idealizované, na rozdíl od Fóra zahraničních studentů zde nebyl prostor pro to, sdílet také svou frustraci z nepřátelských reakcí místních občanů. Časopis měl propagační funkci a měl být distribuován v afrických zemích, jeho ohlas byl ale velmi malý.

KONFLIKTNÍ SOUŽITÍ

Přes značnou „osvětovou“ snahu, která se projevovala ve zvýšené knižní a časopisecké produkci, v další umělecké tvorbě a v plánech vysokoškolských orgánů, v obecné rovině integrace cizích studentů do místního prostředí dlouhodobě selhávala.

⁴⁸⁰ Např. student z Etiopie Getahun Kagnew, *Fórum zahraničních studentů* 1/1969.

⁴⁸¹ Např. student ze Sýrie Jarrah Oman Haysam, *Fórum zahraničních studentů* 5/1969.

⁴⁸² VANĚČKOVÁ, Dagmar: Na Universitu 17. listopadu ..., c. d.

⁴⁸³ ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská...*, c. d., s. 66–67.

Při popisu a interpretaci jednotlivých příkladů konfliktních situací je třeba mít na paměti celkovou složitost soužití a omezenou či jednostrannou informaci o incidentech a neporozuměních. Obecně bych rozdělila konflikty do několika kategorií: a) konflikty mezi československými a zahraničními studenty, k nimž docházelo zpravidla na kolejích, v restauracích a nočních podnicích. V pozadí těchto konfliktů stála často závist – cizinci disponovali tuzexovými bony, mohli cestovat na Západ, mívali různé úlevy ve studiu a navíc bývali atraktivní pro místní dívky. Setkávání v neformálních prostředích a konzumace alkoholu dávala československým studentům příležitost si svou frustraci vybit; b) konflikty mezi různými skupinami cizích studentů, které byly založeny na politických sporech, osobních animozitách a frustracích; c) nesouhlas zahraničních studentů (často Afričanů) s tím, jak jsou jejich země, byť v dobré snaze, prezentovány v československém tisku. Studenti se tímto přístupem cítili být uraženi, a jak je zřejmé i ze zprávy člena ÚV KSČ Vladimíra Kouckého z konce roku 1967,⁴⁸⁴ nebylo vlastně jasné, jak správně tento problém uchopit. Negativní stereotyp Afriky jako zaostalého kontinentu, který vkládá naděje do „pokrokových národně-osvobozeneckých hnutí“ se střídal se stereotypem pozitivním, který Afričany konstruoval jako bezstarostné lidi, žijící šťastně ve své naivní nevědomosti. Postoj zdejších médií i pracovníků univerzity prohluboval také paternalistický přístup, který zahraniční studenty sice chápal jako soudruhy, ale přeci jen trochu zaostalé.

Přestože na následujících stránkách hovořím o jednotlivých kategoriích konfliktů podrobněji, jsem si vědoma toho, že v řadě případů bylo soužití přátelské, zahraniční studenti zde zakládali smíšené rodiny, pro mnohé z nich se stalo Československo novým domovem po té, co se nemohli do svých domovů vrátit, jako například Indonésané, anebo se po eskalaci domácích konfliktů do Prahy vrátili po dlouholeté přestávce. U těchto skupin studentů by jistě stálo za hlubší pozornost, nakolik jejich členové zakořenili do československého prostředí, zda tu skutečně našli nový domov, anebo se stali v symbolickém smyslu bezdomovci. Nicméně, konflikty byli

⁴⁸⁴ NA, f. ÚV KSČ, Antonín Novotný I, k. 158, „Koncepce hospodářských styků s H MVZ na období 3. pětiletky a generální perspektivy do roku 1980, II. část, V. Koucký: Některé aktuální otázky vývoje v rozvojových zemích“, 13. prosince 1967.

zachycovány ve zprávách z prostředí univerzity již od počátku, o despektu, s nímž majorita přistupovala k zahraničním studentů, svědčí také označování jazykového střediska v Dobrušce hanlivým názvem „negšule“.⁴⁸⁵ Zpráva lakonicky uvádí, že označení neuráželo jen černošské studenty, ale i studenty arabské a latinoamerické.

Jak jsem již zmínila výše, vedení University 17. listopadu se rozhodlo zřídit studentský klub, v němž se měly konat různé společenské a kulturní akce pro zahraniční i domácí studenty. Toto zařízení, nazvané Klub přátelství mládeže, bylo otevřeno 17. listopadu 1962 a sídlilo v ulici 28. října na Praze 1. Vzájemné setkávání mělo prolomit oboustrannou nedůvěru a izolaci. Založení studentského klubu předcházelo několik veřejných debat se studenty, organizovaných univerzitou. První z nich inicioval vedoucí katedry marxismu-leninismu na univerzitě profesor Hodek a konala se 10. dubna 1962 v Domě pionýrů v Praze na Žižkově. Vystoupil na ní mluvčí maliských studentů Alfa, který údajně „nekriticky obviňoval studenty na Jarově i českou veřejnost z rasismu“. Jeho projev byl zřejmě dosti emotivní, upozorňoval v něm mimo jiné na to, že českoslovenští občané zaměňují kolonialismus za otrokářství a že nelze směšovat různé africké státy. Zahraniční studenti z jiných zemí (Sýrie, Bulharska, Súdánu, Austrálie) s ním nesouhlasili a namítali, že v Československu rasismus neexistuje. Strhla se polemika, v níž byli Afričané kromě jiného kritizováni za své „páskovské vystupování“. Na besedě byli přítomni také dva zaměstnanci Městského výboru KSČ v Praze a nadporučík místního oddělení Veřejné bezpečnosti na Praze 3, „který byl připraven diskutovat k případným dotazům na praxi VB při řešení deliktů mezi zahr[aničními] studenty a našimi občany“. Hovořil o hospodském konfliktu na Jarově, při němž byl zmlácen alžírský student Aissa a Nyeru. Po této rvačce byli zadrženi pouze cizí studenti, což příslušník Veřejné bezpečnosti uznal jako chybu. Mezi řečníky se objevovali převážně studenti z Mali a Guineje.⁴⁸⁶ Debata pak pokračovala 2. května 1962 na stejném místě, byla ale už nápadně mírnější, což

⁴⁸⁵ ABS, f. OB – HK, sign. 229, „Dopis náčelníka Krajské správy Ministerstva vnitra Josefa Cvrčka I. Náměstkovi ministra vnitra Josefu Kudrnovi ze dne 18. července 1962“.

⁴⁸⁶ NA, f. USL, k. 136, inv. j. 136, „Záznam: Beseda o soužití se zahraničními studenty na VŠE“, 11.4.1962.

nepřímo zdůvodnili někteří studenti tím, že byli po minulé akci voláni na své zastupitelské úřady, kde jim byl jejich radikalismus v debatě ostře vytknut. Při této příležitosti byl nejvíce kritizován místní byrokratismus a činnost Československého svazu mládeže.⁴⁸⁷ Zaznívaly výtky, že svazáctví činovníci nepomáhají při pořádání akcí zahraničních studentů a „jejich politická vyspělost a úroveň je velmi malá“. Afričtí studenti si navíc stěžovali na to, že „na každé schůzi se řeší špatné chování Afričanů. Přáli bychom si, aby si nás přestali všímat.“

Důležitá je výhrada zmíněného studenta Alfy, který poukázal na základní neznalosti o Africe, panující (nejen) ve studentském prostředí. Jeho poznámka, vznesená jistě v emocemi nabitě atmosféře, přesto přesně ukazuje na zásadní problém ve vnímání Afriky, který je přítomen i v cestopisné literatuře a v časopiseckých a novinových článcích. Afrika bývala vnímána jako víceméně homogenní kontinent – rozlišovala se její severní, subsaharská a jižní část – bez své vlastní, nekoloniální historie. Na tento problém narážel ostatně i jeden ze studentů, citovaný v knížce *Od Limpopa k Vltavě*, který měl potřebu vyzdvihnout starobylé říše,⁴⁸⁸ existující kdysi (v XI. – XIII. století) na území někdejší Francouzské koloniální Afriky. Vnímání Afriky jako kontinentu bez historie kromě neznalosti souviselo také s tím, že v mnoha tamních kulturách absentovala písemná tradice a dějiny byly předávány sice ústně, ale s velkou přesností. Takovýto způsob uchovávání paměti je ale pro Evropany nezvyklý a nepochopitelný. Navzdory zásadnímu přínosu k poznávání Afriky v publikacích jako *Dějiny Afriky* Ivana Hrbka a jeho kolegů, jejichž práce byla ovšem odborná, zůstávalo společenské povědomí netknuté. Poznatky vědeckého bádání se do obecného společenského povědomí dostávají s velkým časovým odstupem.

Jak jsem zmínila již v části věnované studentským svazům, nebyl veškerý volný čas zahraničních studentů organizovaný a kontrolovaný mládežnickou organizací. Studenti navštěvovali pražské noční podniky a pořádaly večírky na kolejích. Při

⁴⁸⁷ NA, f. USL, k. 136, „Zpráva z pokračování aktivu se zahr[aničními] studenty v Domě pionýrů na Žižkově dne 2. května 1962“.

⁴⁸⁸ LION, Jindřich: c. d., s. 53.

takovémto kontaktu s většinovou společností se často ukazovalo, jak je jejich přítomnost v Československu vnímána a jak je jim československá společnost (ne)nakloněna. Interpretace nejružnějších „hospodských“ konfliktů, k nimž velice často docházelo nejen v Praze, ale i v dalších československých univerzitních městech a studijních střediscích, je poměrně obtížná. Ze zápisů disciplinární komise a dalších správních složek je obtížné určit, na čí straně byla vina, nicméně, vzhledem k dalším souvislostem, lze tvrdit, že řada z nich měla rasistické motivy.

Rasismus se samozřejmě netýkal jen afrických studentů, ale ve stížnostech a zápisech z jednání disciplinární komise se právě tito objevují nejčastěji. Vedle toho byl často tematizován vztah cizích studentů k ženám a alkoholu; v této souvislosti bývají často zmiňováni hlavně studenti ze severní Afriky a Blízkého východu. Téma konfliktů se také objevuje v úzkém vzorku zachovalého archivního materiálu z provenience státní bezpečnosti. V jedné zprávě z počátku šedesátých let⁴⁸⁹ se objevil pokyn nařizující, aby veškeré kriminální delikty, které řeší Veřejná bezpečnost, byly postupovány 2. odboru, který by jich „vhodným způsobem využíval k rozhovoru se studenty“.

V některých případech bylo soužití natolik konfliktní, že bylo voleno radikální řešení, jako u studentů z Mali. Ti se často dostávali do sporů s vedením vysokých škol, hlavně kvůli neúčasti na výuce a stávali se navíc terčem rasově motivovaných útoků.⁴⁹⁰ Situaci nakonec vyřešila maliská vláda tím, že odvolala čtyřicet studentů na jejich vlastní žádost zpět do vlasti.⁴⁹¹ Nejednalo se ovšem o jedinou takto „problematickou“ národní studentskou skupinu. Vedení University 17. listopadu bylo nuceno vést obšírné diskuse také se studenty pocházejícími z Rhodesie, kteří si velmi důrazně stěžovali na zdejší rasismus, předsudky a pokřivené informace o Africe v médiích. Situace se vyostřila po 20. únoru 1964, kdy severorhodeský student elektrotechniky

⁴⁸⁹ ABS, f. OB – HK, sign. 229, „Záznam o poradě k problematice zahraničních studentů z KS“, 22. června 1961.

⁴⁹⁰ NA, f. USL, k. 207, „Disciplinární řízení na USL – uzavřené záležitosti dle osob nebo incidentů 1963–1971“.

⁴⁹¹ ZÍDEK, Petr: *Mali*. Praha 2004, s. 74.

Českého vysokého učení technického Frank Chibezu vypadl či byl vystrčen z vlaku na trati Poděbrady–Praha. Případ byl obestřený řadou nejasností a dlouhodobě poznamenal vztahy Československa se Severní Rhodésíí, která vyhlásila svou nezávislost na podzim téhož roku pod názvem Zambie.⁴⁹² Chibezovi krajané požadovali důsledné vyšetření případu a zvažovali protestní opuštění Československa, kde se cítili ohroženi.⁴⁹³ Severorhodeští studenti nakonec v dubnu odcestovali domů, protože pokládali za pravděpodobnou verzi, že Chibezu z vlaku někdo vystrčil. Československé úřady se přikláněli k možnosti, že byl Chibez „nervově labilní“, protože byl kvůli souvisejícím obtížím dva dny před nehodou hospitalizován, v osudný den nemocnici svévolně opustil a vydal se na cestu vlakem.

Vážně zraněného studenta navštívil 29. února v nemocnici pedagog University 17. listopadu Otakar Jaroch. Podle jeho svědectví Frank Chibezu tvrdil, že byl z vlaku vystrčen omylem studenty, které znal z Poděbrad a s nimiž se během cesty bavil a žertoval. Při vyšetřování se prověřovala i možnost, že se student pokusil o sebevraždu, protože byl podle své ošetřující lékařky psychicky nemocný. Nakonec byl případ označen za nehodu. Tomuto závěru ale Chibezovi krajané odmítali uvěřit.⁴⁹⁴ V Československu není znám nějaký další příklad takto závažného zranění zahraničního studenta.

O podobném případě, ovšem s tragickým koncem, existují doklady z Moskvy.⁴⁹⁵ Na jejím okraji byl na konci roku 1963 nalezen mrtvý ghanský medik Edmund Assare-Addo. Událost vyvolala masovou demonstraci, jíž se zúčastnilo podle odhadů pět set až sedm set lidí, což z ní činilo v tamějším dobovém a společenském kontextu událost mimořádnou. Podle všeho sice student nezemřel násilnou smrtí, ale opilý umrzl, nicméně jeho smrt uvolnila nashromážděnou frustraci z nepřijetí a rasismu mezi

⁴⁹² ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a subsabarská ...*, c. d., s. 226–227.

⁴⁹³ NA, f. USL, k. 207.

⁴⁹⁴ K Franku Chibezovi viz také MUEHLENBECK, Philip: *Czechoslovakia in Africa 1945–1968*. Palgrave Macmillan 2015, s. 170–171.

⁴⁹⁵ HESSLER, Julie: Death of an African Student in Moscow: Race, Politics and the Cold War. *Cahiers du monde russe*, 1–2/2006, s. 33–63.

africkými studenty. Ačkoliv neexistoval žádný důkaz, který by podporoval domněnku o násilné smrti, byla za možný motiv pokládána studentova chystaná svatba s ruskou dívkou.

Jen o něco později, na konci května 1964, byla ve vinohradské hospodě napadena skupina konžských studentů Vysoké školy ekonomické.⁴⁹⁶ Podobné případy se neodehrávaly jen v Praze. Například na konci roku 1963 byl v Bratislavě partou opilců napaden jemenský student farmaceutické fakulty, který se proti zjevné přesile bránil kapesním nožikem a několik útočnicků zranil. Podle vyjádření zastupitelského úřadu jeho země to byl člověk mírné povahy a výborných studijních výsledků. Příslušníci Veřejné bezpečnosti se dostavili na místo incidentu dosti pozdě a skandální bylo, že lékař ve zdravotnickém středisku, kam byl zraněný student převezen, jej odmítl ošetřit a ještě mu nadával. Po krátkém výslechu na místním oddělení Veřejné bezpečnosti byl student propuštěn stejně jako útočníci, kteří mu pak na ulici ještě vyhrožovali.⁴⁹⁷

Na konci roku 1964 se konalo jednání zástupců univerzity se studenty z Afriky.⁴⁹⁸ Zahraniční studenti měli dokumentovat a hlásit případy, kdy byli napadeni, diskriminováni v restauracích a na dalších místech. Nešlo ani tak o zachycování jednotlivostí, ale o postihnutí celkové atmosféry ve společnosti, na níž cizí studenti naráží. Vedení univerzity mělo z pracovníků katedry sociologie vytvořit skupinu, která by se touto problematikou zabývala; závěry výzkumu měly sloužit „československým institucím“, mimo jiné rozhlasu, televizi a tisku, které na jejich základě budou moci poskytovat všestranné a informované zpravodajství o zahraničních studentech v Československu.

Jak dokládají zprávy archivované ve fondu University 17. listopadu, uvedené incidenty nebyly zdaleka ojedinělé a docházelo k nim prakticky od počátků existence univerzity; výjimkou nebyly ani vzájemné střety českých a zahraničních studentů na

⁴⁹⁶ NA, f. USL, k. 137, inv. č. 263, „Dopis prorektora Vladimíra Štěpánka náčelníku městské správy VB pplk. Ticháčkovi z 29. května 1964“.

⁴⁹⁷ Tamtéž, k. 137.

⁴⁹⁸ NA, f. USL, k. 207, „Záznam o jednání s představiteli FEATU dne 22. 12. 1964“.

kolejích. Společné měly většinou to, že napadení z řad zahraničních studentů byli považováni za původce konfliktu, byť třeba čelili přesile bílých domorodců. Rasismus v české společnosti přitom nebyl v polovině šedesátých let téměř vůbec reflektován. Některá vyjádření v novinách se prostě zaklínala jeho neslučitelností se socialismem, jak ilustruje například tento „novinový dialog“. Na čtenářskou otázku,⁴⁹⁹ která byla položena spisovateli Janu Procházce a která se týkala rasismu v české společnosti, odpovídal spisovatel ideologickou konstrukcí, nikoliv poctivou snahou reflektovat společenský problém:

D: „Říká se, že u nás není rasismus... Byla jsem několikrát v tramvaji svědkem ošklivých scén. Lidé se studentů z Afriky bezostyšně vyptávají na tisícová stipendia, která prý dostávají, baví se na jejich účet, ptají se, jak se jim líbí česká děvčata, a přitom jim tykají. Mezi africkými studenty a českými lidmi je zkrátka dost špatný vztah. Čím myslíte, že to je?“

JP: „Rasismus v socialismu je nemyslitelný. Začne-li se v kterékoliv socialistické zemi objevovat, nasvědčují-li některé jevy a fakta, že se tam praktikuje, není něco v pořádku se socialismem dotyčné země. Jsem rád, že naše styky s Afrikou, Asií, Latinskou Amerikou nejsou ani neokolonialistické, ani vyděračské, ale naopak že jsou přátelské, bez jakýchkoliv postranních úmyslů. Fámy neinformovaně zdůrazňují, že naše vnitřní obtíže jsou způsobeny rozdáváním peněz všelijakým Tramtáriím. Nejsem ministrem financí ani ministrem zahraničních věcí nebo zahraničního obchodu, ale nejsem ani úplně neinformovaný. Chci říci, že každá koruna se několikrát obrátí v dlani, než ji kdekoliv a za cokoliv vydáme. Už i Molière věděl, že pomlouvám se čelí nejhůř ze všeho. Kleveta dokáže být ostřejší než dýka. [...] Dnešní svět se však neuvěřitelně smrskl. Všech se stále víc začíná týkat všechno. Kontinenty k sobě mají tak blízko jako nikdy. Stále méně se může jednotlivec, národ, rasa izolovat. Nezbytnost našeho věku je spolupracovat...“⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ PROCHÁZKA, Jan: *Politika pro každého*. Praha 1991, s. 46.

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 47–49. Kniha je druhým, rozšířeným vydáním publikace téhož názvu z roku 1968. Citovaný článek bez názvu vyšel původně v červenci 1965 v měsíčníku *My 1965*, a to v pravidelné rubrice odpovědí Jana Procházky na jeden čtenářský dotaz nebo názor, který byl vždy citován na úvod

Ze všech konfliktních situací byla nejvíce medializovaná ta, k níž došlo v červnu roku 1967. Sám konflikt nepřesahoval formát jiných hospodských rvaček, které bývaly běžné. Shodou náhod se k ní ale nachomýtl populární zpěvák Václav Neckář, a proto získala událost nečekaný rozměr – když studenti-svědci incidentu volali Veřejnou bezpečnost, tak zůstala laxní a teprve poté, co ji na konflikt upozornil právě on, přijela na místo činu. Liknavost policie vyvolala mezi zahraničními studenty značnou nevoli.

Celá záležitost byla rekonstruována takto: devátého června slavili zahraniční studenti složení zkoušek v hospodě poblíž kolejí 5. května a společnost byla napadena sousedními stolovníky. Jeden z cizích studentů proto rychle doběhl na kolej a požádal vrátnou, aby urychleně zavolala Veřejnou bezpečnost. Vrátná volala na nejbližší okrsek, kde jí bylo řečeno, že nikdo nepřijede, dokud nedojde ke zraněním, a ať si to zahraniční studenti vyřeší sami. Teprve když Veřejnou bezpečnost zavolal Václav Neckář, hlídka přijela. Její příslušníci ovšem udělali na kolejích razii mezi zahraničními studenty, přihlíželi tomu, jak jsou mláceni svými českými kolegy, a vyšetřovali i ty cizí studenty, kteří s hospodským incidentem neměli nic společného. Události se dostalo značné pozornosti v médiích, proti způsobu, jakým se to dělo, se však zahraniční studenti ohrazovali.⁵⁰¹

Po tomto konfliktu došlo ke zhoršení vztahu domácích studentů k cizincům, což se projevovalo hlavně na kolejích, kde se objevovali plakáty posílající Afričany domů nebo jim nadávající.⁵⁰² Nahrával tomu i pasivní přístup Československého svazu mládeže a způsob informování v médiích. Problémům s přijímáním cizích studentů v československé společnosti se věnovala dvanáctistránková analýza vypracovaná v

článku.

⁵⁰¹ NA, f. USL, k. 137, „Prohlášení zahr. studentů bydlících na Koleji 5. května, 14. června 1967“; „Generální prohlášení afrických studentů pod vedením jejich Federace Svazů afrických studentů v ČSSR k incidentu mezi některými českými občany a některými africkými studenty dne 9. června 1967“, podepsán předseda a generální tajemník Federace, 29. června 1967; ad.

⁵⁰² NA, f. USL, k. 25, inv. j. 174, „Rozbor situace týkající se vzájemného vztahu naší veřejnosti a našich studentů k zahraničním studentům v Praze“. Předkladatelem zprávy byla Komise pro zahraniční studenty při Vysokoškolském výboru KSČ v Praze, text zpracoval její předseda E. Luža a byl veden jako tajný.

lednu 1968 pro předsednictvo Vysokoškolského výboru KSČ v Praze.⁵⁰³ Konstatovalo se v ní, že konflikty s československými občany představují dlouhodobý problém, který se nedaří řešit.

Toto tvrzení je doloženo zápisem ze dvou besed, které uspořádala Universita 17. listopadu ve dnech 20. října a 9. listopadu 1967 za účasti československých a zahraničních studentů; pozvaní zástupci tisku, rozhlasu a televize se nedostavili. Kritika z řad cizích studentů je tu v mnohém totožná s tím, co zaznívalo na výše zmíněných besedách již před pěti lety. Opětovně popisovali liknavý a nevšímavý přístup příslušníků Sboru národní bezpečnosti v případě, že byli přivolaní k nějaké bitce či napadení za účasti studentů z cizích zemí. Pokud již zasahovali, byli údajně vždy na straně československých občanů, i když ti incident prokazatelně vyprovokovali. Inzultacím byli vystaveni zejména afričtí studenti, v nichž proto narůstal pocit frustrace, že jsou v Československu nevítanými hosty.

Pokud byl skutečným viníkem incidentu zahraniční student, byl jeho poklesek zveličován a stávala se z něj aféra. Universita 17. listopadu byla ve zprávě kritizována za svou pasivitu; o konfliktech se dozvíдалa se značným zpožděním, nezasahovala do jejich řešení a tím neplnila svou povinnost hájit práva zahraničních studentů. Na základě této kritiky byla Universita 17. listopadu ve zprávě pověřena dvěma úkoly: dohlédnout na studentské svazy, aby jednaly s problémovými studenty, a působit na nově příchozí cizince, aby ve vstupním přípravném kurzu pochopili pravidla prostředí, do něž se dostávají. Analýza také kritizovala, že někteří vysokoškolští pedagogové berou výuku studentů z rozvojových zemí jako zbytečnou přítěž – u některých zaměstnanců institucí, organizací a zařízení se projevovala „neochota, povýšenost a byrokratické jednání“.⁵⁰⁴ Zpráva varovala před možnými negativními důsledky tohoto nepřátelského chování: zahraniční studenti se mohou vracet do svých zemích nepřátelsky naladěni, čímž přijde „naše mnoholeté úsilí, práce a investice“ vniveč, a kromě toho mohou nepříznivě ovlivňovat atmosféru ve svém domáckém prostředí, což bude komplikovat práci československých expertů.

⁵⁰³ Tamtéž.

⁵⁰⁴ Tamtéž.

Smýšlení, že Československo na své vztahy s rozvojovými zeměmi materiálně doplácí, případně že cizí studenti „ujídají z našeho hrnce“, bylo zřejmě v tehdejší společnosti značně rozšířené. Zejména koncem šedesátých let pak i články v tisku začaly poukazovat na neefektivnost vynakládaných finančních prostředků v podpoře zahraničních studentů a v obchodování se zeměmi třetího světa, především s Afrikou. Na tyto výhrady polemicky reagoval Miroslav Novotný,⁵⁰⁵ který citoval článek z Literárních listů⁵⁰⁶ nejmenovaného vědeckého pracovníka Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii, jímž byl Jaroslav Šedivý, a ohrazoval se proti jeho závěrům. Šedivý odmítal, aby Československo „dělalo politiku velmocenskou“, protože ta je nejenom nákladná, ale navíc jí Československo nepotřebuje. Otevřeně říkal, že československá zahraniční politika byla přímo propojena s tou sovětskou a kritizoval především prodej letadel nigerijské federální vládě jakožto doklad naší nejdrastičtější velmocenské politiky. Podle jeho soudu se tím Československo „neslavně zamíchalo do konfliktu, který nemá nic společného s třídním či revolučním bojem, do čistě kmenové nacionální války a získala si v pokrokové Africe nehynoucí ostudu“.

Novotný ovšem necitoval jádro Šedivého výhrad, pouze jeho metaforu, v níž bylo Československo přirovnáno k „holce, která si vypůjčila šaty a přišla na popeleční ples svazu skladatelů s dírou na punčoše, takže neustále něco předstírá a pořád něco zakrývá“. Záměrně tak pomínil skutečně problematické obchodování se zbraněmi v nepřehledném a tragickém nigerijském konfliktu a snažil se čtenáře přesvědčovat o tom, že „vzájemná výměna zboží mezi ČSSR a rozvojovými zeměmi je tradičně aktivní v náš prospěch“. Navíc jeho reakce na Šedivého článek vyšla s několikaměsíčním odstupem, takže se dá usuzovat, že byl jeho článek čten bez souvislosti, jako proklamace, která odmítá dialog.

Tato mimoběžnost na sebe reagujících ohlasů je v podstatě podobná tomu již citovanému dialogu Jana Procházky s tázající se čtenářkou. Přesto ale měl Miroslav Novotný potřebu znovu na Šedivého článek reagovat i na počátku roku 1970, tedy po

⁵⁰⁵ NOVOTNÝ, Miroslav: Afrika, my a fakta, *Tribuna* 26. března 1969.

⁵⁰⁶ ŠEDIVÝ, Jaroslav: ... a zahraniční politika? *Literární listy* 8/1968, v Novotného polemice je chybně uvedeno datum 19. 4. 1968, článek ve skutečnosti vyšel v čísle vydaném 18. dubna 1968.

necelých dvou letech.⁵⁰⁷ Opět citoval zmíněnou metaforu a přisuzoval Šedivého postojům podíl na nezájmu sdělovacích prostředků o problémy rozvojových zemí. Kritizoval také prohlášení Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii, které přiznávalo, že ve výzkumu „problematiky rozvojových zemí a styků s nimi“ doházelo k deformacím a také další stanoviska této instituce, publikovaná v časopise *Mezinárodní politika*.

Na tyto kritické postoje, ovšem s patřičným ideologickým vyzněním v duchu nastupující „normalizace“, narážel později i programový dokument o dalším rozvoji University 17. listopadu z počátku sedmdesátých let. Uvádělo se v něm, že „v rozporu se skutečnými příčinami našich hospodářských obtíží, které nebyly veřejnosti komplexně známy, byla zveličována oběť, kterou ČSSR ve formě rozvojové pomoci přináší. Tyto „nesprávné tendence“ ve veřejném mínění byly zesilovány a později v letech 1968–69 přímo vytvářeny působením oportunistických, revizionistických a protisocialistických sil, zejména zneužíváním masově sdělovacích prostředků, které zesilovaly vlnu nacionalismu, šovinismu, v případě rozvojových zemí i rasismu. To se negativně projevilo nejen mezi českými studenty, ale také v nesprávných stanoviscích veřejných a politických institucí“.⁵⁰⁸

Za zmínku stojí, že těchto motivů bylo použito v kampani proti literárnímu historikovi Václavu Černému v rozhlasovém pořadu „Ze zákulisí kontrarevoluce“, vysílaném od 17. do 23. srpna 1970. Některé jeho výroky o zahraničních studentech v Československu byly upraveny tak, aby ukázaly Černého jako člověka smýšlejícího rasisticky.⁵⁰⁹

Mezi studenty se veřejně začalo o rasismu otevřeněji hovořit až v roce 1968, kdy vznikl časopis *Fórum zahraničních studentů*, který podle ohlasů čtenářů vzbuzoval dojem, že zahraniční studenti mohou říkat nahlas, s čím se při svém pobytu v

⁵⁰⁷ NOVOTNÝ, M[iroslav]: Věda o rozvojových zemích a my, *Tribuna* 4. února 1970.

⁵⁰⁸ NA, f. USL, k. 22, „Koncepce rozvoje University 17. listopadu“, nedatováno.

⁵⁰⁹ KREUZIGEROVÁ, Pavla: *Václav Černý: Intelektuál v době normalizace*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2008.

Československu setkávají.⁵¹⁰ Hned druhé číslo přineslo článek Otakara Taufera,⁵¹¹ který vysvětloval, proč je adaptace zahraničních studentů na československé podmínky obtížná – obecně popisoval nepřekvapivé kulturní a sociální rozdíly. Na opakované problémy v soužití na kolejích reagoval článek nekonkrétně popisující střet dvou skupin studentů, kteří byli zřejmě opilí, protože autor článku musel uznat, že „alkohol nemá kladný vliv na zvyšování kulturní úrovně“⁵¹² a dával za pravdu stížnostem upozorňujícím na časté návštěvy restaurací a velkou konzumaci alkoholu zahraničními studenty.

„Událostmi na Jarově“ byl zřejmě míněn incident,⁵¹³ k němuž došlo v lednu 1968 v areálu kolejí Vysoké školy ekonomické: na Silvestra se tam opili dva Afričané a obtěžovali nějakou studentku, které se zastal bulharský student Radoslav Dobrev. Afričané ho napadli a zranili. Incident měl dohru 5. ledna, kdy se na koleji potají začali scházet skupinky konzských studentů, kteří se do budovy dostávali okny v přízemí. Celkem se jich tu shromáždilo asi dvacet, ukryli se na jednom pokoji ve druhém patře a číhali na Dobreva. V pomstě jim zabránili další studenti z okolním pokojů a do eskalujícího konfliktu se nakonec vložila kolejní rada a pomohla situaci uklidnit. Konflikt byl prošetřován, nakonec nebyl nikdo z útočících žalován, ale situaci na podzim „vyřídil rektor USL disciplinárně“.

Na obtížné soužití na stránkách studentského časopisu otevřeně upozorňoval již zmiňovaný student Meer Hassan Ally⁵¹⁴ v odpovědi na článek Jířího Votavy, nazvaný „Na co čekají zahraniční studenti?“ Ally v otevřeném dopise redakční radě a čtenářům hovoří o společenském znevýhodnění zahraničních studentů v Praze, připomínal také skutečnost, že před dvěma lety pro ně byl bez vysvětlení uzavřen Lucerna bar a podle jeho mínění se situace i nadále zhoršovala: „Před několika lety si zahraniční student

⁵¹⁰ [abc]: Případ Jarov, *Fórum zahraničních studentů* 3/1968.

⁵¹¹ TAUFER, Otakar: Všichni jsme lidé, *Fórum zahraničních studentů* 2/1968.

⁵¹² [on]: Události na Jarově, *Fórum zahraničních studentů* 2/1968.

⁵¹³ NA, f. USL, k. 207, „Disciplinární řízení na USL – uzavřené záležitosti dle osob nebo incidentů 1963–71“.

⁵¹⁴ *Fórum zahraničních studentů* 7/1968.

mohl dovolit vyjít si večer do některého z nočních podniků, aniž se obával, že bude obtěžován. Dnes tomu tak není. [...] Nemyslím, že by někdo mohl být tak nestoudný, aby existenci předsudků v Praze popíral.“ Z jeho příspěvku také vyplývá, že se zahraniční studenti pokoušeli získat povolení k vydávání vlastního studentského časopisu, „bez otcovského dohledu univerzity“, v čemž jim nebylo vyhověno. Cizí studenti proto „zaujali nihilistický postoj k věcem vůbec“. Na Allyho text reagovala v dalším čísle studentka Katka L.,⁵¹⁵ která mu dávala za pravdu v jeho akcentu na neznalosti československých občanů, jejich nezájem o poznávání afrických reálií a redukování kontinentu na „bídu, nevzdělanost a nemoci“. Zároveň si ale posteskla, že neexistuje takový časopis, kde by se dozvěděla „pravdu o Africe“ a apelovala na sdělovací prostředky, aby se této úlohy chopily.

Problémy s cizími studenty se ovšem netýkaly jen jejich konfliktů s majoritní společností. Universita 17. listopadu a další vysoké školy, na nichž studovali, opakovaně řešily nízkou studijní morálku zahraničních posluchačů a upozorňovaly na to, že pokud by si takto při plnění svých povinností počínali čeští studenti, už by byli dávno vyloučeni. I tato větší vstřícnost, mnohdy oprávněná, přispívala ke vzniku kolizních situací. Stížnosti na liknavý přístup ke studiu některých cizích studentů, na jejich předstíranou politickou angažovanost a získávání nepřiměřených a nepřijatelných výhod se neozývaly jen z řad československých studentů a veřejnosti. Ve fondu MŠK se nachází dopis studenta medicíny Hate Sabbata, který byl původně odeslán redakci Svobodného slova. Ta jej neotiskla, a proto ho student adresoval ministerstvu.⁵¹⁶ Student si v dopise stěžoval na to, že zahraniční studenti, kteří na závěr akademického roku 1963/1964 promovali na Fakultě všeobecného lékařství UK, nejsou dostatečně odborně fundovaní, jako jejich českoslovenští kolegové. Svoje tvrzení dokládal tím, že velká část zahraničních studentů o sobě prohlašovala, že jsou komunisté, ale ze soukromých rozhovorů s nimi vycházelo najevo, že to není pravda.

Někteří svůj „komunismus naoko“ používali jako nástroj k „vlísání se“ do přízně fungujících univerzit a k získání diplomu UK. Píšící student se pozastavoval nad tím,

⁵¹⁵ Pravda o Africe, *Fórum zahraničních studentů* 8/1968.

⁵¹⁶ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1682, inv. č. 26, 1963–64, obecné.

že takovéto účelové chování je možné a že se dokonce setkává s úspěchem. Navíc, právě v souvislosti se studiem medicíny upozorňoval na svoji zkušenost, že někteří studenti zastávají organizační a politické funkce, díky čemuž mají úlevy ve studiu, například snižování povinné účasti na praktické části výuky, což ale zrovna u medicíny nelze, podle jeho názoru, povolovat. Kromě předstíraných politických preferencí, které sloužili ke získání výhod a oslabovali odbornou úroveň studujících, upozorňoval také na skutečnost, že někteří zahraniční studenti maří svůj čas určený ke studiu a věnují se úplně jiným aktivitám.

Jak vyplývá ze samotné podstaty školy, nebylo žádoucí, aby zde studenti zůstávali. K nelibosti úřadů uzavírali cizí studenti sňatky s československými občany, byť to bylo pokládáno za nežádoucí a nešlo tomu zabránit, ač se o to příslušné „orgány“ pokoušeli. Jak se vysvětlovalo v jedné analýze vypracované Státní bezpečností, „v tomto směru na tom náš stát prodělává, neb tímto ztrácí jednu občanku, a i tím, že děti, které se rodí, mají již cizí státní příslušnost“. Z toho plynula následující doporučení: „V tomto směru je nutné jednak tyto sňatky rozmlouvat i cestou rodičů snoubenky, případně nedovolovat z hlediska operativního, když je nějaký materiál. Povolení dávat tam, kde nám z toho vyplyne případná pomoc naší občanky, kterou však před provdáním získat ke spolupráci, s cílem plnění úkolů v zahraničí. Někdy používat i toho vysvětlení, že v některých ze států Afriky jsou takové mravy, že žena se po svatbě musí postupně vyspat se všemi bratry jejího manžela, což je považováno jako krevní povinnost, čili uvádět takové argumenty, které ji mohou zastrašit.“⁵¹⁷

Zahranční studenti mohli být vnímáni jako „mladí revolucionáři“, a vzbuzovat proto odmítavé reakce. Tento „politický“ argument odmítající soužití se studenty z třetího světa je v podstatě rafinovanější variantou týchž obran a „argumentů“, které jmenují výše: zatímco poukazování na výhody, jakých se cizím studentům dostává (tuzexové bony, úlevy ve studiu, možnost cestovat na Západ) je průhledně zakrývanou závistí, tato výhrada se svou podstatu pokouší zakrývat „politickým názorem“.

⁵¹⁷ ABS, f. OB – HK, inv. č. 229, „Záznam o poradě k problematice zahraničních studentů z KS“, 22. června 1961.

ZÁVĚR

Ačkoliv bylo poúnorové Československo uzavřenou zemí, z níž bylo obtížné vycestovat, stávalo se cílem mnoha příchozích z různých částí světa. Do Prahy směřovaly různě početné skupiny politických emigrantů ze Španělska, Portugalska, Řecka a Jugoslávie, svoje komunity tu měly političtí idealisté z Itálie, Francie a anglofonních zemí a kromě toho sem, ve větší míře po polovině padesátých let, přicházeli studenti z nově se vytvářejících států Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Pro jejich potřeby byla počátkem šedesátých let založena Universita 17. listopadu, jejímž posláním bylo poskytovat vzdělání lidem z dekolonizačních území a vytvářet z nich budoucí elitu svých zemí.

Panovala představa, že tito lidé budou po návratu domů podporovat československé pronikání do těchto oblastí a stanou se tamními pomocníky. Právě tato vysoká škola, její podoba, fungování a recepce československou společností se stala objektem mého badatelského zájmu a ve své práci popisuji okolnosti jejího založení, její podobu, proměny její struktury, obsah výuky a profil některých vyučujících. Překvapivě se ukázalo, že řada zdejších vyučujících měla „podezřelý“ kádrový profil. Do učitelského sboru tak byli vybráni nejen lidé ideologicky spolehliví a prověřeni, ale také odborníci, kteří ovládali cizí jazyky a na této škole mohli vyučovat navzdory tomu, že v jejich kádrových materiálech byly konfliktní skutečnosti. Vyučovala zde například manželka někdejšího letce RAF z doby druhé světové války, člověk, který sám bojoval v československé zahraniční armádě a také několik lidí z řad takzvané politické emigrace, usazené v Praze. Po založení oboru překladatelství a tlumočnictví zde externě vyučovala řada významných překladatelů, působících na filologických katedrách především pražské filozofické fakulty nebo na jiných pracovištích, například Josef Forbelský, František Fröhlich, Jirí Levý, Josef Polišenský a řada dalších.

Pro výuku zahraničních studentů bylo obtížné sladit jejich úroveň vstupních základních znalostí. Studenti přicházeli se zemí s různými vzdělávacími systémy a vytvořit funkční model, který by mohl navazovat na již získané vzdělání, bylo obtížné.

Universita 17. listopadu se tak v průběhu své existence stala institucí, která především zajišťovala výuku češtiny (a slovenštiny) příchozím studentů, nabízela studium vybraných oborů ve francouzštině a angličtině a zastřešovala všechny cizí studenty v Československu. Tedy i ty, kteří po absolvování jazykové přípravy studovali na dalších československých vysokých školách. Obecně se dá říci, že studijní morálka studentů byla spíše nízká. Některým studentům činila čeština velké obtíže, museli se zde doučovat středoškolské učivo, anebo prostě raději trávili čas jinými aktivitami. Postupně se také ukazovalo, že je obtížné ideologicky na ně působit, protože byl buď k politickým záležitostem neteční, nebo se naopak profilovali způsobem, který neodpovídal zdejšímu „ideologickému kánonu“. Řada studentů zde také zažila deziluze při konfrontaci s fungováním zdejší společnosti, stěžovali si především na přílišnou byrokratičnost a samozřejmě také na paternalistický, xenofobní a rasistický přístup, který nebyl nijak výjimečný.

Další obtíž, spojená s tímto vzdělávacím projektem, spočívala také v tom, že studenti se často nevraceli do svých domovských zemí, a tak nemohla být naplňována očekávání spojená s budoucí spoluprací československých úřadů s absolventy univerzity. Studenti zde zůstávali a uzavírali sňatky, stěhovali se do západní Evropy či do jiných míst, anebo se domů nemohli vrátit kvůli vnitropolitickým událostem. I když se ale absolvent vrátil do své vlasti a chtěl udržovat kontakty s Československem, nemusel doma vzbuzovat důvěru právě proto, že studoval v jedné ze zemí sovětského bloku.

Za jednoznačný přínos University 17. listopadu pro československou vědu lze považovat zde ustavené a rozvíjené studium translatologie. Přínosné byly jistě také práce⁵¹⁸ věnující se výuce češtiny jako cizího jazyka, které zde byla věnována velká pozornost a péče. Zásadní význam měla ale škola pro ty, jimž byla určena především – pro zahraniční studenty. Díky získanému vzdělání mohli najít uplatnění ve svých domovech, jak ukazují například u absolventů FAMU, některým zdejší pobyt zachránil život, jako studentům z Indonésie, kteří zde studovali v době pádu Sukarna, jiní zde

⁵¹⁸ POLDAUF, Ivan – ŠPRUNK, Karel: *Čeština jazyk cizí. Mluvnice češtiny pro cizince*. Praha 1968 a řada dalších.

získali druhý domov poté, co z toho svého původního museli utéct kvůli válkám a převratům, jako v práci několikrát připomínaný cejlonský režisér Piyasiri Gunaratna. Řada z nich zde založila rodiny a také jejich potomci přispívají k tomu, že je česká společnost pestřejší, než tomu bývalo před šedesáti lety. V individuálních příbězích by bylo možné najít ještě další pozitiva.

Mým dalším okruhem otázek bylo, jak vypadalo vzájemné soužití zahraničních studentů s většinovou společností, na jaké problémy zde naráželi a jakým způsobem na ně československá společnost nahlížela. Jak jsem se pokusila ukázat v předloženém textu, byla otevřenost socialistického Československa vůči zemím třetího světa svého času velice diskutovaným tématem. V dobovém diskurzu lze hovořit o dvou protichůdných tendencích, které se v něm objevovali a střetávali. Na jednu stranu byl součástí ideologie proletářský internacionalismus, z něhož vyplývala spolupráce a solidarita s rozvojovými zeměmi. Na druhou stranu byla ale československá společnost uzavřená jinakosti a většinové představy o zemích Afriky, Asie a Afriky byly ovlivněny exotickými a romantizujícími představami, nebo naopak obavami z cizího a neznámého. V konkrétních situacích se objevovaly rasově motivované útoky na studenty, s nimiž si vedení University 17. listopadu nedokázalo poradit a předcházet mu. Kromě toho zde ale mnozí zahraniční studenti navázali partnerské vztahy, které se nezdálo kdy ukázaly jako trvalé. Studenti byli v některých případech také vyhledávaní, protože mluvili jazyky, s nimiž se zde bylo v živé podobě obtížné setkávat. O takovéto zkušenosti hovořil například Petr Uhl nebo někteří studenti portugalistiky z konce šedesátých let.

Obecně ale studenti vzbuzovali spíše nedůvěru, což je patrné i z nemnoha dochovaných materiálů z proveniencí tajných služeb. Nicméně, i s ohledem na ideologické a politické kontexty a přes řadu konkrétních problémů lze s odstupem let hovořit o nesporných přínosech popsaného vzdělávacího projektu. Zájem o rozvojové země přispěl k rozkvětu řady specializovaných vědeckých oborů v Československu (například egyptologie, afrikanistiky, iberoamerikanistiky, etnografie, translatologie) a navázané kontakty v mnoha případech přinášely dlouhodobý užitek (což platí jak pro československé experty, tak pro zahraniční odborníky vyškolené na Universitě 17.

listopadu).

Existence University 17. listopadu byla vytěsněna z kolektivní paměti. Kladla jsem si na počátku otázku, proč tomu tak bylo. Pokoušela jsem se poukázat na problematickou pověst školy, která bývá spojována se špióny, teroristy a ideologicky věrnými a kádrově prověřenými pedagogy a československými studenty. Nejednoznačný obraz, který znemožňoval snadné uchopení této instituce a její zařazení do výkladu nedávné minulosti, přispěl k tomu, že se z University 17. listopadu stalo jakési „slepé místo“, o němž víme, ale nevidíme ho. Z kontextu i dochovaných archivních materiálů je zřejmé, že nejrůznější složky československého bezpečnostního aparátu měly o zahraniční studenty zájem, ovšem tento zájem neznamenal jen snahu získat si mezi nimi své kontakty, ale také dávat si na ně pozor. Cizí studenti představovali bezpečnostní riziko, kromě jiného proto, že mohli cestovat do zahraničí a udržovat vztahy s tamními krajaný, disponovali cizí měnou, s níž nelegálně obchodovali („kšeftovali“), bývali v pravidelném kontaktu se svými zastupitelskými úřady a byli názorově nečitelní.

Reflektovat československou zkušenost s lidmi z různých částí světa získává na naléhavosti právě nyní, v době velkých přesunů obyvatelstva. Otevírají se debaty o způsobech vzájemného soužití lidí různých kultur a v tomto kontextu stojí alespoň za zmínku, že naše společnost v poválečném i pozdějším období učinila opakovanou zkušenost s otevíráním se lidem ze vzdálených regionů, s odlišnými hodnotami a životním stylem.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

ARCHIVNÍ PRAMENY

Archiv bezpečnostních složek

- fond OB – Hradec Králové, sign. 229, Zahraniční studenti v H. Králové
- fond OB – Hradec Králové, sign. 593, Studijní středisko Dobruška
- fond II. správa SNB – jednotný poznatkový fond (nezpracované)
- fond Svazky kontrarozvědného rozpracování – Centrála

Archiv hlavního města Prahy

- fond Komunistická strana Československa, Městský výbor 1950–1990

Archiv Univerzity Karlovy

- fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Národní archiv

- Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného
- fond Ministerstvo školství a kultury
- fond Politické byro ÚV KSČ
- fond Předsednictvo ÚV KSČ
- fond Universita 17. listopadu
- fond ÚV KSČ, 02/2 a 02/01

Literární archiv Památníku národního písemnictví

- fond Jaromír Lang

PERIODIKA

Fórum zahraničních studentů

Kulturní tvorba

Literární listy

Literární noviny

Nová mysl

Rudé právo

Tribuna

Tvorba

Universita Karlova

EDICE DOKUMENTŮ A TIŠTĚNÉ PRAMENY

10 let University 17. listopadu v Praze 1961–1971. Praha: Universita 17. listopadu, 1971.

JANOUSEK, Milan: *Kolín–Conacry. Příběh naší babičky.* Kolín: vlastním nákladem, 2013.

PAŽOUT, Jaroslav: *Hnutí revoluční mládeže 1968–1970. Edice dokumentů.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2004.

PECKA, Jindřich–PREČAN, Vilém: *Proměny Pražského jara 1968–69. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti.* Brno: Doplněk, 1993.

PROCHÁZKA, Jan: *Politika pro každého.* Praha: Tezaurus 1991.

SERRANO, Dely: Mladí vpřed a staří na svá místa, *Časopis ToP*, roč. 13 (2002), č. 61, s. 1–9.

Ústava Československé socialistické republiky. Praha: Státní politické nakladatelství, 1960.

VANĚČKOVÁ, Dagmar: Na Universitu 17. listopadu. Z mého deníku občasníku, *Listy*, roč. 44 (2014), č. 2, s. 45–48.

VANĚČKOVÁ, Dagmar: Dvě žluté knihy, *Listy*, roč. 41 (2011), č. 2, s. 48–51.

MEMOÁRY A KNIŽNÍ ROZHOVORY

BIEBERLE, Josef: *Letopis intelektuála ze ztracené generace.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010.

BUDÍN, Stanislav: *Jak to vlastně bylo.* Praha: Torst, 2007.

- ČIVRNÝ, Lumír: *Co se vejde do života*. Praha: Hynek, 2000.
- FORBELSKÝ, Josef: *Svět se mnou, svět beze mě*. Praha : Academia, 2013.
- FROLÍK, Josef: *Špión vypovídá*. Kolín nad Rýnem: Index, 1982.
- KAVANOVÁ, Rosemary: *Cena svobody: život Angličanky v Praze*. Brno: Doplněk, 1997.
- KALFUS, Radim: *Velký doktor. Vzpomínky na dr. Alberta Schweitzera a na Lambaréné*. Hradec Králové: Kruh, 1988.
- KOMÁREK, Valtr: *Kronika zoufalství a naděje: sága z hlubin 20. století*. Praha: Academia 2004.
- ORT, Alexandr: *Stríčky vzpomínek jednoho Čecha na složité 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006.
- PAVELKA, Zdenko: *Petr Uhl: dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Praha: Torst, 2013.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Historik v měnícím se světě*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2001.
- RUBÁŠ, Stanislav (ed.): *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012.

ROZHOVORY

- Rozhovor s Michaelou Freiovou vedla Marta Edith Holečková 11. září 2007, soukromý archiv autorky.
- Rozhovor s Eduardem Markem vedla Michaela Tučková 24. dubna 2014, soukromý archiv autorky.
- Rozhovor se Soengengem Soejono vedla Marta Edith Holečková 17. října 2017, soukromý archiv autorky.
- Rozhovor s Petrem Uhlem vedla Marta Edith Holečková 11. října a 20. října 2017, soukromý archiv autorky.

AUDIOVIZUÁLNÍ PRAMENY

- Film *Fuga na černých klávesách*, 1964.
- Česká televize, *Babylon*, Piyasiri Gunaratna, 16. 5. 2015.
- Česká televize, *Zlatá šedesátá: Drabomíra Vihanová*, díl 14/26, 2009.
- Česka televize, *Z očí do očí*, Ilios Jannakakis, 29. 1. 2014.
- Stream.cz, *Žena, která tlumočila světovým veličinám*, Dely Serrano, 15. 10. 2014.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

- BARTOŠEK, Karel: *Zpráva o putování v komunistických archívech*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2000.
- BORTLOVÁ, Hana: *Československo a Kuba 1959–1962*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011.
- DEJMEK, Jindřich: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha: Academia, 2013.
- DRULÁK, Petr a kol.: *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů. Od ÚMPE k ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007.
- DURMAN, Karel: *Popely ještě žhavé: velká politika 1938–1991. Díl II. Konce dobrodružství 1964–1991*. Praha: Karolinum, 2009.
- FIDELIUS, Petr: *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998.
- FILIPSKÝ, Jan a kol.: *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Libri, 1999.
- GIDDENS, Anthony: *Sociologie*. Praha: Argo, 1999.
- HAVRÁNEK, Jan – POUSTA, Zdeněk: *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, Praha 1998.
- HOPPE, Jiří – ŠKODOVÁ, Markéta – SUK, Jiří – CACCAMO, Francesco: „*O nový československý model socialismu*“. *Čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2015.
- HRBEK, Ivan a kol.: *Dějiny Afriky*. Praha: Svoboda, 1966.
- JANOUSEK, Pavel a kol.: *Dějiny české literatury III 1958–1969*. Praha: Academia, 2008.
- JAREŠ, Jakub – SPURNÝ, Matěj – VOLNÁ, Kateřina a další: *Náměstí Krásnoarmějců 2. Učitelé a studenti na Filozofické fakultě UK v období normalizace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Togga, 2012.
- KLÍMA, Vladimír: *Nigérie*. Praha: Libri, 2003.
- KLUSÁKOVÁ, Luďa: *Obraz druhého v historické perspektivě. Tisk a historická beletrie při formování historického vědomí v 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1997.
- KOUDELKA, František: *Státní bezpečnost 1954–1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.
- Kol. autorů: *Filozofický slovník*. Praha: Svoboda 1981.

- MUEHLENBECK, Philip: *Czechoslovakia in Africa 1945–1968*. Palgrave Macmillan 2015.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Čas soumraku. Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*. Praha: Triton, 2004.
- NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Slovník českých sociologů*. Praha: Academia, 2013.
- NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Dějiny české sociologie*. Praha: Academia, 2014.
- OPATRŇÝ, Josef (ed.): *Las relaciones entre Europa Oriental y América Latina 1945–1989*. Praga: Karolinum 2015.
- PASÁK, Tomáš: *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha: Karolinum, 1997.
- PAŽOUT, Jaroslav: *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*. Praha: Prostor, 2008
- PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze a Karolinum, 2015.
- SCHNEIDEROVÁ, Soňa: *Analýza diskursu a mediální text*. Praha: Karolinum 2015.
- SLOBODIAN, Quinn (ed.): *Comrades od Color*. New York–Oxford: Berghahn Books, 2015.
- URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří: *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.
- VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej: *Z Prahy proti Titovi. Jugoslávská prosovětská emigrace v Československu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012.
- WEINBERGER, Ota: *Inštitucionalizmus. Nová teória konania, práva a demokracie*. Bratislava: Kalligram, 2010.
- ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*. Praha: Libri, 2006.
- ZÍDEK, Petr: *Mali*. Praha: Libri, 2004.
- ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007.
- ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009.

REPORTÁŽNÍ LITERATURA

- BÁRTA, Petr: *Dobrý den, Afriko! Expedice Lambaréné*. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1971.
- BARTŮNĚK, Petr: *Za džunglí je Lambaréné*. Praha: Magnet, 1969.
- BUDÍN, Stanislav: *Probuzený světadíl: včerešek a dnešek Afriky*. Praha: Orbis, 1962.
- HANZELKA, Jiří – Zikmund, Miroslav: *Afrika snů a skutečností III*. Praha: Družstevní práce 1952.
- LION, Jindřich: *Od Limpopa k Vltavě*. Praha: Svobodné slovo, 1963.
- MÁRQUEZ, Gabriel García: *De Europa y América: obra periodística 3, 1955–1960*. Madrid: Mondadori, 2002.
- MENERT, Evžen: *Na západ od Londýna. Nepříliš souvislé vyprávění o Ghaně a okolí, přerušované zcela nesouvislými úvahami a doplněné ódou na bridž, anglický kolonialismus, pivo a armádu*. Praha: Československý spisovatel, 1967.
- ZÍDEK, Petr: *Češi v srdci temnoty. Sedmadvacet historických reportáží o prvním čtvrtstoletí vlády komunistů*. Praha: Knížní klub, 2013.

ČLÁNKY A STUDIE

- BÁRTA, Milan: Právo azylu. Vznik politické emigrace v Československu po roce 1948, *Paměť a dějiny*, roč. 5 (2011), č. 1, s. 15–22.
- BENDL, Stanislav: Profesor Vlastimil Pařízek (1930–2002), *Pedagogická orientace*, roč. 15 (2005), č. 4, s. 94–95.
- FRANC, Martin: Výpravy M. Zikmunda a J. Hanzelky a Československá akademie věd. In: BARVÍKOVÁ, Hana a kol.: *Věda v Československu v letech 1953–1963. Sborník z konference 23.–24. listopadu 1999*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky v nakladatelství Arenga, 2000.
- HESSLER, Julie: Death of an African Student in Moscow: Race, Politics and the Cold War, *Cahiers du monde russe*, roč. 47 (2006), č. 1–2, s. 33–63.
- HANNOVÁ, Daniela: „Většinu času věnují planým řečem a flirtu s děvčaty“. Arabští studenti v Praze (1958–1967), *Dějiny a současnost*, roč. 36 (2014), č. 5, s. 40–43.
- HOLEČKOVÁ, Marta Edith: Konfliktní lekce z internacionalismu. Studenti z „třetího

- světa“ a jejich konfrontace s českým prostředím (1961–1974), *Soudobé dějiny*, roč. 20 (2013), č. 1–2, s. 158–175.
- NÁLEVKA, Vladimír: Španělé v poválečném Československu. In: KOVÁŘ, Martin – NÁLEVKA, Vladimír: *Dvacáté století. Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2005.
- OLŠA, Jaroslav jr.: Českoslovenští diplomaté v černé Africe 1918–1955. Počátky budování sítě československých zastupitelských úřadů na jih od Sahary, *Mezinárodní vztahy*, roč. 40 (2005), č. 2, s. 90–105.
- OLŠÁKOVÁ, Doubravka: V krajině za zrcadlem. Politicí emigranti v pounorovém Československu a případ Aymonin, *Soudobé dějiny*, roč. 14 (2007), č. 4, s. 719–741.
- PAŽOUT, Jaroslav: „Chceme světlo! Chceme studovat!“ Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967, *Paměť a dějiny*, roč. 2 (2008), č. 1, s. 4–13.
- PETRUSEK, Miloslav: Co bylo, když sociologie nebyla. Osudy zakázané a zhanobené vědy 1948–1963. In: BARVÍKOVÁ, Hana a kol.: *Věda v Československu v letech 1953–1963. Sborník z konference 23.–24. listopadu 1999*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky v nakladatelství Arenga, 2000.
- SKOPAL, Petr: „Na cestu kolem světa nebo na výlet do Krče? Recepce filmových cestopisů Hanzelky a Zikmunda v 50. letech“, *Iluminace*, roč. 20 (2008), č. 1, s. 85–125.
- SCHWIPPEL, Jindřich: Universita 17. listopadu – otázky pramenů k dějinám vysokých škol. In: ŠOUŠA, Jiří – EBELOVÁ, Ivana (eds.): *Inter laurum et olivam*. Praha: Karolinum, 2007.
- SZOBI, Pavel: Portugalci v „komunistické Ženevě“. Praha jako středisko antisalazarovské opozice, *Soudobé dějiny*, roč. 21 (2014), č. 4, s. 609–634.
- TĚŠITELOVÁ, Marie: J. V. Bečka sedmdesátníkem, *Naše řeč*, roč. 56 (1973), č. 3, s. 159–162.
- TOMEK, Prokop: Josef Frolík – muž na nepravém místě, *Securitas Imperii*, roč. 8 (2001), č. 8, s. 183–202.

- TOMEK, Prokop: Akce MANUEL, *Securitas Imperii*, roč. 9 (2002), č. 9, s. 325–332.
- URBÁŠEK, Pavel: Jak „pancéřové divize“ bránily socialismus. K úloze ultraradikální levice v letech 1968–1970, *Listy*, roč. 36 (2006), č. 4, s. 17–24.
- URBÁŠEK, Pavel: Peripetie třídně politických prověrek na Univerzitě Palackého v Olomouci, *Práce z dějin Akademie věd*, roč. 2 (2010), č. 2, s. 105–117.
- ZÁHOŘÍK, Jan: Česká afrikanistika před rokem 1989, *Nový orient*, roč. 61 (2006), č. 4, s. 59–61.

ABSOLVENTSKÉ PRÁCE

- DAMOVÁ, Zora: *Československá státní střední škola v Anglii (1940–1945)*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010.
- HANNOVÁ, Daniela: *Arabští studenti v Praze v padesátých a šedesátých letech 20. století*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013.
- KREUZIGEROVÁ, Pavla: *Václav Černý: Intelektuál v době normalizace*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2008.
- MEDVECOVÁ, Mária: *Zabranění studenti v Československu v 60. a 70. letech. Vzájemné sžití a vztah k československému obyvatelstvu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015.
- ŠINDELÁŘOVÁ, Marie: *Orální historie tlumočení v Československu před rokem 1989*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015.
- VAVŘÍNEK, Filip: *Portugalistika na FF UK. Vznik a dějiny oboru*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Česka zemědělská univerzita v Praze, ftz.czu.cz.

ELITAF, Fondation Maison de Sciences de l'Homme,
<http://www.fmsh.fr/recherche/24205>.

iLiteratura.cz.

Libri prohibiti, nezávislá knihovna a čítárna, libpro.cz.

Listy, dvouměsíčník pro kulturu a dialog, listy.cz.

pametnaroda.cz [online databáze].

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, psp.cz.

Slovník české literatury po roce 1945, slovníkceskeliteratury.cz.

„Socialism goes global“, University of Exeter, <http://socialismgoesglobal.exeter.ac.uk>.

BELÉTRIE

BIEBEL, Konstantin: *Cesta na Jávnu*. Praha: Labyrint, 2001.

FAKTOR, Jan: *Jiříkovy starosti o minulost. Román o dospívání v divoké době*. Praha: Plus, 2015.

ŠKVORECKÝ, Josef: *Příběh inženýra lidských duší. Entrtejment na stará témata o životě, ženách, osudu, snění, dělnické třídě, fyzice, lásce a smrti*. Praha: Plus, 2002.

OSTATNÍ

BARTŮŇEK, Petr: Česka expedice do Lambaréné inspirovaná strhujícím příběhem Alberta Schweitzera, *Vita Nostra*, roč. 25 (2015), č. 1, s. 21–25.

Citáty z díla předsedy Mao Ce-Tunga. Peking: Nakladatelství cizojazyčné literatury, 1968.

FORBELSKÝ, Josef: Gabriel García Márquez v Praze padesátých let, *Literární noviny* 11/2003, dostupné na iLiteratura.cz.

JELÍNEK, Petr – DESSIEOVÁ, Květa – NÁPRSTEK, Martin: *Analýza poskytování vládních stipendií ke studiu na veřejných vysokých školách občanům z rozvojových a jiných potřebných zemí*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2004 (Výstup z řešení výzkumného úkolu MZV RB 1/7/03).

Jiný malý princ, *Filmový přehled*, č. 2/1968.

NEJEDLÝ, Jan – ŠOFAR, Jakub: *Po práci legraci. Lexikon lidové tvořivosti z dob socialismu*. Praha: BizBooks, 2016.

NOUZÁKOVÁ, Anna: *Osobnosti Zásmucka*. Zásmuky: Město Zásmuky, 2007.

V Praze jsem přišel o své sny. Rozhovor Hany Zahradníčkové s René Depestrem, *Lidové noviny* 9. 6. 2001, dostupné na iLiteratura.cz.

Zahraniční rozvojová spolupráce ČR, 27. 12. 2005, dostupné online na www.rozvojovka.cz

ZEMANČÍKOVÁ, Alena: Jaké to bylo dětství? *Deník Referendum* 30. prosince 2014.

Zemřel prof. Ing. Ludvík Hradilek, DrSc., *Geografický a kartografický obzor*, roč. 48 (2002), č. 9, s. 184.

[Bohdan Zilynskyj]: Ďasův knižní kapsář, *Dějiny a současnost*, roč. 34 (2012), č. 10, s. 48.